

jaarboek
1978-1979

HEBBEN MEEGEWERKT AAN DE SAMENSTELLING
VAN DEZE UITGAVE

De heren : Wilfried De Bruyne
Frans De Loose
Etienne Quintijn
Hubert Van Cauteren
Marc Van Uytfanghe

D/1980/Zele, Heem- en Oudheidkundige Kring

Jaarboek 1978-1979, nr. 10

Elke steller is verantwoordelijk voor zijn bijdrage.

Niets in deze uitgave mag overgenomen zonder toelating.

VERSLAG OVER DE WERKING VAN DE KRING :

DIENSTJAAR 1979

APRIL - MEI

Bedeling van het jaarboek nr. 9.

APRIL - 9

Statutaire Vergadering in de raadszaal van het gemeentehuis. Deze vergadering werd opgeluisterd door een optreden van de ontspanningsgroep : " 't Schurend Scharnierke ".

Deel I bestond uit een prachtige modeshow met het tonen van oude feestgewaden, dit door de dames van de groep. Ook enkele modellen van mannenkledij (feestkledij) waren te zien. Dit alles werd opgeluisterd door een stemmige orgelmuziek.

Tijdens de pose werd het statutair gedeelte afgehandeld : de bestuursleden werden in hun functie bevestigd en het financieel verslag na voorlezing goedgekeurd.

Deel 2 was vooral gericht op de levensloop van de mens. Uit een dansje : „Zeg kwezelke... " ontsproot een huwelijk, nadien een doop en verder de jonge levensjaren.

Vooraf het gedicht : „Jantje zag eens pruimen hangen " werd meesterlijk voorgedragen en genoot een bijzonder succes.

Voeg daarbij de mooie lentelieder en ook de andere verzorgde naar voor gebrachte stukjes. Dit optreden werd dan ook als zeer flink bestempeld.

MEI - 5

Medewerking werd verleend aan Creatie 79 te Gent. Dit door de Zeelse kantwerksters onder leiding van bestuurslid mevrouw Irma Boone. Vermelden we dat mevrouw Helena De Maarschalk met haar prachtig kantwerk : 'Ons Dorp, een stukje Paradijs' een derde prijs verwierf.

OKTOBER - 7

In " Huis Peeters " ging de expo ter gelegenheid van de kermis van start. Een groep kantwerksters met demonstratie en afgewerkte stukjes kende voldoende belangstelling. In dezelfde zaal ging ook de expo " Zeispreuken " verlucht met grafisch werk door. In de inkomhal was de expo 'Wapenschilden en Familiewapens' opgebouwd.

Tevens werd in samenwerking met de Generale Bankmaatschappij een expo ingericht met als thema: 'Kinderlied en aloud Kinderspeelgoed'.

NOVEMBER - 20

Bestuursvergadering met bespreking over de samenstelling van het jaarboek nr. 10.

ZELE IN 1979

Internationaal 'Jaar van het Kind'

6 - 7 januari :

'De Goudvink' 25 jaar jong. Nationale vogelshow.
Viering op 2 juni.

4 maart :

70-jarig jubileumviering van de Beenhouwersbond —
Huidencentrale van Zele en omliggende.

31 maart - 8 april :

Lentekermis en Jaarmarkt op 3 april.

12 april :

Het kruis (anno 1848) wordt van de toren gehaald.

10 mei :

De oostelijke omleidingsbaan wordt op vier rijvakken
gebracht — Openstelling.

11, 12, 13 mei :

Viering van het 100-jarig bestaan van de Vrije Lagere-
en Kleuterscholen, Rotstraat.

28 mei :

Gedeeltelijke wederopening van de spoorlijn 57
Lokeren-Zele met T.T.-rijtuigen.

10 juni :

Ook te Zele de eerste Europese Verkiezingen.

1 juli :

De Sint-Ludgerusboekerij is reeds 103 jaar ten dienste.

7 juli :

Priesterwijding van Johan Pringels. Eremis op 8 juli.

9 september :

Herdenking van de herinrichting van de Gemeentelijke
Brandweer - Zele (1929-1979).

6, 14 oktober :

Oktoberkermis en jaarmarkt op 9 oktober.

7 oktober :

'Wat voert gij in uw schild?' H.O.K.-tentoonstelling over familiewapenschilden.

7 oktober :

Het clubblad van Kon. F. C. Eendracht Zele jubileert. 'De Eendracht Supporter' bestaat 25 jaar.

8 december :

Jaarlijkse uitreiking van de sporttrofeeën. Figuur van het jaar wordt Asahi Kwai, de judoclub die 20 jaar bestaat.

15 december :

Door een felle storm is de vrijheidsboom, op het kruispunt van de Bookmolen- De Deckerstraat en de Lokerenbaan, gesneuveld.

Het turnblad van de Kon. St.-Xaveriusturngilde bestaat 25 jaar.

23 december :

De Hoogstudentenclub 'Moeder Klodde' viert haar 10-jarig bestaan.

Geboren te Lokeren..., geboren te Dendermonde..., te Gent..., te Sint-Niklaas... Er zijn geen 'geboren Zelenaars' meer!

Intussen :

- werd de oostelijke omleidingsbaan Dendermonde-Lokeren op vier rijstroken gebracht;
- worden momenteel de noodzakelijke versterkingen aan de Scheldedijken uitgevoerd tussen Grembergen en Zele;
- vervolgen de elektrificatiewerken aan spoorbaan 57 Dendermonde-Lokeren;
- liggen de herstellingswerken aan de Zeelse kerktoren volledig stil;
- en wordt er maar verder gediscuteerd over de zuidelijke omleidingsbaan en de gemeentelijke sporthal en zwembad.

Et. Quintijn

HET BEVOLKINGSCIJFER OP 31 DECEMBER 1978

A. Opnemingen in het bevolkingsregister :

	<i>Mannen</i>	<i>Vrouwen</i>
1. Belgen door geboorte :	139	118
Belgen door vestiging :	207	191
Vreemdelingen door geboorte :	8	10
Vreemdelingen door vestiging :	2	5
2. Opneming in het vreemdelingenregister :		
Door geboorte :	8	10
Door vestiging :	39	28
Totalen :	403	362

B. Afvoeringen van het bevolkingsregister :

1. Belgen door overlijden :	103	84
Belgen door vestiging :	176	196
Vreemdelingen door overlijden :	1	—
Vreemdelingen door vestiging :	23	22
2. Afvoering uit het vreemdelingenregister :		
Door overlijden :	—	—
Door vestiging :	32	42
Totalen :	335	344

Totaal van de opnemingen :	403	362
Totaal van de afvoeringen :	335	344
Winst :	68	18

Bevolkingscijfer op 1 januari 1978 :	9.751	9.773
Winst :	68	18
Totalen :	9.819	9.791

Totalen : 19.610

IN MEMORIAM

BESTUURSLID JOSEPH DE BUS IS NIET MEER

" Midden in de Paasweek, op woensdag 18 april 1979, nam de Heer hem terug bij zich, om hem te laten delen in Zijn heerlijkheid ".

Joseph De Bus werd van bij de stichting van de H.O.K. van Zele tot bestuurslid verkozen en is dat steeds gebleven. Ook in sociale, kerkelijke en sportmiddens was hij een gekend figuur. Wat hij deed was liefdevol voor zijn medemens. Nooit heeft hij iets gevraagd. Onvermoeibaar was zijn inzet om vrede en rust te stichten, om een verzoenend woord te spreken. Bescheiden, wijs en bekommerd en steeds vol attenties waren zijn eigenschappen die hij daadwerkelijk beleefde en die hem in zijn omgang typeerde als een mens met een gouden hart.

Joviaal, mild en begrijpend, zó hebben wij hem gekend en zó zal hij in ons midden voortleven. Dank voor alles, Mijnheer Joseph...

Aan Mevrouw J. De Bus-Rubbens en kinderen bieden wij onze innige gevoelens van medeleven bij dit zware verlies.

E.

**BIJ HET VERSCHIJNEN VAN HET TIENDE JAARBOEK
NOTEREN WE DE NAMEN
VAN DE STICHTENDE LEDEN DIE ONS ONTVIELEN**

†

	<i>Geboren te</i>		<i>Overleden te</i>	
Rooms Frans (E. H.)	Hamme	21- 2-1901	Zelee	23- 5-1969
Geens Ivonne	Zelee	15- 8-1899	Zelee	18- 8-1969
Peeters Frans	Zelee	13-12-1889	Zelee	2-10-1969
De Smedt Albert	Zelee	13- 6-1905	Gent	18- 1-1970
Van Hassel Stephan	Zelee	13- 3-1928	Zelee	17- 8-1971
Van Wiele Michel	Zelee	27- 2-1921	Zelee	22- 8-1971
Bogaert Elvire	Zelee	11- 9-1897	Zelee	3-12-1971
Gossey Frans	Zelee	5- 4-1915	Gent	31- 8-1972
Van den Hof Raymond	Zelee	10- 6-1913	Zelee	22- 9-1973
Peelman Jan	Moerzeke	7- 5-1896	Zelee	4-10-1973
Geens Gilbert	Zelee	25- 5-1913	Gent	5-12-1973
Van den Abeele Louis	Zelee	14- 5-1901	Zelee	6- 2-1974
Goossens Robert	Zelee	30- 9-1905	Zelee	17- 7-1974
Heirman René	Zelee	8-11-1910	Gent	13-12-1974
Cauwe Ernest	Brugge	22- 9-1910	Zelee	21- 4-1976
De Mets Laurent	Wontergem	15- 2-1897	Lebbeke	9- 8-1977
Verbeeck Isidoor	Zelee	30-12-1901	Zelee	9-10-1977
Geens Albert	Zelee	17-10-1916	Zelee	6-11-1977
Rubens Bertha- (Wwe Rosseels)	Zonnegem	21-12-1890	Zelee	27- 1-1978
Van Cauteren Eugeen	Zelee	28- 4-1906	Zelee	21- 8-1978
De Bus Jozef	Zelee	25- 5-1913	Gent	18- 4-1979
Poppe Jozef	Zelee	14- 3-1920	Brussel	26- 6-1979

OVER WAPENSCHILDEN EN HUN ONTSTAAN

Vanaf de oudste tijden heeft de mens zich vragen gesteld over zijn afstamming. Ook was er in de oudheid een groter familiegevoel merkbaar, zeker meer dan nu. De verbondenheid met de voorouders was sterker. Voor velen is het reeds een hele kunst de volledige namen van de vier voorouders zomaar te kunnen opnoemen. Verder durfden we niet meer zoeken, neven en nichten zijn nog wel gekend, maar die afstammelingen, dit is reeds veel gevraagd voor de meesten onder ons.

Ook bij de moderne mens zijn de familiewapens volledig in de vergeethoek geraakt.

Familiewapens ontstonden zowat 830 jaar geleden. De ware oorsprong ligt in de middeleeuwen, bij de ridders en hun toernooien. Bij de opkomst van de zware harnassen en helmen werd de persoon die ze droeg haast onherkenbaar. Lezen en schrijven was toen veelal ongekend. Dus lieten de ridders hun beschermplaten beschilderen. Dit vooral met felle kleuren. Het was dan een duidelijk herkenningsteken, zelfs van op verre afstand. En de wapenschilden ontstonden !

In de 16e eeuw stierven de toernooien langzaam uit, maar de heraldieke wetenschap ontwikkelde zich tot een decoratieve wetenschap. Een mode kwam op dat elke familie, ook die families die niet van adel waren, een eigen wapen begonnen te voeren.

Aangezien de boekdrukkunst de kleurendruk nog niet kende, ontstond een stelsel van punten en lijntjes die de overeenstemmende kleuren en metalen zou voorstellen (goud-zilver). Merken we hierbij op dat deze conventie internationaal en geldig is.

Wapens kenden hun nut, akten werden ermee bezegeld, brieven ermee versierd.

Nu kunnen we nog moeilijk wapenschilden als een teken van pretentie zien, doch zeker veel meer als een teken van familiegebondenheid.

HET WAPENSCHILD
VAN DE HEEM- EN OUDHEIDKUNDIGE KRING

Helmkroon van de prinselijke parochie

Het geestelijk
bestuur :
Familiewapen van
Jan van Wichelen
(pastoor)
en bouwheer
van de kerk.
(1682-1713)

Zinnebeeld
van kunsten
en ambachten.

Wapen van de
gemeente Zele
Burgerlijk bestuur.

Zinnebeeld
van handel
en nijverheid.

Het wapen van de kring werd ontworpen en vervaardigd door de heer Bernard Matthys.

De heer W. Van Der Haegen (Buggenhout) richtte voor de kring de expo in tijdens de kermis van oktober. Benevens een mooie verzameling familiewapens stelde hij een uitgebreide vakliteratuur ter beschikking van de bezoekers.

Belangstellenden kunnen via de kring steeds contact opnemen met bovenvermelde persoon in verband met familiewapens.

S.

XI

GRAVEN NAAR ZEELS VERLEDEN (1979)

Sinds geruime tijd had de Heem- en Oudheidkundige Kring van Zele de wens uitgedrukt dat op het door sloping van oude huizen vrijgekomen plein van de Dries een archeologische opgraving zou worden gedaan, en dit voordat genoemde plaats zou worden omgevormd tot een parkeerruimte. Men dacht daarbij aan eventuele overblijfselen van de proostdij (met hoeve) die de Duitse abdij van Werden (waarvan Zele sinds de Karolingische tijd afhing) in onze gemeente bezat en die hoogstwaarschijnlijk in de omgeving van de Dries moet hebben gestaan ⁽¹⁾. Volgens een oude, maar niet bewezen traditie zou zulks ook gelden voor de vroegere kerk van Zele.

Het Gemeentebestuur gaf dit jaar zijn principiële toestemming en er werd contact opgenomen met het Seminarie voor Archeologie van de Rijksuniversiteit te Gent. Op 22 juni 1979 bracht de heer Frans Verhaeghe, bevoegdverklaard navorser van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek bij de R.U.G. en buitengewoon docent in de middeleeuwse archeologie aan de V.U.B., een verkennend bezoek aan Zele. Burgemeester Geerinck toonde zich veeleer sceptisch in verband met de Dries, maar nam zijn gast mee naar de plaats van de vroegere *Smeiersberg* (Gentsesteenweg) waar ooit een kasteel zou moeten gestaan hebben. Honoré Staes schreef inderdaad in 1883 dat volgens de legende *daar onder de grond diepe kerkers verborgen liggen, opgevuld met de geraamten der ongelukkigen, die er den laatsten adem uitbliezen* en dat men er alleszins *over vele jaren, menschen en paardenbeenderen heeft uitgegraven* ⁽²⁾. Men ging dan eveneens een kijkje nemen aan het *Hoerenbergske* (naar Overmere-Berlare toe), dat reeds in 1774 wordt vermeld bij Daniël Waterschoot (trouwens samen met de *Smeiersberg*) ⁽³⁾.

-
- (1) Cf. D. LINDANUS, *De Teneraemonda libri tres*, 1612, p. 134: *Fuit hic olim eiusdem ordinis [= Benedicti] Praepositura ab hoc abbate [= Werdingensi] dependens, quam ab ipso Caroli Magni aev° stetit ferunt*; Over de argumenten die pleiten voor de localisatie van deze proostdij aan de Dries: cf. J. DE KEYZER, *De Sint-Ludgeruskerk en de kapel van O.L.V. van VII Weeën te Zele*, Antwerpen, 1943, p. 12.
 - (2) H. STAES, *Schets eener geschiedenis van de Gemeente Zele*, 1883, heruitgave 1969, p. 220.
 - (3) D. WATERSCHOOT, *Beschryvinge van de princelyke en yver-rycke Parochie van Zele*, 1774, p. 17.

Bij het inzien van de Zeelse 'landboeken' of 'slapers' uit 1773, die door de heer Verhaeghe werden bestempeld als zijnde van de best bewaarde in hun soort, vestigde de burgemeester nog de aandacht op de grens tussen Zele-Durmen en Hamme-Sint-Anna, waar zich eertijds het kasteel bevond van 'vrouw douairière du Mont'. Dit kasteel met erbij horend domein komt nog voor in de 'slaper' van 1773, maar werd enige tijd na de Franse Revolutie vernield. Het blijkt dat destijds in Zele-Durmen huizen werden opgebouwd met stenen van het puin. In elk geval wordt de omgeving daar (met de dreef, die begint aan het H. Kruiskapelletje van Hamme-Sint-Anna) nu nog 'de kastelen' genoemd (men spreekt er zelfs nog van de 'basse-cour') en is men er vroeger reeds op funderingen gestoten. Ook de heer Verhaeghe achtte die plaats samen met de *Smeiersberg* archeologisch het interessantst, maar vond het toch de moeite om een tweetal proefsleuven te graven op de Dries.

Dit is onder zijn leiding en die van lic. Paul Peremans gebeurd in de week van 12 tot 17 november, met de praktische medewerking van de Technische Dienst van de Gemeente. Behalve twee scherven uit de 16e eeuw werd er niets noemenswaardigs gevonden. Dit op het eerste gezicht ontgoochelend resultaat is echter niet zo waardeloos als men zou denken. Ten eerste is de Dries uiteraard groter dan het nu opgraafbaar pleintje. Ten tweede is het begrip 'dries' in de archeologie een omstreden kwestie, en de opgraving te Zele zou een welbepaalde thesis daaromtrent bevestigen. De heer Verhaeghe hoopt daarover in een volgend Jaarboek een verslag te kunnen publiceren. Of men in de toekomst nog verder naar het verleden van Zele zal graven, blijft inmiddels een open vraag en hangt onder meer af van een eventuele overeenkomst met de eigenaars van de betrokken gronden.

Marc Van Uytfanghe

31 JUNI 1888

**HOSPITAALZUSTERS MARIA, JONATINA EN JOSEFINA
GEDECOREERD MET HET 'BURGERKRUIS'
VOOR 50 JAAR DIENST**

Op deze onvergetelijke dag had een merkwaardige gebeurtenis plaats in het hospitaal van Zele. Drie Zusters tegelijk werden gevierd voor de decoratie 'het Burgerkruis' 50 jaar trouwe dienst die hun te beurt was gevallen. Dit is een unicum geweest in de historie van het ouderlingentehuis.

Burgemeester Cesar Meeus, Pastoor Broutyn, Kanunnik Van Der Moeren, vrederechter De Potter, zelfs de Bisschop stuurden felicitaties en ook nog vele Zelenaars van aanzien: de families Schicks, Burm, De Smedt, advocaat E. De Cleene, industriëlen Gustaaf Haegens, Jules Caesens, de Gebr. Goossens, de haarsnijderij Gustaaf De Mets-De Loose en anderen stuurden allen gelukwensen of bloemen.

Bij al deze waardering ontbrak zeker niet de Harmonie en de Volksfanfare 'De Leerzuchtige Broeders', die hun verering uitdrukten met een flinke serenade op de koer van het hospitaal.

Ondervoorzitter Clemens Ide hield daarbij een veelzeggende toespraak. De tekst hiervan is in ons bezit. De inhoud hangt een tijdsbeeld op dat we even in de schijnwerper willen brengen, al ware het maar om de levensaad van de hospitaalzusters uit die dagen en de openbare opinie hieromtrent in het licht van de huidige tijd te brengen.

De eerwaarde zusters genoten onbetwistbaar alle eerbied van iedereen; ze werden algemeen erkend, gewaardeerd en hooggeacht voor hun eindeloze en liefdevolle toewijding. Ook Clemens Ide zegt het: „dat het een zeldzame gunst is die de Voorzienigheid alleen aan uitverkorenen gunt om drie harer Zusters tegelijk te onderscheiden voor de diensten verleend aan de mensheid.”

Vijftig jaar tevoren hadden ze de familiebanden verbroken, verzaakt aan de wereldse vermaken, vaarwel gezegd aan de genoegens des levens om zich volledig aan God te wijden, het lijdende mensdom te helpen en bij te staan in al zijn ellende.

Buiten deze zware taak offerden ze zich op als ziekenverzorgsters, droegen zorg voor de behuizing en de opvoeding van wezen, ondersteunden met eindeloos geduld de ouden van dagen in het tehuis, de sukkelaars en de dompelaars aan het einde van een moeilijk en armoedig leven. De hulpverlening aan armen en misdeelden steunde toen vooral op de algemene liefdadigheid. De Zusters waren de levende werktuigen van een liefdadigheid, die ze met hart en ziel boefenden en oprecht in diepe overtuiging en inkeer tot God beleefden. Verdienstelijk zijn is de mooie levensregel vooral toendertijd, maar de taak van hospitaalzuster aanvaarden is moedig en barmhartig zijn, is zich opofferen voor de evenaaste. Die evenaaste was meestal een onbekende, berooide lieden gekromd en gebogen door noeste en overdadige arbeid, versleten voor hun jaren, niets dan een brok last en verbittering, slachtoffers van een ongelukkig en armtierig bestaan. Het zijn lijdens aan ziekten ontstaan door gebrek en verwaarlozing, verstijfde ledematen, onbekwaam voor eigen onderhoud in te staan, zonder enig inkomen, niets dan waardeloze spullen om het lijf, veroordeeld tot verworpingen van de Maatschappij, zwervers en bedelaars om een korst brood. Maar het zijn mensen oordeelden onze Zusters en vertederd namen ze hen op en verzorgden hen allen zonder onderscheid met engelengeduld.

Omringd door smart en ellende, slijten ze de beste jaren van hun leven in het ziekenhuis om het droevig lot van ongelukkigen te verzachten; de walgelijkste ziektegevallen, gevaarlijke besmettelijke gevallen, afzichtelijke en verpestende wonden, niets kan afkeer verwekken, niets kan de edelmoechigheid afremmen, niets kan twijfel in hun heilige zending opwekken, niets kan hen doen wankelen in de roeping goed doen voor de mensheid.

Een ander beeld van verering en echte waardering die de mensen hen toedragen is de ontroerende ontferming die ze aan de dag dag leggen voor wezen en verlaten kinderen. Het noodlot kan zeer hard zijn en treft diep de ongelukkige kinderen, die alleen op de wereld als wees, of achtergelaten in een hardvochtige wereld niemand hebben dan de troost en de zachte hand van de Zusters om zich aan vast te klampen. Onze Zusters houden zich sterk en kloek, ze willen een moeder zijn, ze willen de bewaarengel zijn van de alleenstaande sukkelaar, hem beschermen, bijstaan en opleiden om gewapend te zijn voor de levensstrijd in een onbarmhartige en niets ontziende wereld.

Die goede zusters, Maria, Jonatine en Josefine, verdienen

duizendmaal dank, verdienen de eervolle onderscheiding van Zijne Majesteit. Het Burgerkruis prijkt nergens zo schoon en waardiger als op de borst van onze goede nonnekens, de toonbeelden van menslievendheid, van moed en zelfopoffering, van toewijding en totale inzet.

Als Zendingen des Heren te leven in een midden van verstotelingen en mislukkelingen uit de samenleving, hun harde lot dragelijk maken, smart te lenigen, wonden te helen, is de edele verheven taak van deze volksgeliefde wezens.

In de Gemeente werden reeds meerdere schitterende feesten gegeven. Geen enkel is zo natuurlijk uit dankbaarheid van het volk ontstaan. Het is jammer dat de kloosterlijke staat het niet toelaat, anders had dat dankbare Zeelse volk een algemene feestviering ingericht, vol wereldse pracht en luister. Zo schreef Clemens Ide in die tijd.

De onderscheiding van Zijn Majesteit, de bloemen, de geschenken, de serenades, alles samen waren de uiting van de innerlijke gevoelens van het volk, zijn genegenheid en hoge waardering voor onze drie hospitaalzusters. In hun binnenste hoopten ze allemaal dat de eeuwige beloning hen van hierboven zou te wachten staan, want — zo zegt Clemens Ide nog : „Hij, die ons aan het kruis allen tot broeders maakte, zal voorzeker zoveel broederliefde niet onbeloond laten.”

Deze geschiedenis is bijna honderd jaar voorbij; ze spreekt de mens van deze dagen niet meer zozeer aan. De schone menselijke deugden goedheid, menslievendheid, liefdadigheid hebben veel aan belangrijkheid verloren, ze zijn in onze welvarende wereld geen noodzaak meer om noodlijdenden te helpen. De sociale vooruitgang met een waaier van sociale instellingen, van premiën en vergoedingen beschermen de westerse mens van bij de geboorte tot de dood. We denken evenwel aan de honger en ellende in de derde wereld. Daar blijft het stichtend voorbeeld van Zuster Maria, Jonatine en Josefine actueel. We geloven dat de weldoeners nog de wereld niet uit zijn en dat op dit ogenblik onze drie Zusters worden nagevolgd met evenveel zelfverloochening en overgave tot heil van de lijdende mensheid.

F.D.L.

PIETER DE DECKER

1812 - 1891

Eerste Minister 1855-57

door

LICENTIAAT WILFRIED DE BRUYNE

*Geboortehuis van Pieter De Decker in de Hoogpoortstraat
(de huidige Cesar Meeusstraat, 1e rechts) te Zele, naar een schilderij
van Carabain Jacques (schilderij in het bezit van Dr. Frans Moens).*

Verantwoording

Pieter De Decker is ontegensprekelijk één van de markantste politieke persoonlijkheden uit het negentiende-eeuwse België. Toch moeten wij vooropstellen dat hij, ondanks bepaalde verwezenlijkingen, een omstreden figuur was en blijft.

Wij kunnen iemand van zo'n eeuw geleden beoordelen — al dan niet terecht — met onze twintigste-eeuwse kijk, maar wij dienen ons ervoor te hoeden iemand onrecht aan te doen door achteloos voorbij te gaan aan het referentiekader, zeggen we de tijd, het milieu, de omstandigheden, het sociale en politieke klimaat waarin een bepaalde historische figuur zich bewoog.

Nu is het geenszins onze bedoeling geweest een volledig beeld van Pieter De Decker op te hangen. Het zou vooreerst onmogelijk zijn binnen dit bestek, aangezien het een ontzaglijk eclectisme zou veronderstellen uit de honderden boeken, bijdragen, artikels in verband met De Decker en de politieke situatie en evolutie in die tijd, plus daarbij de archieven waarvan heel wat stukken (Archives de Baron de Decker, 'L'Abbaye', Forest) tot nog toe niet aan de openbaarheid werden prijsgegeven. Anderzijds impliceert de benadering van een historische persoonlijkheid in zekere mate een subjectief gezichtspunt, waardoor ondanks alles in mindere of meerdere mate de objectieve volledigheid niet kan worden bereikt. Wij hebben wel getracht, in alle bescheidenheid, een aantal 'tipjes van de sluier' op te lichten van de mens en politicus Pieter De Decker, zonder evenwel te durven beweren een voldragen historiografische bijdrage te hebben geleverd. Historici hebben zich immers reeds veelvuldig gebogen over wat De Decker betekende als eerste minister (1855-1857), als volksvertegenwoordiger en als publicist, zodanig zelfs dat vrijwel alles rond of in verband met zijn persoon is opgelost.

Tijdens een informeel gesprek ten huize van Prof. Dr. De Vroede, die belangrijk wetenschappelijk historisch werk over De Decker en zijn tijd publiceerde, kwam zo onder meer tot uiting dat slechts twee belangrijke zaken tot dusverre vooralsnog niet werden bestudeerd. Primo, De Deckers rol in het financieel schandaal Langrand-Dumonceau; secundo, zijn bedrijvigheid als gouverneur van Limburg.

Het is niet aan ons, als niet-historicus, ons te buigen over die materie; daarenboven heeft deze bijdrage trouwens niet de bedoeling de historisch-wetenschappelijke grenzen in verband met het onderwerp te verleggen.

Eerder in deze tekst hebben wij De Decker bestempeld als eerste minister. Wij dienen echter zeer omzichtig te werk te gaan met die term, aangezien de functie van eerste minister toen nog niet bestond (voor het eerst in gebruik sinds 21 november 1918 met het kabinet L. Delacroix). De kabinetten werden genoemd naar de kabinetsformateur of naar de belangrijkste leden die het kabinet samenstelden. Pieter De Decker was de formateur en beheerde in zijn regering de belangrijke post van Binnenlandse Zaken.

Met het feit dat deze monografie precies in 1980 wordt gepubliceerd beoogden wij een dubbel doel. Vooreerst bestaat België 150 jaar, maar anderzijds is 1980 ook een jubileumjaar voor de regering De Decker. Zij is immers de laatste 'unionistische' regering die 125 jaar geleden tot stand kwam.

Wij hopen hiermee tevens een bijdrage te leveren tot het bijkleuren van een ten onrechte ietwat vergeelde persoonlijkheid die wij opnieuw in de belangstelling wilden brengen.

Onze dank gaat naar allen die geholpen hebben bij de verwezenlijking van deze uitgave, voornamelijk de Oudheid- en Heemkundige Kring van Zele die deze publikatie mogelijk maakte. Tevens een woord van dank aan Dr. F. Moens, voorzitter van de O. H. Kring, voor het ter beschikking gestelde materiaal, en Dirk De Bruyne die instond voor de technische kant van het illustratiemateriaal.

I - Pieter De Decker: zijn jeugd

Pieter De Decker werd op 25 januari 1812 te Zele geboren. Zijn vader, Engelbertus (Zele 1765-1828) was in 1791 gehuwd met Maria Francisca De Belie (Zele 1772-1830). Pieter was de vierde zoon uit het gezin van elf kinderen, van wie de prominentste Petrus-Josephus (Zele 1793 - Hoboken 1857).

LYDENS (O HEER) HEBBEN

Bewaerd in uw hert het geheugen van uwen vriend. Eccl. 37. v. 6.

EN BID

voor de Ziele van d'Heer

ENGELBERTUS DE DECKER,

Geboren te Zele den 23 januari 1765. aldaer in houwelyk getreden met Joffr. MARIA-FRANCIÏSCA DE BELIE den 21 juny 1791 en aldaer overleden den 19 juny 1828.

—

Hy heeft zyn brood in ledigheyt niet geëeten. Prov. 31. v. 27.

Hy is by God en by de menschen bemind geweest, en zyne gedagtenis is in zegen. Eccl. 45. v. 1.

R. I. P.

NA MAETE DER MENIGVULDIGHEID MYNS
DWE VERHOOSTINGEN MYNE ZIELE VERBLVD. Ps. 93. v. 19.

BID VOOR DE ZIEL

VAN JOFFROUW

MARIA F. DE BELIE,

WEDUWE VAN D'HEER

ENGELBERT DE DECKER,

GEROREN TE ZELE,

Den 17 mey 1772, aldaer getrouwt den 21 juny 1791, en aldaer overleden den 6 december 1830.

—

Behoeftige, waer toe die zugten!
O weezen, waerom dit getraen?
Mogt ik dan nooyt deez' aerde ontfugien.
En tot den Hemel overgaeu!

—

Bewaerd in uw geheugen de gedagtenis van uwen vriend. ECCL. XXXVII, 6.

Zy hield in d'ooeg alle de uitgangen van haer huys, en zy heeft haer brood in ledigheyt niet geëeten. PROV. XXXI, 27.

R. I. P.

Gent, Van der Keken-Hoyaere.

Doodsprentjes van vader Engelbertus De Decker (1765-1828) en moeder Maria F. De Belie (1772-1830), (Docum. Robert De Bruyne).

Deze zetelde als afgevaardigde voor Dendermonde in het Nationaal Congres van 25 oktober 1830 en zijn zoon Eugene zou later volksvertegenwoordiger voor Antwerpen worden. Andere markante broers waren Carolus-Joannes (Zele 1796 - Gent 1867), kanunnik van het kathedraal kapittel en vicaris-generaal van Mgr. Delbecque en Mgr. Bracq, en Benoit-

Constant (Zelee 1803 - Gent 1874), titulaire kanunnik van Sint-Baafs.

De familie De Decker was een zeer goeude katholieke familie en vader Engelbertus wierp zich op als een voor die tijd sociaal iemand — in de zin van liefdadigheid — door het schenken van grond en enkele gebouwen aan het hospitaal, gelegen aan de Kouter te Zelee.

Na het eerste onderwijs — van dorpsschoolmeester Berens — verbleef Pieter van 1821 tot 1823 in het pensionaat te Melle, waar hij klasmakker was van Adolphe Dechamps, die later in 1842 als verslaggever zijn naam zou geven aan de Wet op het Lager Onderwijs. Dechamps zal trouwens nadien nog ministerfuncties bekleden in de kabinetten Nothomb (1841-1845), Sylvain Van de Weyer (1845-1846) en de Theux-Malou (1846-1847).

De Nederlandse regering onder Willem I (1815-1830) zorgde ervoor, door het nemen van talrijke politieke maatregelen, dat Pieters middelbare studies een geschokt verloop kenden. Van 1824 tot 1825 studeerde hij in St.-Niklaas aan het college dat door een Koninklijke Besluit van Willem I in 1825 werd opgeheven. Nadien zette hij zijn studies verder in Geraardsbergen, Tourcoing (Frankrijk), bij de Jezuieten te Saint-Acheul (Frankrijk) en in Freiburg (Zwitserland), dat hij in 1829 verliet. In 1830 kwam hij opnieuw naar het na de Belgische Omwenteling weer geopende college te St.-Niklaas, waarna hij de humaniora beëindigde aan het St.-Barbara-college te Gent (oktober 1830 - augustus 1831).

Zijn universitaire studies heeft hij op korte tijd kunnen afwerken : in november 1832 behaalde hij het kandidaatsdiploma letteren en wijsbegeerte en reeds in januari 1834 promoveerde hij tot doctor in de rechten aan de Hogeschool te Gent, de latere universiteit, waar hij voordien in juli 1833 de kandidatuur in de rechten had behaald. Tot juli 1834 volgde hij verder colleges aan de rechtsfaculteit te Parijs. In tegenstelling tot wat we zouden verwachten ging de aandacht van de jonge advocaat vooral uit naar de literatuur.

Hij vond immers nog naast zijn advocatenpraktijk — hij was ingeschreven aan de Gentse Balie — voldoende de tijd om mee te werken aan literaire tijdschriften. In de jaren 1835-1836 werkte hij mee aan het 'Journal des Flandres', een blad dat een consensus trachtte te bereiken tussen katholieken en liberalen, een idee waarvoor De Decker, zoals zal blijken, trouwens zijn hele leven geijverd heeft.

Daarnaast schreef hij ook bijdragen in de 'Revue Belge' en de 'Messenger des Sciences et des Arts'. In 1836 publiceerde hij de biografie van kanunnik Triest, "Biographie de M. le chanoine Triest, suivie d'une statistique de tous les établissements qu'il a fondés" (Gent, 1836; later vertaald in het Nederlands).

Als twintiger heeft hij zich echter een zekere faam weten te verzekeren door zijn dichtwerk.

Pieter De Decker als literator

Te Brussel publiceerde Pieter De Decker de dichtbundel '*Religion et Amour*' (eerste deel in 1835; tweede deel in 1836). De interpretaties van zijn dichtwerk liepen in die tijd nogal sterk uiteen, terwijl wij nu zonder overdrijving alvast kunnen stellen dat zijn gedichten vrijwel waardeloos zijn. Toch menen wij dat het best zou passen via deze weg toegang te krijgen tot de mens De Decker. Anderzijds bewijzen dergelijke interpretaties dat van een tijdgenoot een vertekend beeld kan worden opgehangen.

In 'De Toekomst', 1891, p. 170 lezen we dat de hoger geciteerde bundel van de katholiek De Decker de katholieken ergert door een mystieke zinnelijkheid, beïnvloed door de school van Lamartine.

Dat De Decker de modieuze trend volgde staat onbetwistbaar vast, zodanig dat wij hem eerder moeten rangschikken bij de zo talrijke epigonen voor wie de poëzie veeleer een gecultiveerde vorm van 'Spielerei' is in plaats van een doorvoelde en doorleefde lyriek.

Hoe dan ook, de critici in de jaren 1835-1836 staken de lof-trompet. Gobert-Alvin in 'Messenger des Sciences historiques' (1835) :

„La ville de Gand a eu aussi son poète qui, dès son début, a donné les plus belles espérances... L'auteur a tenu dans la plupart de ses pièces ce qu'il semblait promettre. '*Religion et Amour*' sont bien partout les deux idées mères de son recueil, et il a su en tirer une suite de tableaux des plus suaves et des plus gracieux”.

In het 'Journal des Flandres' van 8 april 1835 lezen we het volgende getuigenis :

„La Patrie acceptera avec reconnaissance le livre de M.P. De Decker, et lui décernera une mention d'honneur.“

In 1836 springt J.S. in de 'Messenger des Sciences historiques' kwistig met lofbetuigingen om, na het verschijnen van het tweede gedeelte van de bundel :

„Aujourd'hui M. De Decker a grandi, sa voix a pris une intonation plus sévère; à côté de la tristesse molle rêveuse s'est dressée le découragement froid et douloureux; l'expression a revêtu des formes acerbes qui vont parfaitement à l'amertume de la pensée; l'inspiration brûlante colore l'apreté du sujet; partout c'est l'entraînement chaleureux du poète qui voit le monde dans toute sa vérité; c'est l'essor libre et intrépide de l'oiseau qui ne redoute point de rompre ses ailes dans la route qu'il a suivie. La conviction seule peut donner ce feu à l'imagination, il n'y a qu'une profonde et triste appréciation et l'homme qui sache retracer cette force, le tableau de ce qui nous entoure.“

De hierboven aangehaalde lof aan het adres van dichter De Decker klinkt uiteraard overdreven, maar dat hij voor zijn tijd een niet onverdienstelijk Frans-Belgisch auteur was (weliswaar later veruit overtroffen door eveneens in het Frans schrijvende Vlamingen, maar dan literaire groten als Verhaeren, Van Lerberghe en Maeterlinck) mag blijken uit de volgende passage uit 'Journal des Flandres' van 15 januari 1846 :

„M. De Decker est l'un de nos littérateurs qui contribuera le plus à déshabituer l'étranger de cet usage séculaire de présenter la Belgique comme un pays incapable de produire de bons écrivains.“

Ondanks het feit dat zijn romantische gedichten (La Mort de l'Enfant, Le Soir, Le Toit Paternel) heel wat bijval kenden, zal hij toch vlug de literaire activiteit stopzetten. Maar desondanks wordt hij zelfs twintig jaar later vooralsnog beschouwd als 'de poëet, de dichter'. Ten bewijze daarvan enkele zinssneden uit 'Nouvelle Histoire de Belgique' van Roger Avermaete (1971), p. 454 :

„Les gouvernements homogènes n'apportent aucun remède au malaise régnant. Parfois le roi est repris par son vieux rêve d'unionisme. Un jour, il confie le

soin de former un ministère, qui sera 'le ministère de son coeur', à un poète, Pierre De Decker, un poète de format belge s'entend, auteur d'un recueil intitulé 'Religion et Amour'. Comme c'est un catholique modéré il ne plaît à personne, sauf au roi. Ce ne sont certes pas ses qualités littéraires qui ont séduit Léopold. Celui-ci n'aime pas les artistes 'liés avec toutes les classes de la société et, pour cette raison, dangereux', et s'il a frayé avec Gustave Wappers, il en a fait un baron, sans doute pour l'avaliser."

Ter illustratie een fragment uit *Le Toit Paternel*.

Oh ! le toit paternel, où toujours vagabonde,
Mon âme sans abri sur l'océan du monde,
Pour son dernier repos demandant à s'asseoir,
Comme l'oiseau de mer, au fort de la tourmente,
N'ayant où se poser sur la plaine écumante,
Cherche au mât d'un vaisseau son repos et l'espoir !

Que je te saluais ! clocher de mon village,
Que par delà les champs, à travers le feuillage,
Brillant au crépuscule, entrevoyaient mes yeux !
Là, l'oiseau chantait mieux, mieux volait l'hirondelle,
L'air me semblait plus pur, la verdure plus belle ;
Hélas ! J'étais si près du toit de mes aïeux.

C'est bien ici ce seuil, qu'aux jours de ma jeunesse,
J'ai franchi si souvent dans ma folle allégresse,
Enfant à l'âme vive, aux regards triomphants !
D'où je partais léger pour des jeux pleins de charmes,
Mais pour y revenir, à pas lents, tout en larmes ;
Si vite il s'obscurit le beau ciel des enfants !

Mais hélas ! aujourd'hui qui pourrait te connaître,
Demeure révérée, o toi qui m'a vu naître ?
Pourquoi vais-je moins vite en m'approchant de toi ?
Pourquoi donc mon regard que ranimait ta vue,
Se baisse-t-il soudain pour t'avoir aperçue ?
Pourquoi donc ton aspect cause-t-il de l'effroi ?

C'est que la mort jalouse de sa toute puissance,
a visité ces lieux qu'habitait l'espérance,
Pour disperser au loin ma famille en lambeaux ;
C'est qu'au lieu de ce toit si peuplé, si paisible,
Elle montre à mes yeux, d'une main inflexible,
Une famille encore, mais celle des tombeaux !

C'est que tu n'es plus là pour me voir et m'entendre,
C'est que je ne sais plus, mère indulgente et tendre,
A quel coeur m'adresser pour découvrir mon coeur,
Ni vers qui me tourner dans mes jours de détresse !
Qui pourrait, comme toi, consoler ma tristesse,
Comme toi qui pourrait sourire à mon bonheur ?

N'importe, je viendrai vous voir, lieux que j'honore !
Comme en un temple antique où l'on respire encore
L'encens adorateur des autels abattus,
Sous ce toit, temple aussi pour une âme pieuse,
Je viendrai respirer une foi courageuse,
Des sentiments d'honneur et l'amour des vertus !

II - Pieter De Decker: Politicus en flamingant

Pieter De Decker en het unionisme

Van 1837 tot 1841 gaf hij samen met zijn vriend Adolphe Dechamps het tijdschrift 'La Revue de Bruxelles' uit. Voor dat tijdschrift leverde hij verscheidene bijdragen over binnenlandse politiek, godsdienstige problemen, de liefdadigheid, alsook over Vlaamse taalbelangen.

Dat zijn belangstelling toen al meer naar de politiek uitging wordt bewezen door het feit dat hij in 1837 de hem aangeboden leerstoel voor Franse Letterkunde aan de Universiteit te Leuven weigerde. Dat hij daarvoor aangezocht werd was beslist te danken aan de reputatie die hij als dichter opgebouwd had.

Reeds in maart 1838 werd hij verkozen tot provincieraadslid van Oost-Vlaanderen, en in 1839 uiteindelijk zond het arrondissement Dendermonde hem — slechts 27 jaar oud — als afgevaardigde naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers, wat hij gebleven is tot 1866.

Nadat hij in 1841 'La Revue de Bruxelles' verlaten had, legde hij zich vrijwel uitsluitend toe op de politiek. Vlug ontpopte hij zich tot de voorvechter van het UNIONISME, dit wil zeggen, katholieken en liberalen samen in één regering, want volgens hem kon het land alleen maar verzwakken door een verdeling in twee kampen.

Zijn unionistische principes vereisen echter wel verduidelijking en verdieping.

Reeds tijdens zijn jeugd was hij vertrouwd geraakt met en beïnvloed door de ideeën van Lamennais. Van huize uit was Pieter een gelovig katholiek, wat hij trouwens altijd gebleven is. Het katholicisme betekende voor hem echter de pijler van de natie, dé belangrijke zedelijke kracht, maar dan ook niets anders of niets meer. Hij kante zich immers tegen elke vorm van klerikaal katholicisme. In zijn brochure 'De l'Influence du Clergé en Belgique' (Brussel, 1843) betoogde De Decker dat de Kerk een belangrijke rol diende te spelen op het morele en sociale vlak, maar hij was geenszins te vinden voor een politiek optreden van de geestelijkheid. Toen in het

*Pieter de Decker,
naar een litho (do-
cument Archief en
Museum voor het
Vlaams Cultuur-
leven Antwerpen).*

begin 1838 het Belgische episcopaat stelling nam tegen de vrijmetselarij (de loges), noemden de liberalen en sommige katholieken, onder wie De Decker, dat een aanslag op de vrijheid van vereniging.

Dat alles betekent eenvoudigweg dat hij de scheiding van Kerk en Staat voorstond. En hierin ondermeer is de invloed van Lamennais niet te ontkennen, wat De Decker deed behoren tot de garde liberale katholieken, voor wie tolerantie geen ijdel woord was. Maar in de ogen van de klerikaal gerichte katholieken of ultramontanen was hij te liberaliserend.

Wie was nu Lamennais ?

Hugues Félicité Robert de la Mennais (St.-Malo 1782 — Parijs 1854) was een Frans priester en schrijver die in 1818 in zijn 'Essai sur l'Indifférence en matière de religion' een traditionalisme verdedigde afhankelijk van een algemeen menselijk verstand (philosophie du sens commun), maar vooral propageerde hij, samen met Montalembert en Lacordaire, een soort liberaal katholicisme.

Met een tikje overdrijving wellicht schrijft de grote historicus Henri Pirenne de Belgische omwenteling van 1830 toe aan dat samengaan van liberalen en katholieken en dus met een gedachtensprongetje aan de ideeën van Lamennais :

„A vrai dire, elle (la constitution belge) est une réussite. Sans l'accord momentané du catholicisme libéral et du libéralisme politique, elle eût été impossible... Lamennais fut l'instrument de la brève entente des catholiques belges avec les libéraux ou, plutôt, il les transforma pour un instant en libéraux.”

In 1820 stichtte Lamennais het dagblad 'L'Avenir', dat democratische ideeën verdedigde zoals de scheiding van Kerk en Staat, de gewetensvrijheid, de vrijheid van vereniging, onderwijs en drukpers. De zeer conservatieve paus Gregorius XVI veroordeelde dat programma in de encycliek 'Mirari Vos' (1832). Na zich aanvankelijk onderworpen te hebben aan Rome, schreef hij twee jaar later in vlijmscherpe taal 'Paroles d'un Croyant', alweer veroordeeld in een encycliek 'Singulari Nos' (1834), wat leidde tot een definitieve breuk met Rome, terwijl Montalembert en Lacordaire zich aan Rome onderwierpen.

De ideeën van Lamennais maakten een geweldige opgang in geheel West-Europa en reeds in 1834 vinden wij bij ons een vertaling van 'Paroles d'un Croyant'.

E. De Moreau omschrijft zijn invloed als volgt :

„Jusqu'en 1834, ses livres, souvent réimprimés en Belgique, y ont trouvé des milliers de lecteurs enthousiastes, son portrait a occupé une place d'honneur dans les parloirs des maisons religieuses et dans les chambres des presbytères”,

en verder :

„entre 1820 et 1840, nous rencontrons continuellement chez les catholiques et les ecclésiastiques belges les pensées et même les expressions de Lamennais”.

Zo bleef bij ons Mgr. Van Bommel tot 1834 een fervent aanhanger van Lamennais.

De ideeën van Lamennais werden anderzijds ook bevochten, zowel door ultramontaanse katholieken als door antiklerikale liberalen. Zelfs de orangist of Hollandsgezinde J. F. Willems haalde in 1832 scherp uit tegen de aanhangers van Lamennais en de unionisten in het op 25 exemplaren gedrukte tweetalige 'Voorzeggingen van de Heylige Hildegarde omtrent de Belgische Omwenteling', waarin hij de ondergang van de nieuwe Belgische staat voorspelde vóór 1835.

De laatste tijd wordt de invloed van Lamennais op de ontwikkeling van het theologisch, kerkelijk en sociaal denken binnen de Rooms-Katholieke Kerk van de 19de eeuw steeds hoger aangeslagen. Tevens is gebleken dat vele passages uit zijn 'Du Passé et de l'Avenir' (1841) overeenstemmen met het 'Communistisch Manifest' (1848) van Karl Marx.

Het politieke unionisme tussen katholieken en liberalen was reeds in 1828 tot stand gekomen en de eerste Belgische regeringen bleven officieel een neutraal standpunt innemen ten aanzien van opduikende katholiek-liberale tegenstellingen.

Het unionisme moeten wij echter in twee tijdperken onderverdelen, wat bewijst dat De Decker (en Leopold I) met hun unionistische ideeën duidelijk achterop hinkten.

1. Tot 1839 genoot de unionistische regeringsformule nagenoeg een algemene aanhang bij de Belgische politici. Daar waren trouwens voldoende redenen voor. Het jonge België wenste met alle mogelijke (eenheids)middelen het hoofd te bieden aan het buitenlandse gevaar Nederland, dat de kater van 1830 duidelijk nog niet verteerd had. Het keerpunt wordt echter gesitueerd in 1839, toen met het Verdrag der XXIV Artikelen de vrede gesloten werd en de moeilijkheden met Nederland achter de rug lagen, zodat van dan af ruimte gelaten werd voor navelkijkerij.
2. Vanaf 1839 doemden immers geleidelijk de binnenlandse tegenstellingen op tussen de katholieke rechterzijde en de liberale linkerzijde. Zelfs P. Devaux, de initiatiefnemer van het unionisme in 1828, vond in 1839 dat die formule voorbijgestreefd was: 'Le temps de l'unionisme a passé'. En na de electorale overwinning van de liberalen op 8 juni 1847 (nadat die zich reeds een jaar eerder, 14 juni 1846, op een te Brussel gehouden partijcongres hadden gegroepeerd tot de eerste officiële Belgische partij) brak

de tijd van de partijministeries aan, met uitzondering van het experiment De Decker in 1855.

Hoewel, van de vier regeringen tussen 1839 en 1847 waren er reeds twee homogene (de liberale Lebeau 1840-1841 en de katholieke de Theux-Malou 1846-1847), maar die beweerden echter nog wel boven de politieke tegenstellingen te regeren.

Dus, ondanks het feit dat ca. 1840 de unionistische gedachte achterhaald was, te wijten aan de anti-unionistische strekkingen vooral aan liberale zijde, bleef Pieter De Decker ondanks alles principieel en consequent vasthouden aan die nationaal-unionistische idee. Hij hield trouwens een warm pleidooi voor de eendrachtige samenwerking in zijn in 1845 gepubliceerde brochure 'Quinze Ans, 1830-1845', dat zes herdrukken kende en zelfs in het Nederlands werd vertaald. Zijn geschrift werd daarenboven op onvervalste lof onthaald door de Franse katholieke leider Montalembert. In 'Quinze Ans' veroordeelde De Decker naast het antiklerikale liberalisme de anti-unionistische tendensen van een naar het exclusivisme strevende liberale vleugel. En hij bleef zich vastbijten in de idee dat het unionisme het enig zaligmakende middel was, want in 1852 in zijn vijfmaal gedrukte geschrift 'L'Esprit de parti et l'esprit national' waarschuwde hij dat het land zou verzwakken, mocht zich een verdeling in twee kampen doorzetten. Nogmaals pleitte hij in die brochure voor een loyale samenwerking en bijgevolg een unionistische regeringsformule om een evenwicht tussen rechts en links tot stand te brengen. Zijn publikatie maakte zo'n ophef dat zij de nodige invloed had op de verkiezingen van 1852 en 1854, waarbij de conservatieve katholieke krachten sterker uit de bus kwamen. De katholieken bleven immers langer het unionisme trouw dan de liberalen, want zij achtten het unionisme bevorderlijk voor de godsdienst.

In deze kontekst past het evenzeer de houding van koning Leopold I te omschrijven. De koning toonde zich een overtuigd aanhanger van het unionisme, omdat dit regeringsstelsel het best overeenstemde met zijn eigen opvattingen over het vorstelijk gezag. Hij liep immers niet erg op met de besnoeiing van de koninklijke macht, alhoewel hij zich had neergelegd bij de opgelegde grondwettelijke rol. Benoemen en ontslaan van ministers verstond hij als een effectief koninklijk prerogatief en hij vreesde dat bij de vorming van partijregeringen de ministers werktuigen zouden worden van die partijen. Hijzelf wenste niets liever dan de activiteit van de ministers grondig te beïnvloeden. Dat het unionisme

bijgevolg nog jaren heeft stand gehouden is in belangrijke mate te wijten aan de koning. Zo is, met de steun van de katholieken, het kabinet De Decker (1855-1857) grotendeels het werk van Leopold I.

Wellicht lijkt het hier aangewezen om even te zien hoe de politieke kaarten lagen in de periode die het kabinet De Decker voorafging. Wij stelden eerder reeds dat in 1847 partijministeries hun intrede deden, waardoor een echt parlementair regime begon te functioneren, zeggen we één partij draagt regeringsverantwoordelijkheid en de andere is oppositiepartij.

Nadat van 1847 tot 1852 Rogier een homogeen liberaal kabinet had geleid, volgde van 1852 tot 1855 de regering Henri de Brouckère, die eerder doorging als een gematigd liberaal zakenkabinet, waarin overigens een aantal extra-parlementairen waren opgenomen.

In 1854 waren er op een bevolking van 4.584.932 Belgen slechts 45.884 kiezers (dat lage aantal is te verklaren door het toen in België vigerende kiesstelsel) die instonden voor het verkiezen van 108 volksvertegenwoordigers en 54 senatoren. De Kamer werd om de 4 jaar, de Senaat om de 8 jaar samengesteld, maar er hadden gedeeltelijk tussentijdse verkiezingen plaats. Zo werd om de 2 jaar de Kamer voor de helft vernieuwd, wat eveneens voor de Senaat gebeurde, maar dan om de 4 jaar.

Op 13 juni 1854 hadden nu dergelijke verkiezingen plaats voor de gedeeltelijke vernieuwing van de Kamer, wat andermaal verlies betekende voor de Liberalen, die er hun meerderheid bij inboetten. Officieel stonden er dan 54 katholieken tegenover 54 liberalen, maar eigenlijk waren er zo'n 16 vlottende elementen op wie geen van beide groepen vast kon rekenen. In een wankele positie gemaneuvreerd bood het kabinet de Brouckère de koning het ontslag aan, maar deze ging er niet op in wegens de onzekere buitenlandse toestand en de internationale spanningen veroorzaakt door de Krimoorlog. Toen de regering echter op 28 februari 1855 op ondubbelzinnige wijze door de Kamer in de minderheid werd gesteld, bood zij andermaal op 2 maart haar ontslag aan, dat nu door de koning wel werd aanvaard. Om de crisis op te lossen wendde Leopold I zich aanvankelijk tot de liberalen Delfosse en Tesch en de katholiek de Theux, opdat zij een nieuwe regering zouden vormen. Allen weigerden zij de regeringsopdracht. Tenslotte deed de koning een beroep op de gematigde katholieke unionist Pieter De Decker, die trouwens volledig de politieke zienswijze van de koning deelde.

De 'flamingant' Pieter De Decker

Sedert de jaren '30 was De Decker vertrouwd geraakt met de Vlaamse Beweging onder invloed van J. F. Willems, Van Duyse, Snellaert en zijn boezemvriend baron J. de Saint-Genois.

Wat zijn deelname aan de Vlaamse taalstrijd betreft zijn een aantal hoogtepunten aan te stippen: het petitionnement, de spellingsoorlog en de oprichting van een Vlaamse Commissie (ook Grievencommissie genoemd). De Vlaamse Commissie wordt gesitueerd in 1856 en wij zullen de wordingsgeschiedenis ervan schetsen als wij de periode 1855-1857 of het kabinet De Decker behandelen.

Pieter De Decker was Vlaanderen en de 'Vlaamse taal', of mogen wij dan al spreken van het Nederlands, beslist genegen, niettegenstaande hij behoorde tot de franstalige bourgeoisie en hij zich bijgevolg hoofdzakelijk bediende van het Frans. Slechts zelden gebruikte hij het Vlaams in het openbaar, maar zijn briefwisseling met enkele Vlaamse letterkundigen bewijst dat hij een voor die tijd vrij vloeiend Nederlands hanteerde.

Schreef hij dus meestal in het Frans, éénmaal komt een eigenhandig in het Nederlands geschreven opstel aan bod (opstel over zijn vriend J. F. Willems in de tweede jaargang van 'Het Taelverbond', 1846).

De regering bood hem in 1886 — hij was toen 74 — het lidmaatschap aan van de op te richten 'Koninklijke Vlaamsche Academie'. Vruchteloos evenwel, want ondanks het aandringen van Vlaamse vrienden weigerde hij zitting in een vergadering waar uitsluitend een taal zou worden gesproken en geschreven die hij, naar zijn zeggen, al te weinig had beoefend. Maar wellicht was die weigering ook te wijten aan de opgelopen ontgoochelingen uit de voorafgaande decennia (want hij weigerde toen eveneens lid te worden van de 'Commission Royale d'Histoire').

Wel was hij lid of erelid van talloze Vlaamse lettergenootschappen, zo onder meer van het Willemsfonds, waarvan hij in 1854 in de jury zetelde voor de beoordeling van een prijsvraag in verband met verhandelingen over de betekenis van de Vlaamse Beweging. Verder werd hij corresponderend lid van 'De Tael is gansch het Volk', zoals 'De Eendragt' op 27 mei 1855 getuigt „uit aanmerking der diensten, door hem, als volksvertegenwoordiger by ettelyke gelegenheden, der vlaemsche zaak bewezen”.

In 1846 behoorde De Decker met Cornelissen, Serrure, Snellaert en baron de Saint-Genois tot de leden van de Commissie, gelast met de oprichting van Willems' grafmonument, en tot de ondertekenaars van het proces-verbaal dat in diens grafkelder werd neergelegd.

Dat De Decker vlaamsgezind was, met in achtneming van de tijdsomstandigheden, staat dus onomstootbaar vast, maar hij zag die vlaamsgezindheid in een Belgische dimensie. Hij was erom bekommerd de Belgische nationaliteit te beveiligen tegen de invloed van Frankrijk. Hij had ingezien dat de Belgische Staat versterkt kon worden als de rechten van de Vlamingen konden worden erkend. Op hem is dus evenzeer van toepassing wat hijzelf van J. de Saint-Genois heeft getuigd : „ il était flamand de coeur et d'âme; mais il l'était avec intelligence, et sans oublier jamais que Belge est notre nom de famille ”.

Het petitionnement (1840)

In 1840 verschenen er niet minder dan drie nieuwe Vlaamse tijdschriften, waaronder te Gent het 'Kunst- en Letterblad', met Snellaert als hoofdredacteur en uitgever. In het eerste nummer van dit tijdschrift werd het eerste Vlaamse petitionnement afgedrukt. Reeds vóór 1830 was het bewijs geleverd dat een petitie een belangrijk wapen was om druk en invloed uit te kunnen oefenen.

Volgens Pieter De Decker was het petitionnement geschreven door J. F. Willems, „ texte, dû à là plume de Willems ” (in de Notice over Conscience, Annuaire de l'Académie Royale de Belgique, 1885). Maar, net als Max Roose, die eveneens Willems als de schrijver had menen te herkennen, had hij het verkeerd voor. De tekst was waarschijnlijk opgesteld door Blommaert, die met Snellaert de initiatiefnemer van de petitie was. Was Willems dus de opsteller niet, men vond er wel zijn ideeën in terug, die trouwens gemeengoed waren van de Gentse groep waartoe ook Blommaert en Snellaert behoorden.

Het petitionnement was gericht aan de Kamer, "Aen de Vertegenwoordigers van het Belgisch Volk", maar een exemplaar werd zowel naar de Koning als naar de Belgische bisschoppen gezonden. Paul Fredericq schrijft in zijn geschiedenis van de Vlaamse Beweging dat de petitie 100.000 handtekeningen bevatte, maar dat cijfer wordt betwist door Leo Picard, die dat getal overdreven hoog vindt. Een voorzichtige

schatting houdt het eerder bij 13.000 handtekeningen verspreid over de 214 petities die in mei 1841 de regering hadden bereikt.

Wij weten dus weinig over de voorgeschiedenis, net zomin als over de omvang van het succes van deze petitie. Wij mogen voorzichtigheidshalve wel aannemen dat het geen al te diepe weerklank heeft gevonden; althans, het heeft geen Vlaamse agitatie teweeggebracht. Elias in 'De Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte', deel 2, interpreteert het petitionnement evenwel als een belangrijke stap „de eerste manifestatie van een bewustzijn der eigen waarden en dit bewustzijn zal met de tijd en met de verwezenlijkingen groeien”. Belangrijk aan het petitionnement was wel dat voor de eerste keer het Vlaamse vraagstuk op het politieke vlak gesteld was en anderzijds dat het zeer concreet een eisenprogramma bevatte wat tot mogelijke actie kon leiden.

Waaruit bestond nu het petitionnement ?

Het bevatte twee delen : een opsomming van grieven en middelen tot herstel. Van bij het begin wordt betoogd dat de landstaal niet meer geëerbiedigd wordt en dat men de Vlamingen bijgevolg een Franse opvoeding opdringt. Als gevolgen van die onverkwikkelijke situatie zetten zij de grieven op een rijtje :

- er is slechts weinig eenheid meer tussen de hogere franssprekende en de lagere vlaamssprekende standen;
- duizenden vreemdelingen worden naar het land gelokt om de Vlamingen nog meer te verfransen;
- de jeugd wordt lichtzinnig en ongodsdienstig zoals in Frankrijk;
- meer en meer komen vlaamsonkundigen in de besturen terecht;
- eenvoudige Vlaamse landlieden worden zomaar veroordeeld omdat zij de wetteksten niet begrijpen;
- vele burgemeesters en gemeentesecretarissen zijn niet in staat met de centrale besturen te corresponderen;
- zeer dikwijls is het noodzakelijk om in gerechtszaken zijn toevlucht te nemen tot een tolk;
- advocaten pleiten maar zonder dat de belanghebbenden één woord begrijpen van wat gezegd wordt.

Na deze waslijst van grieven volgt een eisenpakket dat bij wet zou moeten worden bekrachtigd :

- provinciale en gemeentelijke belangen zullen worden behandeld in de taal van het land (= dus in Vlaanderen het Nederlands);

- rijksambtenaren moeten zich van deze taal bedienen in hun betrekkingen met de gemeentebesturen en de ingezetenen;
- deze taal moet in de rechtbanken gebruikt worden zodat de betrokken partijen of beschuldigten ze tenminste begrijpen;
- ofwel dient een Vlaamse Academie te worden opgericht ofwel moet een Vlaamse afdeling bij de Brusselse Academie tot stand worden gebracht „tot aenmoediging der Nederduitsche letterkunde”;
- het Nederduits (= Nederlands) moet aan de Universiteit te Gent en in andere rijksscholen dezelfde rechten krijgen als het Frans.

Terloops verwijzen zij naar het verleden toen een gunstige kentering ten voordele van het Nederlands te onderkennen viel, namelijk tijdens het Oostenrijks bewind (onder andere door het tot stand komen van de spelling Des Roches). De opsteller is immers zo handig om wijselijk de voor anti-vlaamsgezinden irriterende taalpolitiek van Willem I dood te zwijgen. En dat het in België wel degelijk anders zou kunnen, onderstrepen zij met analoge gevallen in Denemarken en Zwitserland waar de ingezetenen wel worden bestuurd in de taal van hun gewest.

Dat wij het petitionnement hier betrekkelijk uitgebreid aan bod hebben laten komen is te verklaren door het feit dat De Decker een belangrijk aandeel opeist. Niet in het tot stand komen van de petitie (voor zover wij weten althans, want die gegevens zijn vrij vaag), maar wel door het feit dat hij onmiddellijk de nodige ruggesteun bood.

Wij hebben eerder reeds aangehaald dat het petitionnement een matig succes gekend zou hebben. Toch liet de franstalige pers zich niet onbetuigd om de petitie scherp te veroordelen. Maar van Vlaamse zijde sprong volksvertegenwoordiger Pieter De Decker in de bres met een doordachte verdediging, in 1840 gepubliceerd in 'Revue de Bruxelles' (p. 96-135) onder de titel '*Du Pétitionnement en faveur de la langue flamande*'. In het voorwoord zegt De Decker dat hij documentatie kreeg toegespeeld door Willems, David, Serrure, Blommaert en Van Duyse, en hij omlijnt het probleem als een vraagstuk van nationaliteit, zeden en godsdienst. De Decker stelt voorop dat de nationale eenheid niet uitsluitend gebonden is aan de eenheid van taal, maar vooral voortvloeit uit de eenheid van geest en gevoel. Anderzijds maakt hij een onderscheid tussen een historische en politieke nationaliteit: „la première est réelle, fondée en raison et résiste à tout évène-

ment; l'autre est factice et de convention, elle n'a rien qui justifie sa création, elle cède à tout vent de la diplomatie." Het eerste kenmerk van het nationaal genie, betoogt hij, is de originaliteit. Bijgevolg geeft de taal aan het volk zijn praktische onafhankelijkheid, „une langue distingue une nation des autres". Daarom is de Vlaamse strijd een strijd voor de historische nationaliteit, wat volledig aansluit bij de gedachtenwereld van Willems, alhoewel hij diens 'Nederlandse zijde' van de argumentatie laat vallen.

De politieke nationaliteit definieert hij als volgt : „c'est à dire celle que notre courage nous a faite et que la diplomatie a confirmée," een conventionele diplomatieke schepping dus. België is bijgevolg een verbinding van twee historische nationaliteiten.

Het Vlaams moet dan volgens hem werken als een verdedigingsmechanisme tegen de twee gevaren die ons vanuit Frankrijk bedreigen, namelijk de inlijving en de republiek. Dat Frankrijk de te vrezen boeman is, krijgt bewijskracht door zijn stelling dat Vlaanderen zich naar Duitsland dient te keren, want naar zijn oordeel biedt de rehabilitatie van het Germaanse element de beste gelegenheid om het evenwicht te herstellen en werkelijk neutraal te zijn.

Naast de taal kent De Decker een even sterke originaliteit toe aan de zeden en aan de godsdienst, „au fond la question linguistique est une question religieuse".

Het zou De Decker niet zijn, indien hij niet nogmaals de nadruk legt op de eenheid die de beste waarborg biedt voor de toekomst van België. Maar hij verduidelijkt dat die eenheid moet berusten op het recht, wat dus helemaal niet de eenheid van taal impliceert. Praktisch betekent dat, eist hij, dat alle ambtenaren en magistraten in Vlaanderen de Vlaamse taal moeten kennen en dat enkelingen in hun betrekkingen met de administratie de taal van hun keuze kunnen gebruiken, terwijl de taal van de administratie in Vlaanderen het Vlaams dient te zijn.

Is het nog jeugdige overmoed wat De Decker drijft? Wij zullen verder merken dat hij later enkele stappen terug heeft moeten zetten.

De spellingsoorlog

Een volgende gelegenheid waarbij De Decker zich ten gunste van de Vlaamsgezinden liet opmerken staat geboekt als 'de spellingsoorlog'.

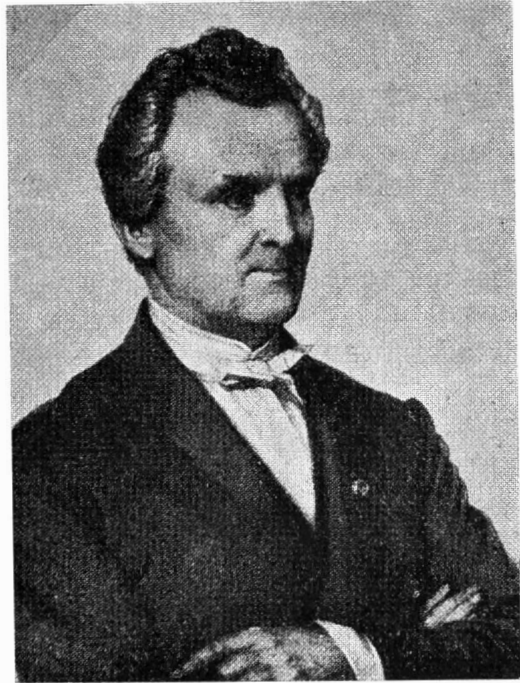
De herrie rond de spelling was een oud zeer. Reeds tijdens het Hollands bewind stond de Nederlandse spelling Siegenbeek tegenover de Vlaamse (of eerder Brabantse) spelling Des Roches. In de jaren dertig en veertig streefden flaminganten onder aanvoering van Willems ernaar een spellings-eenheid met Nederland te bereiken. Maar dat streven stuitte op een veelkantig verzet, in de eerste plaats van Belgische nationalisten die vreesden dat men het Vlaams wilde verholandsen en die daarin een duidelijke anti-Belgische orangistische trek meenden te herkennen. Het verzet van de geestelijkheid onder leiding van volksvertegenwoordiger en priester L. de Foere uit Brugge (die nochtans vrij sympathiek tegen de Vlaamse Beweging aankeek) was niet minder heftig, want die achtte een protestantse doorbraak in Vlaanderen voor mogelijk, mocht de spelling worden aangepast aan de Nederlandse norm. De reacties van de geestelijkheid waren zo hevig dat de flaminganten — van wie een groot aantal 'liberaal' dachten — hen er van verdachten zich tegen de Vlaamse Beweging te keren. En hier trad volksvertegenwoordiger De Decker op als een soort verzoener, daar hij het gevaar inzag dat de vlaamsgezinden zich zouden afwenden van het katholicisme, aangezien zij van de geestelijkheid toch geen heil konden verwachten. Hij vroeg priester Vischers zijn invloed aan te wenden opdat de geestelijkheid haar verzet tegen de nieuwe spelling zou staken.

Een officiële spellingscommissie werd geïnstalleerd, dit met het oog op het klaarstomen van een aanvaardbare spelling voor de vertaling van het 'Bulletin officiel des Lois et des Arrêtés'. En in Januari 1844 werd de kwestie in het Parlement behandeld.

De Foere stelde zich alweer op tegen een nieuwe spelling, waarop De Decker een lange en opgemerkte rede hield om de nieuwe spelling aan te bevelen. Hij wees erop dat Holland toch een ziek land is en België blakend van gezondheid, zodat België wel eens invloed zou kunnen uitstralen in plaats van andersom. En alweer raakte hij de gevoelige snaar door te zinspelen op het gevaar Frankrijk waartegen een dam zou kunnen worden opgeworpen door het versterken van het Vlaamse element. De regering Nothomb nam dan ook het besluit een einde te maken aan de spellingsoorlog door de nieuwe spelling te aanvaarden en officieel te maken. (K.B. van 1 januari 1844). Tevens werd de taaleenheid tussen Vlaanderen en Nederland een heel stuk vooruit geholpen.

Voor zijn inbreng ten voordele van de nieuwe spelling, aan de zijde van de andere flaminganten, kreeg hij de grootste

waardering. Op 11 februari 1844 werd hem door het Taelverbond te Brussel een dankbetuiging overhandigd met de handtekeningen van de Vlaamse voormannen Willems, Snellaert, David, Rens, Conscience en De Laet.

Pieter De Decker, (uit 'Zeke en zijn Geschiedenis' van Frans Michem).

De Antwerpenaar Theodoor Van Rijswijck droeg aan Pieter De Decker lofverzen op die voor zichzelf spreken :

Gezegend hij, die onbedeesd,
Voor tael en volksbestaen,
Noch overmagt, noch laster vreest,
Noch steigerende waen;
Die list en huichlaryen keert,
En' t onregt tegenkant :
Hij zij van iedereen vereerd
In naem van 't vaderland.

De Decker, zoo worde eens uw naem,
Om uw rechtschapenheid,
Gedragen door de schelle faem
Die u een krans bereidt,
Een kroon die tyd en eeuw trotseert,

Der natie aenverwant.
Gij zijt het, die het volk vereert,
In naem van 't vaderland.

U ligt de landaert aen de ziel,
Gij zijt uw zending waerd;
Hoe menig er in d'afgrond viel,
Gij houdt uw vlaemschen aerd ;
Zoo lang mijn geest geen kracht ontbeert
En 't vlaemsche snaertuig spant,
Wordt uwe deugd door my vereerd
In naem van 't vaderland.

Zoals de zaken er nu voorstonden was het duidelijk dat De Decker door zijn opmars in de Belgische politieke arena het beste liet vermoeden voor de Vlaamse verzuchtingen.

III - Het Ministerie De Decker (1855-1857)

Dat hij niet alleen aan Vlaamse zijde gewaardeerd werd, maar ook in het gehele Belgische politieke kader achtung genoot, bewijst zijn lidmaatschap van de 'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique', waarin hij later trouwens tweemaal tot voorzitter werd verkozen (in 1862 en 1872). In het 'Bulletin' van de Académie vindt men verscheidene verslagen van zijn hand, terwijl hij in het 'Annuaire' van de Académie lijvige levensschetsen schreef over onder andere J. F. Willems (1846) en later over baron J. de Saint-Genois (1869), M. L. Polain (1873), kanunnik J. De Smet (1878) en Hendrik Conscience (1885).

Opmerkelijk was ook dat hij een aantal geschriften publiceerde in verband met sociale problemen, waaruit blijkt dat hij zich, als typische vertegenwoordiger van een conservatieve burgerij, verzette tegen elke vorm van socialisme en slechts heil verwachtte van de liefdadigheid van de kerk. In dat licht kunnen als publikaties worden vermeld: 'Etudes historiques et critiques sur les monts-de-piété en Belgique' (Brussel, 1844); 'De l'influence du libre arbitre de l'homme sur les faits sociaux' (1848); 'Mission sociale de la Charité' (1854) en op latere leeftijd in 1882 'Les Missions Catholiques. Introduction à l'histoire des Missionnaires belges' en 'L'Eglise et l'ordre social chrétien' (1887) dat in Frankrijk en Italië op lof werd onthaald.

Intussen was hij in 1853 te Brussel gehuwd met Jeanne H. S. Claes, dochter van renteniers te Schaarbeek.

Het laatste unionistische kabinet

Wij hebben er eerder reeds op gewezen welke de onmiddellijke oorzaken en redenen waren waarbij het kabinet De Decker in het leven werd geroepen. Na de val van de regering de Brouckère en koning Leopold I vooralsnog probeerde, eerst met liberalen, een nieuwe regering op de been te brengen, kwam het laatste unionistische kabinet tot stand op 30 maart 1855.

Nu behoorde De Decker wel niet tot de meest invloedrijke figuren in de Kamer, maar hij leek de meest aangewezen man om de unionistische formule nog eens uit te proberen.

De portefeuilles werden als volgt verdeeld :

Binnenlandse Zaken : Pieter De Decker (Katholiek)
Buitenlandse Zaken : Charles Vilain XIII (Katholiek)
Justitie : Alphonse Nothomb (extra-parlementair, maar katholiek)
Financiën : E. Mercier (Liberaal)
Openbare Werken : André Dumon (Liberaal)
Oorlog : Luit.-Gen. J. Greindl (Technokraat)

Zoals uit de samenstelling blijkt, was het katholieke element sterk aanwezig, maar toch was het kabinet hoofdzakelijk unionistisch door de inbreng van De Decker die als Minister van Binnenlandse Zaken tevens als 'premier' naar voor trad. Uit het programma sprak een geest van verzoening, want De Decker stelde voorop dat zijn regering 'la transition entre les opinions modérées' of 'la médiation entre les diverses opinions' zou nastreven. En Pieter De Decker zelf was inderdaad een figuur die thuishoorde in het centrum, naar de woorden van zijn vriend Dechamps die over hem sprak als „le chef du centre droit”. Was hij enerzijds een dromer, door de realiteit van de steeds groeiende partijtegenstellingen niet onder ogen te willen zien, anderzijds leek hij zijn geestesgenoten weinig vertrouwen in te boezemen, want daar vergeleek men hem met een dubbelloopsgeweer „partant tout seul, un coup chargé contre l'adversaire, l'autre contre ses amis.”

In Vlaanderen waren de verwachtingen hoog gespannen. De Decker had immers reeds bewezen in de bres te willen springen voor de Vlaamse zaak en in een brief aan Snellaert had hij zijn bedoelingen kenbaar gemaakt „ten allen tyde, aen zulke ernstige pligten nooit te kort te blyven”. Het baart dus geenszins verwondering dat het tot stand komen van het kabinet De Decker op Vlaams gejubel werd onthaald. Sommige bladen spraken onomwonden hun tevredenheid uit, zo onder meer het gematigd liberale 'Gazette van Gent', het gematigd katholieke 'De Onpartydige' en de katholieke kranten als 'Het Vaderland', 'Het Handelsblad van Antwerpen' en 'De Onafhankelyke der Provincie Limburg'.

Het liberale 'De Schelde', de Antwerpse tegenvoeter van 'Het Handelsblad', toonde zich gereserveerd, hoopte wel op de Vlaamse gevoelens van De Decker, maar zag het kabinet als 'achteruitwerkend'. Vrijwel de enige wanklank kwam van

het Gentse progressistische 'De Broedermin' dat De Decker eenvoudigweg niet geschikt achtte voor politiek.

En tijdens de eerste maanden waren er beslist goede voornemens: in april 1855 zorgde De Decker voor een nieuwigheid, want hij bediende zich van het Nederlands tijdens een audiëntie toegestaan aan het comité van de Antwerpse Vijfde Wijk. In de daaropvolgende maand, mei 1855, werd het Vlaamse geweten opnieuw gesust, daar Conscience de vijfjaarlijkse prijs voor Vlaamse Letterkunde in ontvangst nam waarbij Snellaert in het Nederlands het in die taal opgestelde juryrapport voorlas, wat alweer een nieuwigheid betekende. De euforie werd compleet toen op 26 mei 1855 de Koninklijke Academie voor Geneeskunde besloot dat de prijsvragen naast het Latijn en het Frans ook in het Nederlands konden worden beantwoord.

Maar... de euforie was van bijzonder korte duur: in mei 1855 raakte bekend dat het Nederlands niet vereist was voor het toegangsexamen, noch aan de Militaire School, noch aan de Staatsveeartsenijschool. Daarenboven werd het Nederlands niet eens een verplicht vak in de rijksmiddelbare scholen. Dit alles was voor 'De Schelde', 'De Broedermin' en zelfs voor 'De Gazette van Gent' voldoende om een aantal scherpe aanvallen te lanceren aan het adres van De Decker. Was hij kort voordien nog begroet als een soort Messias voor de Vlaamse zaak, dan werd hij nu beschouwd als de vertrapper van de 'Vlaemsche tael'. De katholieke pers trachtte echter in de mate van het mogelijke De Decker te verdedigen en zij schreef de ontstane situatie toe aan een anti-Vlaamse druk die op hem woog, zodat het hem bepaald onmogelijk was gemaakt op korte tijd een systeem om te buigen waaraan reeds 25 jaar was gesleuteld.

Vrij spoedig diende zich een eerste gelegenheid aan die door de betrokkenen werd aangegrepen als een eerste krachtmeting...

De Dichtwedstrijd bij de 25ste verjaardag van de Onafhankelijkheid (1855)

Bij Koninklijk Besluit van 2 juli 1855 werd een dichtwedstrijd voor Vlaamse en Franstalige dichters uitgeschreven. De stukken dienden ingeleverd te zijn vóór 1 september en hadden als onderwerp de lofspraak van België's lotgevallen sedert 1830 en de weldaden van de nationale onafhankelijkheid.

Vooral liberale Vlaamse bladen spoorden de dichters aan tot deelneming maar dan vooral om stukken in te zenden waarin de miskennis van Vlaanderen tot uiting zou komen. Herhaaldelijk werden daarbij zowel de wedstrijd (voorgesteld als 'eene bloedige spottery') als De Decker zelf op de korrel genomen. Men hekelde zijn lakse houding en men beschuldigde hem zelfs van schijnheiligheid. Het in 'De Schelde' en 'De Broedermin' afgedrukte schimpdicht van Frans De Cort illustreert voldoende de ingesteldheid van heel wat Vlamingen: „Zingt! Vlamingen! Leve De Deckers Ministerie! De prijsvraag mag er zijn! Ja, Vlamingen, bezingt maar de Revolutie en de Constitutie en de rechten van uw taal en uw eendracht met de Walen en de bloei van 't land — terwijl de Walen baas zijn, de grondwet niet toegepast en uw taal miskend wordt en gij van gelijkheid alleen moogt dromen.”

De katholieke bladen ageerden minder scherp en zij drongen aan op deelneming uit opportunistische overwegingen. Zo betoogde 'Het Vaderland' (27 augustus) dat het mislukken van de wedstrijd een zware slag zou kunnen toebrengen aan de Vlaamse belangen, want door zich afzijdig te houden zouden de Vlamingen de gelegenheid verspelen de vooruitgang van de Vlaamse Letterkunde te bewijzen.

De pas opgerichte vereniging 'Het Nederlandsch Kunstverbond' richtte een door Emmanuel Rosseels en Jan Van Rijswijck ondertekende open brief aan De Decker en protesteerde tegen de wedstrijd, waarvan het onderwerp door de Vlamingen pas kon worden bezongen, wanneer zij dezelfde rechten als de Walen zouden bekomen. Deze brief werd door liberale kranten toegejuicht, door de katholieke doodgezwegen of op kritiek onthaald, waaruit mag blijken dat de partijpolitiek zich reeds van bij het begin van de regering De Decker op het voorplan had gehesen.

Hoe dan ook, de wedstrijd ging door: 73 Franse gedichten werden ingezonden en slechts 31 Vlaamse, waarvan ongeveer de helft hekeldichten, die achteraf nog de beste bleken te zijn. De beste Vlaamse dichters van toen (Van Duyse, Van Beers, De Cort, Van Rijswijck) namen niet deel.

De Decker, die zich nog vast in het zadel wist, nam geen aanstoot aan de kritische gedichtspassages, niettegenstaande de jury (met onder andere Serrure en de Saint-Genois) er zich verveeld mee voelde.

Een pittig detail: een andere Zelenaar, Emmanuel Van Driessche, kreeg een eervolle vermelding voor zijn gedicht

waarin hij nochtans op de miskenning van de taalrechten had gewezen. De laureaat van de wedstrijd was Julius De Geyter.

*Problemen in verband met het Nederlands
in het Landbouwonderwijs*

Leek de eerste storm zowat vlug geluwd, in het najaar 1855 reeds loodste een nieuw Vlaams vraagstuk De Decker in een onverkwikkelijke situatie. Het was vrij onschuldig begonnen, niettegenstaande de onderwijsproblematiek in de landbouwscholen steeds een heet hangijzer was tijdens de jaren 1853-1855.

'De Broedermin' maakte op 16 oktober 1855 gewag van 'eene gewichtige zaak'. Enkele dagen eerder hadden senator De Block en de Gentse veearts Campens tijdens een vergadering van de 'Conseil supérieur d'agriculture' gewezen op één van de Vlaamse desiderata, namelijk onderwijs in de moedertaal, zo onder meer in de landbouwscholen.

Bellefroid, Directeur Afdeling Landbouw bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken, had daarop verklaard dat de Vlamingen toch nooit zouden verkrijgen wat ze vragen. Dat kwam over als een oorlogsverklaring! Wat was nu de onmiddellijke voorgeschiedenis?

In november 1853 voorzag het wetsontwerp Piercot voor geen enkele school Nederlandstalig onderwijs, laat staan Nederlands als leervak. Niettegenstaande dat wetsontwerp een vlaamsgezinde petitiebeweging uitlokte, had verder geen discussie meer plaats over die aangelegenheid. Toen op 7 februari 1854 de bespreking van het budget voor Binnenlandse Zaken (meer bepaald wat betreft het Hoger Onderwijs) op de dagorde stond, kwamen enkele volksvertegenwoordigers op voor het Nederlands (onder meer voor het verplichten van een cursus Nederlandse letterkunde aan de universiteit te Gent); zo onder meer De Decker die zelfs een behoorlijke plaats voor het Nederlands wilde opeisen, niet enkel in het hoger, maar eveneens in het middelbaar en lager onderwijs.

Het resultaat was echter tamelijk mager: in december 1854 kwam het Nederlands als leervak voor in de programma's van de land- en tuinbouwscholen, wat dus geenszins aan de Vlaamse wensen tegemoetkwam.

Alles bleef dus ongeveer bij het oude, zodat het Frans onderwijsvoertaal bleef. Na alweer een petitiegolf vatte men in

februari 1855 opnieuw de besprekingen aan, maar de aan-
gelegenheid werd verdaagd. Het leek alsof men dat taal-
probleem op de lange baan wilde schuiven, en dat gebeurde
dan ook, want De Decker verving Piercot als Minister van
Binnenlandse Zaken en ook al werd de Vlaamse hoop levendig
gehouden dat hij iets voor mekaar zou brengen, geen enkele
maatregel werd evenwel getroffen. Als een donderslag bij
klare hemel kwam dan de beruchte verklaring van Bellefroid.
De Vlaamse pers, zowel van katholieke als van liberale zijde,
beet scherp van zich af en De Decker ontving harde protest-
brieven, onder andere van zijn Gentse vrienden Snellaert en
Rens. (Zie bijlagen).

En De Decker wankelde. Pijnlijk getroffen door het protest,
vroeg hij Bellefroid om uitleg en hier beging hij een grove
flater, waaruit een duidelijk gebrek aan doorzicht blijkt.
Bellefroid sprak immers de beschuldigingen tegen, verwijzend
naar het 'Bulletin du Conseil supérieur d'agriculture' en De
Decker geloofde hem. Maar dan bleek dat precies uit het
Bulletin kon worden opgemaakt dat Bellefroid wel degelijk
een tegenstander was van een vernederlandsing van het
landbouwonderwijs. Het Bulletin bewees zelfs dat Bellefroid
besloten had dat de wetgevende macht kredieten zou weigeren
voor de inrichting van nederlandstalig landbouwonder-
wijs.

De Decker had zich dus in de doeken laten doen en had
gecapituleerd voor een typische anti-Vlaamse mentaliteit
van de hogere administratie. Hij scheen zelfs zo toegeeflijk
dat men in de bureaus van zijn departement in weinig
eerbiedige bewoordingen over hem sprak.

Toch is De Decker er in geslaagd een compromis te bereiken,
wat wellicht het onderste uit de kan was, zoals uit zijn brief
aan Snellaert blijkt, „Ik heb eindelyk gelukt“. Een Konink-
lijk Besluit van 15 november 1855 machtigde de Minister
immers naast de franstalige landbouwschool te Torhout een
Vlaamse sectie op te richten (maar dan bleek dat slechts de
lagere afdeling te zijn, terwijl de middelbare er Frans bleef),
terwijl de subsidies voor de lagere — Vlaamse — landbouw-
afdeling te Oostakker werden afgeschaft (maar die afdeling
was dus eigenlijk vervangen door Torhout, zodat uiteindelijk
weinig veranderde).

De Vlaamsgezinden gingen helemaal niet akkoord en de 'De
Broedermin' noemde het hele compromis vrankweg oogver-
blindend. Enkel de katholieke rechterzijde (onder andere 'Het
Handelsblad') spaarde zijn lof voor De Decker niet.

Het is dus zeer spoedig gebleken dat de positie van De Decker zeer moeilijk zou worden : hij ondervond felle oppositie van de liberalen. Anderzijds kreeg hij slechts halve steun van de katholieken. Zo waarschuwde in 1855 Mgr. Malou, bisschop van Brugge, zijn broer-staatsman Jules Malou voor de liberaliserende opvattingen van de premier. Dat De Decker in 1857 als het slachtoffer van een anti-klerikale 'hetze' is moeten aftreden, is in deze kontekst dan ook een bittere ironie van het lot.

Aan Vlaamse kant giste er heel wat. In een Brusselse volksbuurt hadden relletjes en vechtpartijen plaats : Vlaamse arbeiders en soldaten hadden Vlaamse liederen gezongen wat de woede van Walen en Brusselaars had opgewekt. Vlaamse studenten kwamen meer en meer in verzet : het in 1852 gestichte Gentse studentengenootschap 't Zal wel gaan' liet in 1856 een eerste almanak verschijnen getuigend van Vlaams verzet en in Brussel eisten studenten de organisatie van een cursus Vlaamse letterkunde.

Het is mogelijk dat De Decker niet al te veel aandacht heeft opgebracht voor die feiten of feitjes in de Vlaamse Beweging, alhoewel ze op zichzelf niet zonder betekenis waren.

Zo was een bepaald klimaat van wrevel ontstaan, zodat stappen dienden te worden gezet om uit die impasse te geraken.

De Vlaamse Commissie of Grievencommissie

Van april tot september 1855 was Pieter De Decker er herhaaldelijk op attent gemaakt (onder andere door de Saint-Genois, Snellaert en Conscience) dat het noodzakelijk was een Vlaamse commissie in het leven te roepen. Men drong er bij De Decker op aan van zijn ministeriële macht gebruik te maken om aan de wensen van de Vlaamse Beweging tegemoet te komen door een commissie op te richten die zou worden belast met het onderzoek van de Vlaamse grieven. Maar het benoemen van die commissie liep niet van een leien dakje. De Decker zelf wilde vooreerst niet al te hard van stapel lopen, want hij vreesde een hevig verzet van de franstaligen. Reeds 25 jaar immers gold in België de eentaligheid en het was duidelijk dat noch Walen, noch franstalige Vlamingen aan hun macht wilden laten tornen. Zo had volksvertegenwoordiger Thibaut tijdens de kamerzitting van 18 mei 1855 De Decker ervoor gewaarschuwd zich in acht te nemen voor de sympathie die hij ten aanzien van de Vlaamse gewesten koesterde. Aangezien de vernederlandsing van het

MANIFEST

VAN 'T

BIBL. UNIV.
GENT

NEDERLANDSCH KUNSTVERBOND

TER GELEGENHEID

VAN 'S VORSTEN 25-JARIGE TROONBEKLIMMING

België nadert eerlang een gewichtig tijdstip, dat, blijkens alier voortekenen, met eenoepbruisende vreugde zal gevierd worden, daar het staatsbestuur alles inspannt om dit jubelfeest zooveel mogelijk een algemeen nationaal karakter te geven. Wij bedoelen den 25^{en} verjaardag van 's Vorsten troonbeklimming.

Laidruchtig, schitterend indorissad zal men den 21 Julij huldigen.

En als de Koning bejegend door zoo vele wenschen van heel, omringd door gansch eene jubelende Natie zich moegt verbeelden dat er niets meer outbreekt aan 't geluk zijns volks, mogen wij Hem dit vertoog voor oogen leggen.

Went die vijf-en-twintig jaar hebben bij den Vlaming, bij allen waeren Zuidnederlander geen onverdeeld gevoel tot jubelen opgewekt.

Restroevena, wat mogten, wat kunnen wij doen wanneer het bronzen den 25^{en} maal aankomstigen, dien wij zoo gaarne stellen maar niet, kunnen vierentwintig wat kunnen wij doen?... Enkel Gode danken dat Hij ons 25 jaren rust en vrede geschonken heeft, vrede, die dan ook elken geesel, elke plag, al de ellende die het volk beproefde, eenigzins dragelijk maakte; maar tevens zal er in onse ziel eene stem zijn, de stem der nationaliteit, die ons zegt:

Sinds vijf-en-twintig jaar zijt gij, vlamingen, miskend, verdrukt en veruordard.

Sinds vijf-en-twintig jaar wordt gij in eene vreemde taal aangesproken, gehoord, gevoond en geregt.

Sinds vijf-en-twintig jaar hebt gij fransch geld, een fransch hof, eene fransche wetgeving, een fransch bestuur, een fransch leger, een fransch geregt; — alles wat tot de uitroeiing uws geslachts helpen kunne.

Reeds vijf-en-twintig jaar vraagt gij te vergeefs een regt dat u de Grondwet toekent: • Gelijkkheid voor allen en in alles.

Sinds vijf-en-twintig jaar heeft de regering alles aangewend om, onder den steeds groeienden franschen invloed, dat eenige te versmooren wat u nog als Nederlander ove bleef: uwe taal — het vaderland der ziel.

Sinds vijf-en-twintig jaar zijt gij vreemdelingen op uwen eigenen grond.

Wanneer die dag aanbreekt zal alles ons zeggen: jubelt zoo gij den Vorst bemint, want het is heden 25 jaar dat Hij het staatsroer in zijne wijze handen heeft. En de stem in ons binnenste zalantwoorden. — Wij beminnen wel den Vorst die de Voorzienigheid ons heeft toegezonden; wij beminnen onze instellingen, onze Regering — maar worden wij wederkeerig bemind?

Tijd en ondervinding hebben die vraag reeds lang opgelost.

Sinds vijf-en-twintig jaar is de Waal het bevoorregt, bedorven kind der regering — de Vlaming verstoeten en miskend.

Voor den eenen is alles te verkrijgen omdat hij door zijne geboorte slecht fransch kent; — voor den anderen is niets te bekomen omdat het lot hem eene vlaamsche moeder gaf.

Weest fransch, roept men ons toe, en alles zal gedaan zijn.

Ha! weest fransch! verbastert u!

Verbrandt uwe geschiedenis.

Verloochent uw voorgelacht.

Laat u van uwen wortel rukken waarop gij vóór eeuwen gegroeid zijt.

Verhiet al wat den Nederlander kenmerkt.

Verkoopt het Vaderland uwer ziel.

Vergeet uwe afkomst, den roem dien gij in vorige eeuwen als Vlamingen gewonnen hebt, — en alles zal gedaan zijn!...

En wat zouden wij dan meer zijn dan negers in eene plantertij; dan de Indianen in eene engelsche kolonie? — Die woenen ook in hun geboorteland, maar hoe woenen zij er?

Ach, hoe graag zouden wij den Vorst bewijzen onzer diepe verkleeftheid geven, indien wij niet door zijn regering onzen zedigtelken ondergang niet gered hadden; indien wij met den vijf-en-twintig-jarigen jubel zijner troonbeklimming, niet tevens het 25^{en} jaar onzer verdrinking, der miskening onzer heiligste regten, ja bijna den lijdendienst van ons moreel volksleven te viersn hadden.

Wel is het ons een troost te gelooven, dat zijne Vaderlijke genegenheid niet overschilling voor onse billijke eischen bleef, en zoo de regering minder of wel meerder constitutionneel ware, ons meer regt soude gedaan worden; — maar die troost helpt ons niets. Al valt onze beschuldiging regtstreeks op de regering, op de vertegenwoordigers der vlaamsche provincieën, die onder 't opzigt van taal geen greintje nationaal eergevoel bezitten, of hetzelfde niet met moed durven verdedigen, toch kunnen wij niet jubelen om het verloop van vijf-en-twintig jaren, en tevens duidelijk zien, dat, nog zoo een tijdperk, er ons niets meer zal overblijven van al wat een volk eigendommelijk kenmerkt?

Immers ook heeft men den Kinderen des Troons het heiligdom onzer volksgrootheid niet geopend? Zij kennen geen nederduitsch! en zullen dus later met onse kinderen als vreemdelingen omgaan: want de moedertaal zal hun den band der verkleeftheid niet om 't hart gelegd hebben. Alles voorspeelt ons dat wij na weinige jaren in plaats van een vrij en eigen volk, een bespottelijk napsaal van Frankrijk zijn zullen.

Nog eens, den 21 Julij zullen wij Gode danken, dat wij onder onzen Vorst eene staatkundige rust genoten hebben, maar daarbij kunnen wij niet vergeten dat wij onder die 25jarige regering te vergeefs gevraagd hebben, wat een vrij volk niet behoefde te vragen, wat men aan slaven niet weigert, te weten: een bestuur in eigene taal, met erkenning van gelijk regt naast onze waalsche landgenoten.

Ziedaar wat wij in plaats van den gevraagden harp-zang der Regering toesturen. — En hij die, of om ingebeelde eer, of om eene ellendige spotsom, iets anders van zijne pen verkrijgen kan, is in geweten geen dichter, in de ziel geen Vlaming! geen Nederlander!

Antwerpen, 28 mei 1856.

Drakk. van Fr. Adams, Waterschraat, 2110.

Strooibrief met het „Manifest van 't Nederlandsch Kunstverbond“, verschenen ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van de troonsbestijging van Leopold I. Univ. Bibl. Gent (foto Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven Antwerpen).

onderwijs reeds volkomen werd gedwarsboomd, zag het er niet naar uit dat een officiële commissie zou worden gedoogd, temeer daar die zich zou bezighouden met het codificeren van Vlaamse grieven en het voorstellen van hervormingsmaatregelen.

De Decker leek nu ook niet de aangewezen man om tegenstand opzij te schuiven, want hij miste karakter en doorzettingsvermogen, wat voldoende geïllustreerd wordt door een brief van Bauduin aan de Saint-Genois (30 november 1855) „que ce seul homme en qui les malheureux Flamands avaient placé toutes leurs espérances, manque d'une manière aussi déplorable qu'inattendue à son passé, à sa gloire personnelle et aux devoirs qu'il avait à remplir comme ministre Flamand". Tegenstand was er voldoende, onder meer van zijn collega's in de regering.

Het plan werd dus voorlopig uitgesteld, alhoewel niet opgegeven, want men bleef hopen op De Decker, ondanks alle twijfels.

Toch zou een bepaalde gebeurtenis — toevallig alweer een dichtwedstrijd — ervoor zorgen dat langer talmen weinig heilzaam zou blijken.

Om de 25ste verjaardag van de monarchie (21 juli 1831 troonsbestijging van Leopold I) te vieren, werd in mei 1856 een dichtwedstrijd uitgeschreven. In tegenstelling tot een jaar eerder waren er nu geen felle noch algemene protesten, behalve dan van het Nederlandsch Kunstverbond, dat een Manifest verspreidde waarin werd betoogd dat er voor de Vlamingen in België geen reden tot lofzang bestond.

Het Manifest was ondertekend door Rosseels, Van Rijswijck en C. J. Hansen. Volgens Max Roosees overhandigden Van Rijswijck, Rosseels en Leonard De Cuyper een exemplaar aan de Kroonprins (Leopold II) en lichtten zij het stuk toe bij Minister De Decker. Leo Picard twijfelt aan Roosees' stelling en vindt het Manifest van mindere betekenis bij het tot stand komen van de Vlaamse Commissie, omdat — steeds volgens Picard — bepaalde vlaamsgezinde organisaties en kranten tegen de toon van het manifest hadden geprotesteerd. Toch lijkt een zekere samenhang of beïnvloeding van het ene door het andere beslist aanvaardbaar, zeker als we de opeenvolgende data onder ogen zien. Bepaalde bronnen maken trouwens onomwonden duidelijk dat het Manifest insloeg als een bom.

De Decker van zijn kant vreesde dat de jubileumfeesten door

flaminganten verstoord konden worden en na een onderhoud met Van Rijswijck, Rosseels en De Cuyper hakte hij de knoop door : een K.B. van 27 juni 1856 riep de Vlaamse Commissie in het leven (op 10 juli 1856 in het Staatsblad gepubliceerd). Het Manifest had ongetwijfeld een Vlaamse agitatie uitgelokt en De Decker wilde, als symbool van de consolidatie van de Belgische Staat, de julifeesten tot iets bijzonders laten uitgroeien, mede om Frankrijk een bewijs van de onafhankelijkheidswil van de Belgen voor te leggen (zoals hijzelf getuigt in de Notice over Conscience in *Annuaire de l'Académie*, 1885, p. 343 : „C'était comme une dernière et passagère Trêve de Paix et d'Union entre les partis, comme le point culminant de notre politique intérieure"). Nu toonde De Decker zich wel erg verbolgen, omdat hij het Manifest de bedoeling toeschreef roet in het eten te willen gooien (op. cit. „seuls, quelques écrivains flamands d'Anvers m'avaient adressé une protestation exagérée contre ces fêtes destinées à célébrer la conquête de l'indépendance nationale et l'inauguration du Roi; ils prétendaient que le peuple flamand ne pouvait pas exalter son indépendance tant que, de fait, il était opprimé dans sa langue et qu'on lui imposait officiellement une langue qui lui est étrangère"). Toen achtte De Decker dus het ogenblik aangebroken om de Vlaamse bevolking vaster aan de nationaliteit en de dynastie te hechten, want een commissie opende beslist perspectieven op rechtsherstel voor de taal der Vlamingen. Niettegenstaande hij elk risico in verband met de nationale feesten wilde vermijden, meende hij het toch oprecht met de commissie (op. cit. „Je crus devoir obéir à une pensée de juste réparation et poser un acte de bonne politique").

De jubileumfeesten van 1856 zelf werden geestdriftig gevierd, ook door vlaamsgezinden die toen enthousiast waren over de oprichting van de Vlaamse Commissie. Voor de dichtwedstrijd werden ditmaal 87 Vlaamse stukken ingezonden, maar toch dient gezegd dat alweer de meeste mededingers in hun stukken de aandacht hadden gevestigd op de Vlaamse kwestie. De Vlaamse kranten hemelden de benoeming van de Vlaamse Commissie op en zelfs vier franstalige bladen (*L'Avenir* en *L'Impartial* de Bruges aan liberale zijde, *Le Bien Public* en *La Patrie* aan katholieke zijde) wijdden aan de maatregel van De Decker lovende commentaar. Slechts drie linkse bladen (*De Schelde*, *De Gazette* van Gent en *De Broedermin*) deelden niet in de euforie en waren wantrouwig, omdat volgens hen de regering de voorstellen toch niet zou aanvaarden.

Wat was nu de houding van de regering? Regeringsleden en andere politici waren toegeeflijk, in het licht van de jubileumfeesten, om herrie te vermijden. Het is achteraf duidelijk gebleken dat zij handelden uit opportunisme, want alles bleef zoals het was, zodat de commissie niets anders was dan een pleister op een houten been.

De Vlaamse Commissie, die vrij snel de Grievencommissie werd genoemd, werd geïnstalleerd op 8 oktober 1856 onder de benaming 'Commission chargée d'examiner les dispositions à prendre dans l'intérêt de la langue et de la littérature flamande'. Enkel vlaamsgezinden maakten er deel van uit: Van der Voort, David, de Corswarem, Jottrand, Conscience, Snellaert, Stroobant, Rens en Mertens.

De radicaal Van der Voort was de organisatorische kracht; eerder had hij zich reeds laten gelden als voorzitter van het Vlaamse Middencomiteit, toen zowat de motor van de Vlaamse Beweging. David en de Corswarem, vrienden van De Decker, waren gematigder en streefden ernaar alle kritiek op de regering uit het verslag te weren. De Waal Lucien Jottrand, die met de Vlaamse Beweging sympathiseerde, moest over de Waalse belangen waken en diende de Belgische eenheid te vrijwaren. Eigenaardig genoeg ging van hem het meest radicale voorstel uit, namelijk de vorming van afzonderlijke Waalse en Vlaamse regimenten in het leger. Conscience stelde zich eveneens radicaal op, had met Snellaert ook oog voor de legerkwesitie, maar toch gingen zowel Conscience als Snellaert niet zo ver. De ambtenaar Mertens getuigde van zakelijkheid en ernst en stelde een onderzoek in naar de taaltoestanden in het onderwijs. De anderzijds schuchtere Rens, eveneens een ambtenaar, diende een interessant rapport in over de toestand in de administratie, terwijl Stroobant slechts een klein aandeel had in de activiteiten van de commissie.

Het was de opdracht van de commissie geschikte maatregelen te zoeken en ze aan de regering voor te stellen om het gebruik van het Nederlands te regelen in de verschillende sectoren van het openbaar bestuur. Maar er lag een groot verschil tussen het bestuderen en voorstellen van maatregelen enerzijds en anderzijds de verwezenlijking ervan, wat enkel bij wet zou kunnen gebeuren. Dat De Decker dat wel degelijk wist, wordt bewezen door een incident bij de installatie van de commissie: De Decker raadde de leden aan „alles rypelyk te overwegen en te onderzoeken wat tot de vlaemsche zaak behoort”, maar hij verzocht hen ook „met

voorzichtigheid te handelen en geen andere maetregelen voor te stellen, dan zulke, welke door het Gouvernement voor de Kamers zouden kunnen worden verdedigd en ondersteund"; Conscience was daarop zo vrij te vragen „in hoe verre de Heer Minister de voorzichtigheid verstaet", waarop De Decker hen in zijn antwoord attent maakte „op de noodzakelykheid om, in den tegenwoordigen toestand van zaken, door onuitvoerbare eischen genen te hevigen tegenstand in een ander gedeelte des lands te verwekken". Het lag bijgevolg voor de hand dat het voor de commissie aartsmoeilijk zou worden in een zodanig beperkte manoeuvreerruimte te werken. En bij de vlaamsgezinden heersten nu meer en meer gevoelens van ongerustheid en wantrouwen (onder andere in 'De Klauwaert' van 20 september 1856 stelde Em. Van Driessche dat de regering slechts enkele toegevingen zou doen „om de Vlamingen oppervlakkig te paaien"). Bij de heropening van de parlementaire zitting in 1856 bleek trouwens dat de troonrede geen enkel woord bevatte over de Vlaamse taalrechten. Voor De Decker was het ook geenszins een sinecure aan Vlaamse eisen in zekere mate tegemoet te willen komen, want in 1855 had de 'Gazette de Mons' hem reeds de mantel uitgeveegd, toen in het arrondissement Brussel zes Vlamingen — nog niet eens vlaamsgezinden — tot notaris waren benoemd. Het heette toen dat de hele administratie weldra met Vlamingen gevuld zou worden, want volgens de Waalse publieke opinie beschouwde het ministerie De Decker het 'Vlaams' als de nationale taal!

Tussen 8 oktober 1856 en 14 oktober 1857 hield de Grievencommissie 16 zittingen. Op 14 oktober 1857 diende de commissie haar verslag in bij de regering. Naar onze huidige opvattingen was het beschamend gematigd. Aangezien de flaminganten van toen vooral Belgisch dachten, gingen zij zelfs zover zich neer te leggen bij de tweetaligheid van Vlaanderen (Rens toonde zich zelfs zo inschikkelijk dat hij voorstelde afzonderlijke Vlaamse regimenten in het Frans te laten aanvoeren): zij eisten enkel de erkenning van het Vlaams in Vlaanderen, naast het Frans. Hoofdzakelijk kwam het eisenprogramma in het verslag, opgesteld door Snellaert, hier op neer:

- alleen Vlaams in het Lager Onderwijs;
- gelijkstelling van het Vlaams en het Frans in het Middelbaar Onderwijs;
- oprichting van leerstoelen voor Nederlandse taal- en letterkunde aan de twee rijksuniversiteiten;

Huldeadres aan de leden van de Grievencommissie, uitgevoerd door Hubert Mayer en Désiré van Spilbeeck (document Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven Antwerpen). De 9 leden waren: boven (van l. naar r.) Conscience, Jottrand, Snellaert; midden (van l. naar r.) David, Mertens, Stroobant; onder (van l. naar r.) de Corswarem, Rens, Van der Voort. (Prent gepubliceerd naar aanleiding van de oprichting der Commissie).

- splitsing van de 'Académie Royale' in een Franse en een Vlaamse afdeling;
- het van ambtswege vertalen van alle stukken die uitgingen van het Centrale Bestuur en bestemd waren voor de Vlaamse gewesten;
- het gebruik van het Vlaams in het gerecht, als de betichte zulks zou verzoeken.

Zoals mag blijken, was het verslag voor die tijd niet zo voorzichtig en het bracht De Decker bepaald in verlegenheid. Hij kreeg echter de tijd niet om het nader in behandeling te nemen, want twee weken later werd zijn regering tot aftreden gedwongen. Zeker is wel dat hij niet akkoord ging met een aantal al te zware eisen.

Het verslag zou slechts in 1859, op initiatief van de commissie zelf, gepubliceerd worden. Rogier, toen de liberale regeringsleider, ging met het goedvinden van het parlement over tot het publiceren van een tegenverslag dat zo anti-Vlaams was dat het een zware klap toebracht aan de Belgische gezindheid van de toenmalige flaminganten.

Feit is dat de regering De Decker (welke unieke kans voor de vlaamsgezinden!) de flaminganten niet gegeven had wat zij ervan verwachtten. Belangrijk was evenwel dat met het instellen van een commissie — wat het resultaat ook was — het bestaan van een Vlaamse kwestie officieel erkend was.

Werd aan de bestaande wantoestanden weinig veranderd, de vlaamsgezinden kregen wel kleine toegevingen in de vorm van gunstjes. Zo kende De Deckers departement van Binnenlandse Zaken toelagen toe aan toneelgezelschappen en redacties van tijdschriften. Vlaamse schrijvers en genootschappen ontvingen literaire subsidies. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken verzorgde Vlaamse uitgaven van 'Bibliotheek over Landbouw' en 'Bibliotheek over Nyverheid', een reeks uit het Frans vertaalde vulgarisatiewerken. Verder werden belangrijke Vlamingen, onder wie Rens en de Saint-Genois, benoemd tot ridder in de Leopoldsorde, en Conscience werd in 1857 door De Decker aangesteld tot arrondissementscommissaris te Kortrijk.

Intussen bleven de flaminganten maar verder ijveren voor het 'In Vlaenderen Vlaemsch' (Beurzen-Courant, 14 november 1856). Zo eisten zij onder meer een Vlaamse vertaling van de Annales Parlementaires, de Moniteur en alle officiële stukken uitgaande van de ministeries (Beurzen-Courant, 22 november 1856). En zelfs was er heel even sprake van een

mogelijk oprichten van een onafhankelijke Vlaamse partij, en Dautzenberg scheen De Decker, die zich feitelijk toch boven liberaal en katholiek kon verheffen, uitgerekend de geschikte man te vinden „om de gematigden uit beiden strydperken tot eener nieuwe nationale party te vereenigen”, en verder „waerom vormen de Vlamingen niet de kern dier nieuwe party die toch den lande wat meer dienst zoude bewijzen, dan de deklamatiën en de baetzuchtige predikatiën van rechts en links?” (Beurzen-Courant, 2 december 1856).

1856 De regering De Decker in moeilijkheden met Napoleon III

In 1856 waren opnieuw spanningen gerezen tussen België en Frankrijk. Reeds in 1854 was er opschudding, toen Napoleon III op de spoorlijn Rijsel-Doornik aan een aanslag was ontsnapt en de daders, Jules en Célestin Jacquin, naar Brussel waren gevlucht. Een Belgische wet van 1 oktober 1833 verhinderde de uitlevering van de daders aan Frankrijk. Toch probeerde België toen enigszins aan de eisen van Napoleon III tegemoet te komen: de minister van Justitie, Alph. Nothomb, diende op 18 december 1855 een wetsvoorstel in dat de wet van 1 oktober 1833 zou aanpassen. Die nieuwe wet, die van kracht werd op 14 maart 1856, stelde de moord op een staatshoofd gelijk met een gewone moord, zodat de uitlevering van de daders mogelijk werd.

Meende men hiermee de moeilijkheden met Parijs uit de weg te hebben geruimd, men vergiste zich. Op het op 27 februari 1856 geopende Internationaal Congres te Parijs, waar de grote mogendheden de politieke problemen en vooral de Oosterse kwestie — de Krim-oorlog — bespraken, veroordeelde de Franse minister van Buitenlandse Zaken Walewski in beledigende bewoordingen de Belgische pers die, naar zijn zeggen, de keizerlijke regering aanviel en zelfs aanspoorde tot politieke moord. Zijn aanklacht was echter ongegrond, want slechts enkele emigrant-krantjes hadden zich bezondigd aan het voeren van een heftige polemiek tegen het regime in Parijs, terwijl de grote pers zich afzijdig had gehouden. Het congres ging echter in op de verlangens van Walewski (en Napoleon III) en veroordeelde de excessen van de Belgische pers. Andere diplomatieke gevolgen bleven evenwel uit, maar de Belgische pers voelde zich beledigd en in de Kamer verklaarde Vilain XIII, de Belgische minister van Buitenlandse Zaken, dat hij nooit onder druk van een

buitenlandse mogendheid de vrijheid van drukpers zou laten aantasten.

Toch werden enkele concessies gedaan, wetsontwerpen werden voorbereid door Alph. Nothomb en Vilain XIII, maar pas later, na de regering De Decker, kreeg de Franse keizer voldoening door de wet-Tesch van 12 maart 1858, zodat de rechtsvervolging bij belediging van vreemde staatshoofden voortaan ambtshalve kon geschieden.

De regering De Decker gekneld tussen partijtegenstellingen

Zoals wij er eerder reeds op wezen, was het de bedoeling van de regering De Decker in een geest van politiek unionisme op te treden. Toch maakte een groeiende partijstrijd een verzoening tussen liberale en katholieke standpunten vrijwel onmogelijk. Dat de liberale ministers Mercier en Dumon reeds bij het tot stand komen van de regering De Decker door andere liberalen als overlopers werden bestempeld, maakt zo al duidelijk in welk onverzoenlijk klimaat men diende te werken. Partijbelangen doorkruisten nu eenmaal de behandeling van verscheidene vraagstukken.

Het onderwijs, en meer bepaald het Middelbaar Onderwijs, zorgde aldus voor een eerste harde confrontatie tussen liberalen en katholieken. Reeds in 1854 (onder de regering de Brouckère) was door de zogenaamde Conventie van Antwerpen een zekere oplossing bereikt die oorspronkelijk enkel voor het Antwerpse Atheneum gold, maar achteraf voor alle middelbare staatsscholen en athenea van het hele land werd aanvaard.

De Conventie bepaalde het volgende :

- enkel de katholieke priester zou godsdienstonderricht verschaffen;
- het leraarskorps zou 'homogeen' zijn, zodat de geestelijke overheid advies diende te verstrekken bij benoemingen van leerkrachten. Daaruit kon worden verondersteld dat leraren in zekere mate katholiek moesten zijn.

Was het een oplossing, het was geenszins een bevredigende oplossing, vooral voor de liberalen die zich met klem bleven verzetten tegen de Conventie. Naar aanleiding van de begroting voor onderwijs, in de Kamer behandeld op 12 en 13 februari 1856, kwamen de katholieke en liberale standpunten scherp tegenover elkaar te staan. De liberalen, met onder meer Frère-Orban, noemden de Conventie ongrond-

wettelijk, omdat hierdoor het katholicisme tot staatsgodsdienst werd verheven. De katholieken van hun kant, met voornamelijk Ad. Dechamps als spreekbuis, stelden dat het staatsonderwijs tegenover de katholieke godsdienst nu eenmaal geen neutraal standpunt kon innemen.

Uit de kamerdebatten van 19 en 20 november bleek echter dat de Conventie niet in alle staatsscholen werd toegepast. Op 20 november 1856 verschaftte Pieter De Decker immers de volgende officiële gegevens: de conventie was toegepast in 4 van de 10 athenea, 27 van de 50 middelbare staatsscholen en 6 van de 15 gemeentelijke colleges. Daarmee was het bewijs geleverd dat de liberalen opnieuw wat rustiger mochten ademen, daar zij nu inzagen dat de toepassing van de Conventie in werkelijkheid niet zulke dreigende afmetingen had aangenomen. Een zekere wrevel bleef echter hangen en een afdoende oplossing werd niet gevonden, zodat onder meer die problemenbundel later tot een conflict heeft geleid: de schoolstrijd 1879-1884.

In het najaar van 1856 was er opnieuw opschudding, veroorzaakt door een nieuwe onderwijsrel.

De Gentse professoren Laurent en Brasseur werden door de bisschoppen van Gent en Brugge en door de katholieke pers aangevallen.

Brasseur had in een cursus met lof over de Hervorming gesproken en Laurent had in zijn werk 'Etudes sur l'Origine de l'Humanité' de godheid van Christus geloochend.

Nu was het de stelling van de katholieken dat de professoren van het Rijksonderwijs, als staatsambtenaren, de godsdienstige opvattingen van de meerderheid van de bevolking dienden te eerbiedigen. Na een voor Laurent en Brasseur vernietigende herderlijke brief van de Gentse bisschop op 8 september 1856 wilde De Decker het ontslag van de regering indienen, wat door de koning werd geweigerd. Op 7 oktober 1856 richtte de regering zich tot de Beheerders-Inspecteurs van de Rijksuniversiteiten in een rondschrijven waarin elke aanval op een in België erkende godsdienst werd afgekeurd. En in november 1856 werd over de kwestie in de Kamer gedebatteerd. Pieter De Decker nam de verdediging van de professoren op zich: „Nous ne devons pas, par une étroite intolérance, interdire aux professeurs des universités de l'Etat, ces grandes, ces fécondes discussions qui sont la vie du haut enseignement”, niettegenstaande de absolute vrijheid van de professoren bestreden werd, ook door enkele liberalen.

Uiteindelijk werd een compromisoplossing gevonden, in de hand gewerkt door het verzoenend optreden van kardinaal Sterckx, waardoor de professoren in functie konden blijven. De Kamer schaarde zich vervolgens achter de inhoud van de ministeriële circulaire van 7 oktober 1856, waarin was geponeerd: „La Liberté relative du professeur a pour limites la liberté de conscience de l'élève et le respect loyal et constitutionnel pour la foi religieuse des familles dont le gouvernement n'est que le délégué responsable”.

Was en bleef het onderwijs een twistappel waarbij zowel taaloverwegingen als ideologische belangen op het spel stonden, de regering De Decker kon zich ondanks die onderwijsproblemen nog net overeind houden. Het wankele verbond tussen katholieken en liberalen vertoonde echter zulke duidelijke barsten dat een breuk onafwendbaar was. Een volgende discussie (naar aanleiding van de wet op de liefdadige stichtingen, meer bekend als de Kloosterwet) zou voldoende blijken om dat verbond — en het door De Decker gekoesterde unionisme — definitief uit elkaar te doen spatten.

De oude wetgeving uit de Franse tijd, die praktisch in onbruik was geraakt, bepaalde dat de goederen van de armen uitsluitend door de Openbare Onderstand zouden worden beheerd. Maar in feite was het sinds lang toegestaan dat priesters of kloosters, bij testament als beheerders aangeduid, deze goederen beheerden. Met zijn wetsontwerp van 29 februari 1856 wenste De Decker aan deze feitelijke toestand een wettelijke bekrachtiging te geven.

Het wetsontwerp voorzag dus liefdadige stichtingen onder privaat beheer en bepaalde dat de regering controle zou uitoefenen op de rekeningen van die private liefdadige instellingen. De besprekingen van het wetsontwerp begonnen op 21 april 1857 en namen 27 woelige zittingen van de Kamer in beslag. Het ontwerp werd verdedigd door Nothomb, Pieter De Decker en Jules Malou, terwijl de liberalen, onder leiding van Frère-Orban, zich kantten tegen het wetsontwerp, omdat zij vreesden dat de nieuwe wet de kloosters zou verrijken en bijgevolg aan invloed zou doen winnen.

Op 27 mei 1857 uiteindelijk keurde de Kamer een aantal artikelen van het wetsontwerp goed met 60 tegen 41 stemmen, maar op 28 mei reeds braken te Brussel onlusten uit. De liberalen hadden een beroep 'op de straat' gedaan: ruiten van kloosters werden ingegooid, in lokalen van twee katholieke kranten werd verwoesting aangericht en de Pauselijke Nuntius werd uitgejowd.

Leopold I, zelf een voorstander van het wetsontwerp, was verontwaardigd en liet militaire voorzorgsmaatregelen treffen, want in die precaire toestand wilde hij te allen prijze 'zijn' regering redden. Tenslotte pakte Frère-Orban met een voorstel uit dat de gemoederen tot bedaren bracht: men zou een bijeenkomst beleggen met delegaties van beide partijen. Men bereikte er een akkoord om het kamerdebat op te schorten en de verdere afhandeling van het wetsontwerp te verdagen. De kalmte keerde terug, maar eigenlijk werd tevens het wetsontwerp begraven. In feite was de regering dus voor de relletjes bezweken, wat haar natuurlijk verzwakte. De Kamer ging onmiddellijk op zomerreces, zoals bepaald bij K.B. van 30 mei 1857, zodat — zoals hierna zal blijken — de regering eigenlijk gestruikeld is over de Kloosterwet.

De val van de regering De Decker

Nog vóór een nieuwe parlementaire sessie begon, hadden gemeenteraadsverkiezingen plaats op 27 oktober 1857 en die leverden winst op voor de liberalen.

Op 30 oktober bood de regering haar ontslag aan, daar De Decker uit de verkiezingsuitslagen de nodige conclusies had getrokken. De twee ministers Mercier en Nothomb sloten zich met tegenzin aan. Zij waren van oordeel dat de regering in de Kamer ten val moest worden gebracht en niet erbuiten, op straat, wat in feite dan toch gebeurd was na de tribulaties in verband met de Kloosterwet.

Na een aanvankelijke aarzeling aanvaardde Leopold I het ontslag, zodat op 9 november 1857 reeds een homogeen liberaal kabinet in het leven werd geroepen, wat een periode (tot 1870) inluidde van liberaal-Waalse heerschappij. Leopold had evenwel eerst nog gepoogd een nieuwe gematigde regeringscombinatie, opnieuw met De Decker, op de been te brengen, maar slaagde er niet in.

De val van het kabinet De Decker betekende tevens onherroepelijk het einde van de unionistische gedachte.

IV - Na 1857

Op politiek vlak heeft De Decker geen belangrijke rol meer gespeeld. Wel vinden wij hem nog terug in parlementaire discussies in oktober 1861, toen hij de feitelijke erkenning van het pas ontstane Italiaanse koninkrijk bekampte.

Maar in 1866 gaf hij het mandaat van volksvertegenwoordiger op.

Wel zijn nog een tweetal belangrijke feiten aan te stippen, die enigszins in nauw verband staan met elkaar: vooreerst het financieel schandaal Langrand-Dumonceau, ten tweede zijn benoeming en kort daarop plots ontslag als gouverneur van Limburg.

Het schandaal Langrand-Dumonceau

André Langrand (Vossem 1826 - Rome 1900), zoon van een kleine landbouwer, had zich snel opgewerkt door de stichting van een aantal hypotheekbanken in verscheidene landen. Daarnaast runde hij maatschappijen voor de aanleg van spoorwegen in Oostenrijk-Hongarije en Turkije. Pius IX had hem de titel van graaf toegekend. Langrand had zich immers opgeworpen als de motor van een katholieke haute-finance, die een wig wilde drijven in de macht van het Joodse kapitaal. Daardoor was hij erin geslaagd vele vooraanstaande katholieke personaliteiten in België bij zijn onderneming te betrekken, onder andere Mercier, Alph. Nothomb en Ad. Dechamps. Het waren trouwens Mercier en Dechamps die Pieter De Decker bij Langrand-Dumonceau introduceerden. Sedert juni 1861 was De Decker afgevaardigde-beheerder van de Banque Hypothécaire Belge, vervolgens werd hij administrateur van de Banque de Crédit Foncier et Industriel, de International Land Credit Company Limited en de Sächsische Hypothekenbank, alle Langrand-ondernemingen. Naar zijn zeggen had De Decker die betrekkingen aanvaard om de lasten van zijn groot gezin te kunnen lenigen en een voordien geleden financieel verlies te compenseren.

Vanaf 1867 werden de financiële ondernemingen van het bankhuis Langrand met moeilijkheden geconfronteerd. Oorzaken waren de nederlaag van Oostenrijk in 1866 (in de oorlog tegen Pruisen) — in Oostenrijk waren immers belang-

rijke financiële vestigingen van Langrand — en het ondoordachte en overmoedige optreden van Langrand zelf.

In oktober 1868 richtte Armand Mandel, hoofdredacteur van 'La Côte Libre', een eerste openlijke aanval aan het adres van Langrand-Dumonceau, maar Langrand werd vooralsnog op 30 april 1869 buiten vervolging gesteld. Vanaf 1869 echter werd de ene onderneming na de andere failliet verklaard, wat in 1870 uitliep op een volledig bankroet, zodat Langrand diende uit te wijken.

De Decker had eerder reeds stelling genomen tegen sommige methodes van Langrand, maar het bleek te laat, en einde 1869 bood hij zijn ontslag aan Langrand aan. Ongetwijfeld had De Decker op korte tijd een fortuin bij elkaar gehaald, maar ook hij kreeg door het bankroet harde financiële klappen te verwerken, net als tal van brave katholieke spaarders die plots hun geld, dat zij aan katholieke bankinstellingen hadden toevertrouwd, kwijt raakten.

De liberale regering (vooral minister van Justitie Bara) wilde in het licht van de verkiezingen van 1870 politieke munt slaan uit het schandaal, want katholieke politici konden nu gemakkelijk geblameerd worden, en de liberale krant 'L'Echo du Parlement' ging zelfs zo ver te stellen dat de hele katholieke partij in diskrediet was gebracht door het schandaal Langrand-Dumonceau. Er werd eveneens gewag gemaakt van omkoperij of pogingen tot omkoperij van Antwerpse kamerleden.

De liberalen behaalden echter bij de verkiezingen van 14 juni 1870 niet het verhoopte succes, integendeel, zij werden afgestraft, wat het einde betekende van een liberale meerderheid in de Kamer. Toch bleef de zaak Langrand-Dumonceau verder invloed uitoefenen op het politieke leven.

1871 : De Decker gouverneur van Limburg

Op voorstel van koning Leopold II vertrouwde het katholieke kabinet d'Anethan de post van provinciegouverneur van Limburg toe aan Pieter De Decker. Een K.B. van 11 oktober 1871 benoemde hem in dat ambt. Het bleek een politieke vergissing.

Niettegenstaande De Decker zelf een integer man was, wat ook politieke tegenstrevers bevestigden, dan was hij toch betrokken geweest bij het recente financieel schandaal, alhoewel men helemaal niet wist in welke mate hij op de hoogte was van Langrands praktijken.

Op 22 november 1871 trok de liberale volksvertegenwoordiger Bara hard van leer tegen die benoeming, maar de Kamer behield het vertrouwen in Pieter De Decker. Eén dag later, op 23 november, maakte Bara de intenties van de Kamer bekend aan duizenden liberale Walen die naar Brussel waren afgezakt en prompt relletjes ontketenden. De burgerwacht, die de orde moest handhaven, bleef in gebreke, aangezien burgemeester Anspach, zelf een liberaal, met de ideeën van de oproermakers sympathiseerde.

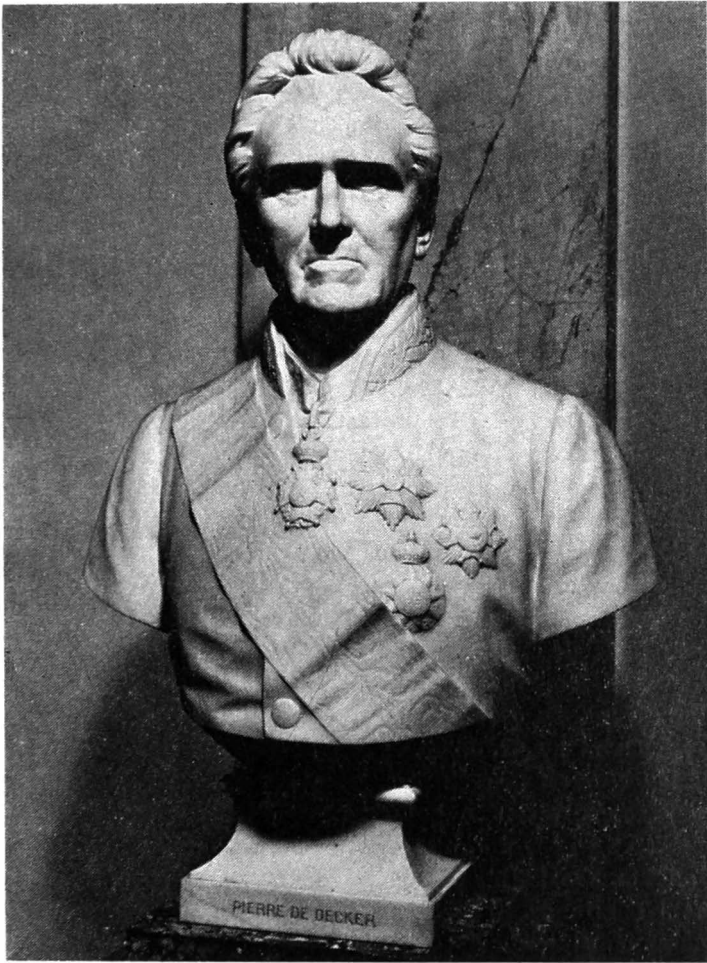
De Decker bood zelf op 26 november 1871 zijn ontslag aan, wat op 27 november in het Staatsblad verscheen. Maar ook dat bedaarde de gemoederen niet. De liberalen hadden het geval De Decker gebruikt als een aanleiding en uiteindelijk wilden zij de regering ten val brengen, waarin zij dan slaagden, want op 1 december 1871 eiste de koning het ontslag van de regering. Nu was het niet de regering, zoals in 1857, die kapituleerde voor de 'straat', maar wel de koning, die echter dankbaar van de gelegenheid gebruik maakte om een aantal ministers op een zijspoor te plaatsen.

De laatste twintig jaar van zijn leven wijdde De Decker zich hoofdzakelijk aan zijn gezin, aan zijn academische werkzaamheden (als lid van de Académie Royale de Belgique), en aan verdere studie. Zo schreef hij nog naast eerder in deze bijdrage geciteerde werken een 'Etude politique sur le vicomte Vilain XIII'.

Op hoge leeftijd schreef hij een wijsgerig werk dat hijzelf niet kon beëindigen, maar dat door zijn zoon voltooid en in 1892 postuum gepubliceerd werd onder de titel 'La Providence dans les faits sociaux et la Science Sociale'. In dit boek treft men een uitgebreide schets aan van maatschappelijke en staatkundige wijsbegeerte, toegepast op de algemene orde, de familie, de wetten, de vooruitgang en de sociale problematiek.

Pieter De Decker overleed te Schaarbeek op 4 januari 1891. Dat hem toch nog altijd — niettegenstaande de gemiste kansen — door de Vlamingen een warm hart werd toegedragen, wordt bewezen door de ingetogen passage die Pol De Mont aan de Decker wijdde in 'De Toekomst' en die klinkt als een grafschrift :

„ Zo zijn heengaan door iemand in België betreurd wordt, dan voorzeker is zulks het geval met de Vlamingen, die de gewoonte niet hebben het gras der vergetelheid te laten groeien over de diensten en weldaden, welke men hun bewezen heeft. ”

*Pieter De Decker,
naar een
portretbuste
door A. Fraikin,
Parlements-
gebouw, Brussel
(document
en foto
Koninklijk
Instituut voor het
Kunstpatri-
monium Brussel).*

Misschien bleef hij gewaardeerd omwille van zijn voorzichtigheid, aangezien heel wat Vlamingen toen wel zullen hebben begrepen dat er voor hen niet meer uit te halen was dan wat zij met mondjesmaat toegeschoven kregen. De realiteit zal wellicht dichter benaderd worden door te stellen dat hij eerder besluiteloos was, een speelbal zelfs of een koordanser op het slappe koord tussen de extremen, nu eens enerzijds klerikale katholieken en anderzijds anti-klerikale liberalen, dan weer aan de ene kant flaminganten en aan de andere kant vlaamshatende franstaligen. Het neemt echter niet weg dat er in de 19de eeuw in ons land geen enkele andere figuur geweest zal zijn bij wie hoop en ontgoocheling zo dicht bij elkaar lagen.

BIJLAGEN

Als sluitstuk van deze monografie volgen enkele brieven die een meer directe confrontatie met De Decker mogelijk maken. De taal ervan werd in haar oorspronkelijke vorm behouden. Wij dienen er echter op te wijzen dat bepaalde nu als storend overkomende fouten toen geenszins als fouten werden gezien.

De aanleiding voor de beide hiernavolgende brieven was een PROTEST-BRIEF van het „VLAEMSCH GEZELSCHAP" te Gent aan het adres van Pieter De Decker. Die protestbrief was geschreven op 10 november 1855 en ondertekend door C.P. Serrure, F.A. Snellaert, Felix A. Boone en secretaris Versnaeyen, en gepubliceerd in de Gazette van Gent op 12 november 1855. De brief, geschreven in een toon van teleurstelling en zelfs wanhoop, rakelt de problematiek van het Nederlands in het Landbouwonderwijs op en het kelderen van Vlaamse voorstellen („de vlaemsche boeren by middel van hunne moedertael te onderrigten") door Bellefroid. Zij verwijzen immers naar de zitting van 11 oktober 1855 van de 'Opper-Landbouwraed', waar Bellefroid onder andere antwoordde „dat de Vlamingen goed beweging te maken, goed eischen te doen hebben, dat zy nimmer zullen verkrygen wat zy vragen". Niettegenstaande de briefschrijvers toegeven dat De Decker zelf als schrijver en als volksvertegenwoordiger zich reeds voor de Vlaamse eisen in het algemeen had ingezet en zij gewag maken van openlijke en krachtige steun van de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Oost-Vlaanderen en de Gentse Gemeenteraad ten voordele van het Nederlands in het Landbouwonderwijs in het bijzonder, moeten zij echter constateren dat de Vlaamse klachten en grieven nog niet verholpen zijn, omdat zij menen dat „er in het hooge bestuer een anti-vlaemsche geest heerscht, die blyft als de ministers aftreden en waervoor zelfs mannen met de beste inzichten bezielt, terug wyken". Dat in die passage fors werd uitgehaald tegen De Decker hoeft geen betoog. Tot slot doen zij een beroep op de minister om het Landbouwonderwijs te vervlaamsen „en verder andere maetregelen te nemen, om aen het land te bewyzen dat gy geenszins de meening van uwen onderhoorige, den heer Bellefroid, bystent".

Op 17 november komt dan het antwoord van Pieter De Decker aan F. A. Snellaert. (Hs. Bibl. Universiteit Gent, G 15755⁸, nr. 10).

Ministère de l'Intérieur. Cabinet.
Bruxelles, le 17 Nov. 1855.

Geëerde Vriend,

Ik heb den klagtbrief door UE en door Profr Serrure ondertekend met spyt gelezen.

Het is waerlyk al of ik alle gevoelens van aengekleefdheid aen onze moedertael had verloren en hare regten miskend.

De Heer Bellefroid, de beschuldigde voor de regtbank der Vlaemsche Beweging, is Limburger. Hy kent zeer wel de Vlaemsche Tael en heeft er geen vooroordeelen tegen. Hij verzekerd my dat de zinsnede welke men hem heeft toegeeeigend, is misverstaen en dat de Bulletin du Conseil supérieur d'agriculture zyn echt en waer gevoelen uitdrukt. Het is zoo veel te pynelyker voor my van al dat gemurmel te hooren dat ik alreeds van overlang order had gegeven te onderzoeken de middelen om met vrucht een vlaemsch akkerbouwkundig onderwys daer te stellen. Ik heb eindelyk gelukt. Ik zal dan onophoudelyk poogingen doen om eene vlaemsche sectie te organiseren by de school van Thourout.

Ik zal, op dezelve wyze, met aenhoudende zorg, alles bewerkstelligen dat nuttig zyn kan aen onze Vlaemsche medeburgers. Maer, piano, piano! Het is in Vlaenderen, op den schoot van myne treffelyke Vlaemsche moeder, dat ik geleerd heb dat de voorzichtigheid de moeder der wysheid is, en dat Brugge en Gent op éenen dag niet zyn gebouwd.

Zie daer, Geëerde Vriend, wat ik, kortbondig en rondborstig UE verklaren wilde. By my honores non mutant mores.

Aenvaerdts, bid ik U, de verzekering myner byzondere hoogachting,

P. De Decker.

Antwoord van F. A. Snellaert de volgende dag reeds. (Hs. Bibl. Universiteit Gent, G 15755⁸, nr. 11).

Gent, 18 november 1855.

Geëerde Vriend,

Ik beseffe al de smart die het lezen van onzen klagtbrief u moet gedaen hebben; ik beseffe dit te levendiger naer de pynlyke aendoening die het stuk op my gedaen heeft. En nogtans ik teekende het met volle gerustheid, al voorgevoelde ik dat Gij ons zoudt beschuldigen u te miskennen. Neen, ik erken het ronduit, by U honores non mutant mores. Maer blykt het uit de zaek zelve niet, zoo als ze tusschen het Staetsbestuer en de Vlamingen hangt, dat het U onmogelyk is alles te doen wat Gij wenschen zoudt te doen. Er is dus eene magt sterker dan uwe ministers-wil die ons dwarsboomt, en dat bewyst uw brief zelve. De walen hebben eene landbouwschool; te Thourout is er eene voor de Vlamingen. Wat kan er dan aen hinderen dat de Vlamingen, ryk zoo wel als arm, in hunne tael, in de spraek die voor ons de eenige landbouwspraek is, het onderwys ontvangen? Maek toch óók van den boer geen ellendig kreeftachtig wezen; laet hem opgroeijen in de volle kracht zyner vlaemsche bewerktuiging. De heelheid der natie, de solidariteit tusschen de verschillende standen is maar reeds te veel gebroken. Laet toch niet toe dat twee onderwezene boeren met elkander niet gemakkelyk over hun vak redeneeren kunnen; maek toch niet den eenen laetdunkend den anderen verlegen. En dat zal, wanneer Gy eene vlaemsche sectie by de school voegt, in plaets van deze geheel vlaemsch te maken, gelyk het zelfs de wensch en de mening is van het land.

Zou het dan waer zyn dat er een vloek op ons vaderland drukt? Of heeft God het Staetsbestuur met verblindheid geslagen? O, als ik denk dat de erflanden van Maria van Bourgonje, dat onze Nederlanden geschikt waren om eenmael eene hoofdrol in Europa te spelen, en dat wy gedoemd zyn om aen een eigen staetsbestuer af te bedelen wat een despoot aen overwonnen rebellen schenkt, o dan moet ik aen de vervloeking gelooven.

Vriend, kom toch niet af met demies mesures, Ge weet waertoe ze leiden.

Ik pynig u; 't is waer; wy pynigen malkander. Dat komt omdat wy hetzelfde gevoelen, hetzelfde willen en onzen wil niet kunnen verwezenlyken.

Vaerwel.

Uw getrouwe.

BIBLIOGRAFIE

Voor werken van Pieter De Decker verwijzen wij naar de bibliografie in : Academie Royale de Belgique, Notices biographiques et bibliographiques, Brussel, 1887, blz. 310-313.

AVERMAETE Roger, Nouvelle Histoire de Belgique, Arcade-Bruxelles, 1971.

DAYE P., Petite Histoire parlementaire belge, Bruxelles, 1939.

DE MOREAU E., Les Idées mennaisiennes en Belgique, *Nouvelle Revue Théologique*, Tome 55, 1928.

DE POTTER F. en BROECKAERT J., Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, vierde reeks : arrondissement Dendermonde, 1893.

DE VROEDE M., De Vlaamse Beweging in 1855-56, Paleis der Academiën, Brussel, 1960.

DE VROEDE M., De Vlaamse Pers in 1855-56, Leuven, 1960.

ELIAS H. J., Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, II, Antwerpen, 1963.

FREDERICQ P., Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging, Gent, 1906-1909.

HAMELIUS P., Histoire politique et littéraire du mouvement flamand au XIXe siècle, Bruxelles, 1924.

LUYCKX Theo, Politieke Geschiedenis van België van 1789 tot heden, Elsevier, Amsterdam-Brussel, 1969.

PICARD L., De Evolutie van de Vlaamse Beweging, Standaard, Antwerpen-Amsterdam, (z.j.).

PIOT Ch., Notice sur Pierre Jacques François De Decker, membre de l'Académie, Annuaire de l'Académie Royale de Belgique, LVIII, 1892, pp. 215-284.

PIRENNE H., Histoire de Belgique, Bruxelles, 1900-1932.

VAN KALKEN F., La Belgique Contemporaine (1780-1930). Histoire d'une évolution politique, Paris, 1950.

VUYLSTEKE J., De Vlaamsche Beweging (De Minister De Decker en de Minister Rogier; de Vlaamsche Commissie, haar verslag; tegenverslag der Regering), *Nederlandse Spectator*, 1861.

WILLEMSEN A. W., Twintig Eeuwen Vlaanderen, deel 4 : De Vlaamse Beweging van 1830 tot 1914, Hasselt, 1974.

WILS L., De eerste grote Vlaamse overwinning : de Grievencommissie, *Kultuurleven*, XXII, 1956.

WILS L., De Ontwikkeling van de Gedachteninhoud der Vlaamse Beweging tot 1914, Antwerpen, 1955.

WILS L., De Politieke Oriëntering van de Vlaamse Beweging, Antwerpen, 1959.

NATIONAAL BIOGRAFISCH WOORDENBOEK, Kon. Vlaamse Academiën van België, Paleis der Academiën, Brussel, 1964.

INHOUDSOPGAVE

Foto geboortehuis Pieter De Decker	2
Verantwoording	3
I. Zijn jeugd	5
II. Politicus en flamingant	11
III. Het ministerie De Decker	25
IV. Na 1857	44
Bijlagen	48
Bibliografie	51

De Durme vroeger en nu,
of de teloorgang van
een welvaarts- en probleemrivier

door

MARC VAN UYTFANGHE

INHOUDSOPGAVE

Toelichting	55
I. De Durme in vroegere eeuwen	60
II. Van welvaarts- naar probleemrivier	72
III. De Durme nu en in de toekomst	92
IV. Enkele bijzondere aspecten	103
V. Slotbeschouwing	114

Toen een tiental jaren geleden Stijn Streuvels' roman *De teleurgang van de Waterhoek* werd verfilmd onder de titel *Mira* (een Belgisch-Nederlandse co-productie onder regie van Fons Rademakers, naar een scenario van Hugo Claus), werd voor de opnamen gebruik gemaakt van de oude brug over de Durme te Hamme, die sindsdien ook wel Mirabrug wordt genoemd. De filmmakers waren er zich bij hun keuze wellicht niet van bewust hoezeer de titel van het boek van Streuvels symbolisch kan worden toegepast op de geschiedenis en de lotgevallen van de Durme zelf. Het lijkt ons verantwoord hieraan een bijdrage te wijden in het Jaarboek van de Heem- en Oudheidkundige Kring van Zele. Immers, de noordergrens van Zele valt over een lange strook samen met de loop van deze rivier, en van oudsher wordt onze gemeente geografisch omschreven als een localiteit 'tussen Schelde en Durme'. Zo reeds door een Duitse monnik die in zijn biografie van Zele's patroonheilige Ludgerus (geschreven in het tweede kwart van de 12e eeuw) verhaalt hoe Zele, oorspronkelijk een eigen erfgoed van Karel de Grote, door deze vorst in het begin van de 9e eeuw met al de erbij horende tienden ten eeuwigen dage werd geschonken aan Ludgerus en de door hem gestichte abdij van Werden (in Westfalen), dit als beloning voor zijn apostolaat onder de pas onderworpen Saksen :

Fama egregia iam in domo regia, miserante Deo, fuit de Ludgero; unde per proprium illum adhuc praedium Karolus honorans, Werthinaeque donans, quod Sele dicitur et duobus tingitur Dormira et Schilda fluviis, et silva, decimas insuper eius aeternaliter pius princeps dedit, dare ut consuevit (1).

En bij David Lindanus (*De Teneraemonda libri tres*, gepubliceerd in 1612) en later bij Antonius Sanderus (*Flandria illustrata*, 1641) lezen we :

De iis pagis, qui immediate domino Teneraemondae parent, et duobus dominiis quae fiduciario iure possidentur. Omnium agmen ducit Zele : amplitudine, continet enim 2500 terrae bonaria, fertilitate, divitiis, caeterisque longe praecellens, numero etiam incolarum tanto, ut cum multis non minimis opidis queat comparari.

(1) *Acta Sanctorum mensis Martii*, III, p. 655; Cf. ook J. DE KEYZER, *De Sint-Ludgeruskerk en de kapel van O.L.V. van VII Weeën te Zele*, Antwerpen, 1943, p. 9.

Ad septentrionem Durma irrigatur, ad meridiem Scalda,
sed non tanto spatio (2).

Bovendien dankt een der oudste woonkernen van Zele, de wijk Durmen, zijn naam aan de aangrenzende rivier. Reeds in een uit de 11e of ten laatste uit de eerste helft van de 12e eeuw daterend cijzenregister van de abdij van Werden is sprake van een zekere 'Gosuinus de Durmen' (3) en latere documenten vermelden ook 'Dormen' (\pm 1315, \pm 1460, 1531), 'Cultura de Dormen' (1362) (4), 'Dormen coutre' (1531) of 'Durmcautere' (1635), 'Dormen brouck' (\pm 1460) of 'Durmen-brouck' (1635) (5). Deze betrokkenheid met de Durme had voor Zele-Durmen en meer nog voor Zele-Hoek niet alleen een commerciële betekenis (tot vóór de tweede wereldoorlog), maar confronteerde een deel van de inwoners ook met regelmatige overstromingen en dijkbreuken. Wij komen verder op deze aspecten terug.

De oogst van onze bibliografische opzoekingen met betrekking tot de historiek en de problemen van de Durme is rijker uitgevallen dan wij hadden vermoed. Wij hebben informatie geput uit de volgende studies en publicaties (in alfabetische volgorde op naam van de auteurs) :

ANDRIES A. en VAN SLIJCKEN A., *Vegetatiekartering van riviergrasland : IJzer, Leie, Schelde, Dender, Durme, Gete, Demer, Nete*, in : *Landbouwtijdschrift* 15 (1962), pp. 1101-1179.

-
- (2) D. LINDANUS, *De Teneraemonda libri tres*, Antverpiae, 1612, p. 134; A. SANDERUS, *Flandria illustrata sibe provinciae ac comitatus huius descriptio*, III, Hagae comitum & Bruxellis, 1641¹, 1735², p. 242; Nederlandse versie : *Verheerlijkt Vlaandre*, II, 's Gravenhage, 1735, p. 128 : *Rechts-gebieden welke onmiddellijk aan den Heer van Dendermonde gehoorzamen; en de twee Heerlijkheden, welke ter leen bezeten worden. Rechts-gebied van Zele. Van dit Gebied maak ik het eerst gewag, mits het in uitgestrektheid twee duizend vijf hondert morgen Lands beslaande, alle de andere zoo in Vruchtbaarheid en Rijkdom, als in getal van Bewoonders te boven gaat, invoege dat Zele wel met andere Steden die nochtans van de kleinste niet zijn, kan worden vergeleeken. Ten Noorde wordt dit Gebied besproeit door de Durme, en door de Schelde ten Zuide, alwaar men geene, doch in tegendeel aan de Noordzijde verscheide zeer aangename Weiden ontmoet.*
- (3) In hetzelfde document komt voor het eerst de term „Brand“ (*Branda*) voor in de betekenis van „plaats waar opschietend struikgewas regelmatig werd afgebrand“. Bedoeld is de strook land tussen de Donkerputstraat en de huidige Schoolstraat (vroeger : Brandstraete) te Durmen.
- (4) Cf. A. VERHULST, *Note sur l'origine du mot flamand „kout^er“* (lat. *cultura*, fr. *couture*), in : *Studi Medievali* 10 (1969), pp. 261-267.
- (5) GYSSELING, pp. 384-388.

- DE LAET S.J., NENQUIN J., SPITAEELS P. en VAN DOORSELAER A., *Nieuwe oudheidkundige opgravingen en vondsten in Oost-Vlaanderen, IV : Sporen van een Gallo-Romeinse nederzetting te Waasmunster-Pontrave*, in : *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 1958, nr. 2, pp. 67-97.
- DE VOGELAERE G., *De watersnood in Lokeren*, Lokeren, 1950 (brochure).
- DE VOS A., *De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke*, in : *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks* 10 (1956), pp. 31-46.
- GOVAERT R., *De plantkundige samenstelling onzer weiden. Dender-, Schelde- en Durmevallei*, in : *Mededelingen van de Landbouwhogeschool en de Opzoekingsstations van de Staat te Gent* 3 (1935), pp. 152-161.
- GYSSELING M., *De toponimie van Zele*, in : F. MICHEM, *Zele en zijn geschiedenis*, Antwerpen-Brussel-Amsterdam, 1957, pp. 377-388.
- HAENECOUR R., *Étude sur la formation de l'Escaut maritime et des rivières à marée de Belgique, leur entretien et leur amélioration*, in : *Annales des Travaux Publics de Belgique* 80 (1927), pp. 185-220, 357-428.
- HIEMELEERS E., *Een grondgebied te verbeteren. De streek van de Moervaart = 6000 hectaren*, in : *Landeigendom* 3 (1949), pp. 204-217.
- MIJS G., *Evolutie van het landschapsbeeld en de bewoning in het gebied tussen Schelde en Durme*, in : *La Géographie - De Aardrijkskunde* 22 (1970), pp. 119-141.
- MILLECAM J., GLAUDOT P. en BLOCKMANS J., *Amélioration de la Durme, dernier affluent gauche de l'Escaut : essais sur modèle réduit à la „Preussische Versuchsanstalt für Wasserbau und Schiffbau“ à Berlin*, in : *Association Internationale Permanente des Congrès de Navigation - XVIe Congrès International de Navigation*, fascicule 22, Bruxelles, 1935.
- MOENS L., *Enkele ekologische gegevens over de oude Durme te Hamme*, in : *De Wielewaal* 35 (1969), pp. 297-305.
- PETIT M. L., *Étude sur les courants de l'Escaut et de la Durme*, Bruxelles, 1882 [= *Annales des Travaux Publics de Belgique* 40 (1883), pp. 259-390].
- QUINTIJN E., *Te Zele-Hoek werd een hoofdstuk afgesloten*, in : *Jaarboek van de Heem- en Oudheidkundige Kring van Zele* 1 (1969-1970), pp. 33-36.
- QUINTYN J., *Het Overstromingsvraagstuk van de Durme en de Potpolders*, in : *Tijdschrift der Openbare Werken van België* 98 (1945), pp. 665-724.
- QUINTYN J., *Het Scheepvaartprobleem voor Durme en Moervaart*, in : *De Binnenscheepvaart* 1 (1945), nr. 3, pp. 3-8 - nr. 4, pp. 5-7, 23.
- REYNTENS H., *Onderzoek betreffende de weerstand tegen overstroming van verschillende gras- en klaversoorten en waarde der grasflora in Dender-, Schelde- en Durmevallei*, in : *Mededelingen van de Landbouwhogeschool en de Opzoekingsstations van de Staat te Gent* 14 (1949), pp. 251-262.

- THOEN H., *Bewoning en bodemgesteldheid in het Land van Waas in de Romeinse tijd*, in : *Helinium* 6 (1966), pp. 97-116.
- THOEN H., *De Gallo-Romeinse nederzetting van Waasmunster-Pontrave. Repertorium van de vondsten uit de verzamelingen M. Dewulf (Sint-Niklaas), B. Moens-Lambrechts (Waasmunster), A. Quintelier (Waasmunster), M. Van Cleemput (Waasmunster-Sombeke) en vroeger gepubliceerd materiaal*, Brussel, 1967.
- THOEN H., *Het Land van Waas in de Romeinse tijd*, in : *Annalen van de Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België, XLIIe Congres - Sint-Niklaas-Waas, 1974 [1975]*, pp. 56-65.
- VAN BOGAERT A.-J., *Kelten, Galliërs, Romeinen in de Durme- en Scheldehoek*, I, Leuven, 1964.
- VAN DAMME M., *Verslag over den toestand A. der Durme-rivier. B. der Vaart van Stekene, voorgedragen op het Congres der Katholieke Werken van het Arrondissement St-Nikolaas den 15 mei 1905*, Sint-Niklaas, 1905.
- VANDERMAESEN M., RIJCKAERT M. en COORNAERT M., *De Witte Kaproenen. De Gentse opstand (1379-1385) en de geschiedenis van de Brugse Leie*, Gent, 1979 [Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen, Nieuwe Reeks, nr. 10], pp. 35-39 : I. Het stroomgebied van de Zuidleie en van de Durme; II. De eerste kanalen tussen Brugge en Gent.
- VAN DRIESSCHE G., *Het Durmevraagstuk. De verzanding der Durmerivier*, in : *V.E.V. Berichten* 4 (1930), nr. 4, pp. 2-3.
- VAN DRIESSCHE G., *Het Durmevraagstuk*, in : *V.E.V. Berichten* 12 (1938), pp. 675-678.
- VAN MEEL L., *Études limnologiques en Belgique, VI : Les méandres de la Durme à Hamme (Province de Flandre Orientale)* in : *Bulletin de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique* 46 (1970), fascicule 13, pp. 1-56.
- VAN RAEMDONCK J., *Le Pays de Waas préhistorique*, Sint-Nicolas, 1878.
- VAN SLIJCKEN A., *Graslandverbetering in de Durmevallei*, in : *Mededelingen van de Landbouwhogeschool en de Opzoekingsstations van de Staat te Gent* 21 (1956), pp. 153-174.
- VAN WERVEKE A. K., *Étude sur le cours de l'Escaut et de la Lys-Durme au moyen âge à Gand et en aval*, in : *Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie* 16 (1892), pp. 443-485, 588-611.
- VERHULST A., *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*, Brussel, 1958.
- VERSTEGEN V., *De Durme, historische schets*, in : *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 1969, pp. 259-272.
- WOLTERS M. J., *Mémoire sur les marées et sur le moyen de diminuer les inondations de l'Escaut, de la Lys et de la Durme*, Bruxelles, 1844.
- WOLTERS M. J., *Mémoire à l'appui du projet d'une écluse avec portes de flot à construire au confluent du Moervaert et de la Zuydleede, et d'une éclusette d'alimentation à établir à l'origine de ce dernier cours d'eau*, Gand, 1852.

Bijkomende inlichtingen werden ons verstrekt door een aantal personen aan wie wij hier graag onze oprechte dank betuigen : in het bijzonder de heer ingenieur René Sterck uit Lokeren, die vroeger werkzaam was bij de Dienst van de Zeeschelde, de heer Benoni Moens, stichter van de heemkring 'Het Sireentje' te Waasmunster, en de heer en mevrouw Louis De Keyzer-Steeman, die destijds de loskaai van Zele-Hoek hebben uitgebaat (en tot 26 december 1977 ook nog hun aloude herberg 'In de Nieuwe Kaei'). Verder de Eerwaarde Zusters van de abdij van Roosenberg te Waasmunster (speciaal Zuster Alena), waarvan het prachtige museum en het rijke archief een grotere aandacht zouden verdienen vanwege onze streekgenoten, de heer burgemeester Avil Geerinck die ons de fraai bewaarde Zeelse 'landboeken' uit 1773 ter beschikking stelde, de heer Julien Van Driessche uit Zele-Durmen bij wie we de dwarsprofielen van de baggerwerken van 1948 konden ontlene, onze R.U.G.-collega Dirk Rigole, de heer Eddy Minnaert van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor Oost-Vlaanderen, hoofdgenieur E. Casteleyn van de Dienst van de Zeeschelde te Antwerpen en lic. W. D'Havé uit Hamme.

I — DE DURME IN VROEGERE EEUWEN : EEN MACTIGE BIJRVIER VAN DE SCHELDE

De naam Durme (middeleeuws Latijn : *Dorma, Dormia, Dormira*; middelnederlands : *Dorme, Doreme, Doorme, Duerme, Durme*) is vermoedelijk van jong-prehistorische herkomst en schijnt verband te houden met 'dur', een Keltisch woord voor water (vgl. ook de etymologie van 'Lokeren' : 'lucarna' = het helder water). De geologen zijn van mening dat de bedding van de rivier (en van een deel van de Schelde) in elk geval reeds was gevormd op het einde van het kwartair tijdvak (volgens sommigen zou het vormingsproces zelfs kunnen teruggaan tot het tertiair), maar dat de Durme pas in de 13e eeuw een getijderivier is geworden (toen ook de Westerschelde haar effectief bestaan begon). Allerlei artefakten die bij baggerwerken uit de Durme werden bovengehaald laten een prehistorische bewoning vermoeden, hoewel dergelijke prehistorische werktuigen zelden 'in situ' werden gevonden (6). De zeer talrijke archeologische vondsten (muntstukken met de beeltenis van Romeinse keizers, godenbeeldjes, dakpannen, allerlei gebruiksvoorwerpen en sieraden : cf. diverse privé-verzamelingen en het Van Bogaert-Wautersmuseum te Hamme) wijzen wel met zekerheid op Gallo-Romeinse bewoningskernen in de Durmevallei (en in het Land van Waas in het algemeen), onder meer te Tielrode, Waasmunster-Pontrave, Waasmunster-Boeckhoute, Waasmunster-Ortegat, Sombeke en verderop Daknam (7).

De belangrijkste nederzetting was de *vicus* Pontrave te Waasmunster (dus in de richting Zele, maar aan de overkant van de rivier), waar bressen in de Durmedijk (o.m. bij de overstromingen van februari 1953 en december 1965) heel wat Romeins materiaal hebben blootgelegd. Zij moet ontstaan zijn rond het midden van de eerste eeuw na Christus, kende haar bloeiperiode gedurende de 2e en in het begin van de 3e eeuw, maar werd onder Postumus (in 263 of kort daarna) onder de voet gelopen door de Germanen. Een kortstondige nabloei volgde nog in de eerste helft van de 4e eeuw, dus ten tijde van keizer Constantijn. Pontrave was een uit deels geroma-

(6) Cf. MIJS, p. 124; Dhr. B. Moens uit Waasmunster zegde ons dat bij de aanleg van de E3 door Waasmunster vele kostbare archeologische vondsten werden gedaan, Romeinse doch ook prehistorische (aaietanden bvb.). Het schijnt dat daar toen, bij gebrek aan toezicht, heel wat belangstellenden van buiten de streek hun gading hebben gevonden...

(7) Cf. THOEN, *Bewoning*, p. 99.

niseerde inboorlingen (dus niet uit ingeweken Romeinen of Italianen) bestaande handelsnederzetting ⁽⁸⁾, met lokale industriële en artisanale activiteiten (steen- en pannenbakkerijen, pottenbakkerijen, ijzerproductie). Het feit dat er geen Romeinse wegen in het Waasland zijn gevonden, bewijst het essentiële belang van de Durme en de Schelde voor het transport en de handelscontacten ⁽⁹⁾. Indien de etymologie Pontrave = 'Pons Traiani' exact zou zijn, dan werd er ten tijde van keizer Trajanus (dus tussen 98 en 117) te Waasmunster reeds een brug aangelegd over de Durme. Ook de meer aanvaarde half-Latijnse, half-Keltische oorsprong (Pont-aravia) geeft ten andere de betekenis 'water aan de brug'. Te Pontrave en elders in het Land van Waas werden ook Romeinse begraafplaatsen gevonden (brandrestgraven, gebruikt na crematie). In de tweede helft van de 4e eeuw verdwijnen echter de sporen van deze Gallo-Romeinse beschaving. De eerste (en tot nog toe enige) sporen uit de Merovingische periode in het Waasland, nl. de Frankische begraafplaats van Waasmunster-Heide, klimmen ten vroegste op tot het einde van

(8) In de meeste gevallen sluit de Romeinse bewoning in het Waasland wellicht aan bij een nederzetting uit de late ijzertijd. Cf. THOEN, *Het Land van Waas*, p. 56.

(9) *Ibidem*, p. 59 : ... De nederzetting van Pontrave oefende een sterke aantrekkingskracht uit op de handelaars die vanuit het zuiden of langs Schelde en Durme hun waren aanvoerden... De ingevoerde produkten zijn van tweeërlei aard: enerzijds eetwaren en drank, olie, enz.; anderzijds allerlei gebruiksvoorwerpen... Indien we alle elementen waarover we nu reeds beschikken op kaart brengen, dan is het wel merkwaardig dat zo'n klein gebied als het Waasland, dat toch tot de uithoek van het Romeinse rijk behoorde, produkten verkreef van zoveel verschillende en soms verafgelegen gewesten van het Romeinse rijk: olie en wijn uit Spanje en Zuid-Frankrijk, *terra sigillata* uit Zuid-Gallië (centra als La Graufesenque en Banassac), Midden-Gallië (centra van de Allier, vooral Lezoux en Lubié) en van de talrijke kleine en grote Oostgallische centra in N.O. Frankrijk (het gebied van de Argonne: Lavoye vooral) en in de Moezel- en Rijnstreek (vooral Trier en Rheinzabern). *Gevernist aardewerk* werd eveneens geïmporteerd uit de Rijnstreek (Keulen en Trier), *gebruiks-aardewerk* uit Noord-Frankrijk (Arras en Bavai) en de Eifel (Urmitz, Speicher en Mayen). Natuursteen werd in het Waasland, waar de lokale ondergrond geen gesteenteformaties bevat, uiteraard meestal ingevoerd, zowel als bouwelement als onder vorm van afgewerkte produkten (maalstenen). Zo zijn de ijzerhoudende *zandstenen* afkomstig van de tertiaire diestiaanheuvelds van Noord-Frankrijk of de Vlaamse Ardennen, de blauwzwarte *kalkstenen* afkomstig uit de streek van Doornik (gebruikt o.a. als toeslag bij ijzerwinning en voor het vervaardigen van kalkmortel). De *maalstenen* in vulkanisch gesteente (*lava*) werden geïmporteerd uit de Eifel, deze in *arkose* uit het gebied van Stavelot en Dinant, deze in *konglomeraat* uit de streek tussen Samber en Maas en de Ardennen. Een andere handelsrichting betrof de Noordzeekust en Engeland (zout, vis, schelpdieren). Een van de meest intense handelsrichtingen was deze met de Rijnstreek en de Eifel.

de 6e eeuw. Dat de Durmevallei al haar geheimen uit een zeer ver verleden nog niet heeft prijsgegeven, blijkt uit het feit dat nog dit jaar te Waasmunster Romeinse voorwerpen werden gevonden. Een verder systematisch archeologisch onderzoek langs beide oevers zou wellicht nog veel aan het licht brengen.

Vast staat dat de Durme zelf door de eeuwen heen niet alleen talrijke (natuurlijke en kunstmatige) wijzigingen heeft ondergaan in haar loop (met inbegrip van de monding) ⁽¹⁰⁾, maar dat zij in de middeleeuwen ook veel langer was dan nu het geval is en bovendien ook complexe ramificaties vertoonde. De militaire cartografie van Oost-Vlaanderen laat duidelijk zien waar de oude vallei van de Durme met haar onafgebroken reeks van lage weiden en meersen zich aftekent: een lijn die loopt enerzijds van Aalter en anderzijds van Nevele tot aan het mondingsgebied. De toponymie bevestigt hier de gegevens van de topografie en maakt een vijfdelige reconstructie mogelijk van de vroegere Durme ⁽¹¹⁾:

DEEL 1

Vanaf de oorsprong der beide vertakkingen tot aan hun samenvloeiing te Vinderhoute, waar de Hoogkale of oorspronkelijke Durme haar bijrivier de Poeke ontvangt:

a) De Poeke(beek), één van de vele beekjes die ontspringen in de omgeving van Tielt, stroomde via Ruiselede, Poeke, Lotenhulle, Vinkt, Nevele, Landegem en Merendree naar Vinderhoute, hetgeen bewezen wordt door de talrijke afleidings- en overdrachtstoponiemen op basis van 'Poucke' of 'Poeke'. In het begin van de 15e eeuw werd deze benaming verdrongen door de term (Neder)kale.

b) De Hoogkale, die bijna volledig werd opgenomen in de latere Brugse Vaart, ontsprong tussen Beernem en Sint-Joris (de zogenaamde 'Miseriebeek') en liep ten noorden van Aalter, langs Bellem, vervolgens tussen Hansbeke en Zomergem, en verder langs Merendree en Lovendegem naar Vinderhoute. Een deel lag dus in het gebied van het Brugse Vrije. Brugge kon inderdaad tot Hansbeke aanspraak maken op de bedding van de Hoogkale en haar stroomgebied. Omstreeks

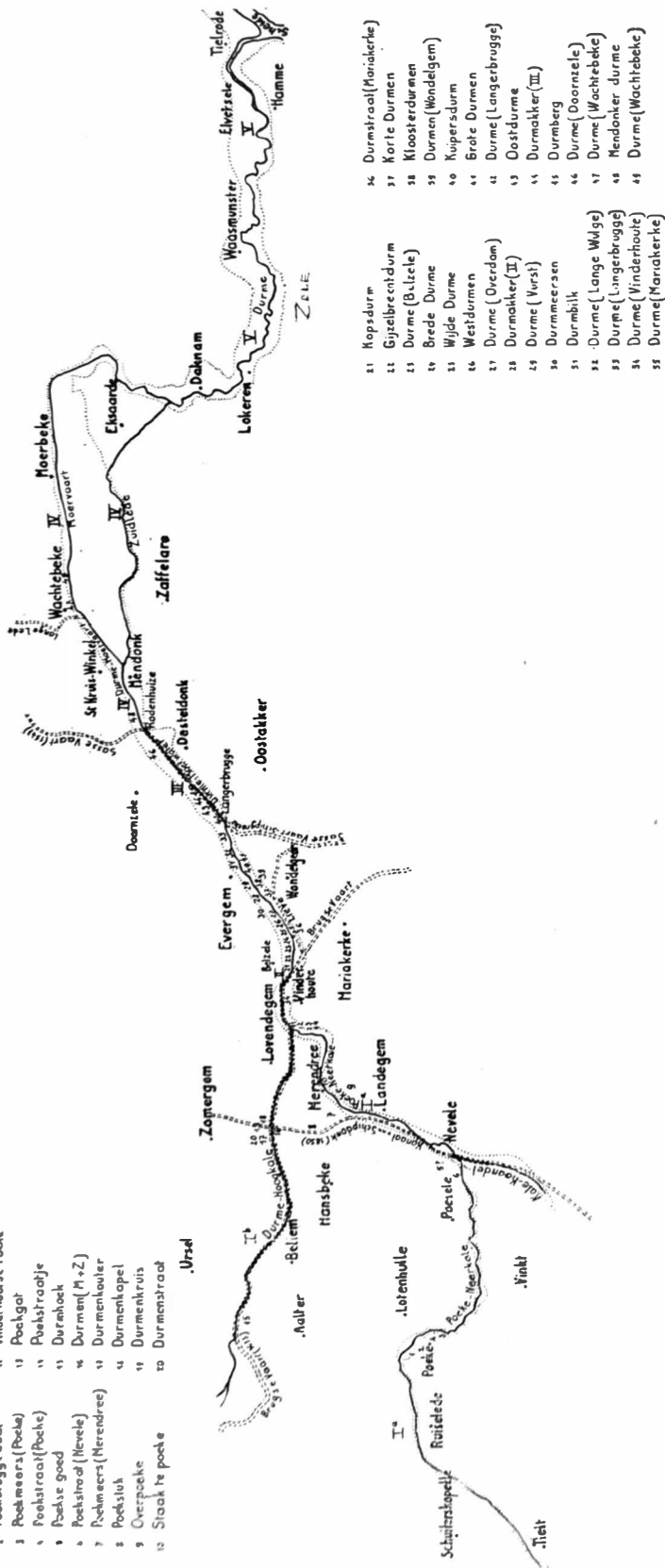
(10) Te Lokeren bvb. heeft de Durme nu bijna nergens meer haar oorspronkelijke loop bewaard.

(11) Wij baseren ons hiervoor op DE VOS, pp. 32-42 (met diverse aanvullingen).

De Middeleeuwse Loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke.

.....Vallei van de Durme - Poeke.

-Kanalen
- 1 Poekholter
- 2 Poekbruggewoal
- 3 Poekmeers(Poeke)
- 4 Poekstraat(Poeke)
- 5 Poekste goet
- 6 Poekstroaf(Nevele)
- 7 Poekmeers(Nerendree)
- 8 Poeksluik
- 9 Overpoeke
- 10 Staak te poeke
- 11 Poekte(Winderhoutse)
- 12 Winderhoutse Poeke
- 13 Poekgat
- 14 Poekstraatje
- 15 Durmehoek
- 16 Durmen(M.v.Z.)
- 17 Durmenhouler
- 18 Durmenkapel
- 19 Durmenkraut
- 20 Durmenstraat

- 31 Kopsdurm
- 32 Gyselbrecht-durm
- 33 Durme(Bulzele)
- 34 Brede Durme
- 35 Wijde Durme
- 36 Westdurm
- 37 Durme(Overdom)
- 38 Durmakker(II)
- 39 Durme(Vorst)
- 40 Durmeersan
- 41 Durmbilk
- 42 Durme(Lange Wdige)
- 43 Durme(Langebrugge)
- 44 Durme(Winderhoutse)
- 45 Durme(Mariokerke)
- 46 Korte Durmen
- 47 Kloosterdurm
- 48 Durmen(Wandélegem)
- 49 Kuppersdurm
- 50 Grote Durmen
- 51 Durme(Langerbrugge)
- 52 Oostdurm
- 53 Durmakker(III)
- 54 Durmberg
- 55 Durme(Doornstele)
- 56 Durme(Wachtebeke)
- 57 Mendonker Durme
- 58 Durme(Wachtebeke)
- 59 Durme(Mariokerke)

[Overgenomen uit A. DE VOS (1956)]

Schaal 1 : 320.000

1270-1280 hebben de Bruggelingen ten andere de hoogtekam tussen Beernem en Sint-Joris doorgedolven om hun waterloop die het Minnewater met de Oostmolen te Aalter verbond, door te trekken tot in de Hoogkale. Deze laatste heette toen echter Durme, hetgeen het geval is geweest tot vóór de 15e eeuw. Wat meer is, de tweede oudste attestatie van de naam Durme heeft betrekking op dit traject. In een schenkingsoorkonde uit het jaar 737, bewaard in een kopij van 941 (het *Liber Traditionum* van de Sint-Pietersabdij te Gent), wordt de plaats Rokegem, waarschijnlijk te situeren onder Aalter of Zomergem, als volgt omschreven: *in loco qui dicitur Brochingham super fluvio Dormia* ⁽¹²⁾.

Diverse andere middeleeuwse en latere Durme-toponiemen in de betrokken streek vullen dit getuigenis uit de laatmerovingische tijd aan. Nu nog bestaat er op de grens tussen Merendree (momenteel gefusioneerd met Nevele) en Zomergem een gehucht 'Durmen' (het merendeel van de meer dan 40 huizen van deze wijk werd onlangs gesloopt voor de verbredingswerken aan het kanaal Gent-Oostende). Hier heeft de rivier dus de naamgeving op dezelfde wijze bepaald als te Zele-Durmen. De naam Durme zelf werd in het begin van de 15e eeuw echter verdrongen door Hoogkale. Deze vloeide te Vinderhoute samen met de Nederkale of de oude Poeke.

DEEL 2

De 'Evergemse Kale' vanaf de samenvloeiing van Hoog- en Nederkale tot aan Langerbrugge (Evergem) :

Dit stuk is gekend onder de naam Kale en valt voor een deel samen met de bedding van de Ringvaart rond Gent. Het vormt de grens tussen enerzijds Evergem en anderzijds Vinderhoute, Mariakerke en Wondelgem. Vanaf de plaats Vronestalle te Vinderhoute liep het over één km samen met de Lieve, het kanaal (gegraven tussen 1251 en 1269) dat de Gentse Leiehaven (Graslei) met het Zwin-estuarium te Damme verbond. De productiviteit van de Durme-toponiemen is hier (vanaf de 13e eeuw) zo groot (*Dorma, Dorme, Doreme*) dat het woord gewoon als soortnaam werd gebruikt voor 'meerslaand langsheen de Durme' (onder meer onder de vorm 'duermen'). Slechts in de 15e eeuw duikt hier de term 'Kale' op. Te Mariakerke bestaat nu nog een 'Durmstraat'.

(12) Cf. M. GYSSELING en A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica ant^e annum millenarium centesimum scripta*, I, Teksten, Brussel, 1950, p. 133.

DEEL 3

Vanaf Langerbrugge tot Rodenhuize :

Dit gedeelte werd in 1547 opgenomen in de bedding van de Sasse Vaart en later van het kanaal Gent-Terneuzen. Het vormde de grens tussen enerzijds Evergem, anderzijds Oostakker, Desteldonk en Mendonk. Ook hier was 'Durme' de oorspronkelijke benaming, die echter in de loop van de 15e eeuw moest wijken voor de naam 'Moervaart'. De rivier werd hier inderdaad ingeschakeld in het complex van de zogenaamde 'moerwaterlopen' die Gent in verbinding stelden met zijn uitbatingen te Wachtebeke, Moerbeke, Hulst, Axel, Assenede, Zelzate en Terneuzen (13).

DEEL 4

Van Rodenhuize tot Daknam-Lokeren :

Hier werd de oudste vermelding van de Durme geattesteerd, namelijk in een andere oorkonde van het reeds geciteerde *Liber Traditionum* van de Sint-Pietersabdij te Gent uit 941, maar waarvan het origineel zeer waarschijnlijk teruggaat tot het jaar 694 (14). Daar is sprake van een *ecclesiam... qui nuncupatur Medmedung sita super fluvio Dormia, qui respicit ad monasterio Blandinio*. Bij Mendonk splitst de Durme zich in twee armen die dan te Daknam bij de plaats die 'Splettersput' heet weer samenkomen. De zuidelijke vertakking, die later Zeule of Zuidlede werd geheten, (tussen Mendonk en Eksaarde via Zaffelare) zal wel de oorspronkelijke Durmebedding zijn geweest, hetgeen blijkt uit de kronkelende loop die ze overal vertoont en uit de mergelafzettingen die op een grote afstand tot aan Eksaarde op haar beide oevers werden gevonden. In middeleeuwse teksten heette zij nog 'Durme', zo onder meer in een oorkonde van 1215 die handelt over het

(13) Cf. H. NOWÉ, *Het streven van Gent naar de zee (XIIe-XIXe eeuw)*, in : *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks* 6 (1952), pp. 21-41, hier p. 24.

(14) GYSSELING en KOCH, o.c., p. 135; Over de datering (door vergelijking met de *Annales Blandinienses*) : cf. GYSSELING en KOCH, *Het 'Fragment' van het tiende-eeuwse Liber Traditionum van de Sint-Pietersabdij te Gent*, in : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 113 (1948), pp. 253-312, speciaal pp. 259-267, hier p. 265; Over de in de tekst vermelde bidplaats (*ecclesia*) te Mendonk op de Durme, waar de heilige Bavo volgens de overlevering een tijd zou hebben verbleven : cf. VERHULST, p. 134.

nemus inter Scaldam et Dormam, een bos gelegen in de zuidelijke helft van de gemeente Lochristi en op het grondgebied van Zeveneken. Tussen beide armen bevond zich een laaggelegen moerassig eiland. De noordelijke vertakking, die door Wachtebeke en Moerbeke stroomt, beantwoordt tenminste gedeeltelijk aan een oude arm van de Durme (wat ook hier bewezen wordt door de toponymie), maar werd deels ook gegraven of verbreed (vermoedelijk door de abdijen van Gent, om de moer of turf uit het grote moergebied bij Moerbeke naar Gent te vervoeren) ⁽¹⁵⁾, hetgeen verklaart dat zij van de beide armen de breedste is. Zij werd Noordlede, Moere of Moervaart genoemd (de laatste term is de definitieve benaming geworden). Tussen Moerbeke en Sinaai neemt deze waterloop de zogenaamde 'Stekense Vaart' (nu 'kanaal van Stekene') op, die in 1315 werd gedolven en in 1434 bevaarbaar gemaakt. Hij verbond aldus Stekene met Gent en werd ook 'Gentse Vaart' genoemd. In 1628 werd hij zelfs met 13 km verlengd tot in Hulst en kwam zo in verbinding met een toenmalige arm van de Westerschelde.

DEEL 5

Vanaf de samenvloeiing van de Moervaart en de Zuidlede te Daknam tot aan de monding in de Schelde (dwars door Lokeren, langs Zele, en verder via Waasmunster en Hamme) :

Alleen dit gedeelte draagt krachtens een ministerieel besluit van 1936 nu nog de naam 'Durme'. Ook hier heeft de bedding van de rivier in de loop van de eeuwen veranderingen ondergaan. Op recente rectificaties komen wij nog terug. Stippen wij voorlopig aan dat reeds in de oude archiefdocumenten van de Roosenbergabdij te Waasmunster sprake is van de 'Oude Durme' en vooral dat in vroegere tijden (in elk geval vóór 1240) de Durme niet tussen Hamme en Tielrode, maar te Temse in de Schelde uitmondde. Na die datum moet er zich een verbinding hebben gevormd tussen de plaats 'Briel' op de Schelde en Tielrode. De Schelde heeft dan vóór Bornem haar oude bedding verlaten (de zogenaamde 'Oude Schelde' nabij het kasteel van Marnix van Sint-Aldegonde te Bornem is daarvan de getuige) om die van de Durme te volgen tussen Tielrode en Temse, zodanig dat de gemeente Weert die zich vroeger aan de linkerkant van de stroom bevond, nu op de rechteroever ligt. Het eiland dat destijds in de monding van

(15) Aldus VERSTEGEN, p. 261.

de Durme voorkwam (het zogeheten 'Luizenbosch', dat in 1720 nog 67 m² bedroeg), was een overblijfsel van de vaste grond die deels door de nieuwe Scheldeloop was weggespoeld.

Uit het voorgaande blijkt voldoende dat de Durme vroeger een belangrijke rivier is geweest, waarvan het hydrografische bekken zich zelfs uitstreckte tot in West-Vlaanderen. In de ommelanden van haar vallei heeft zij vruchtbare akkers, weiden en meersen achtergelaten waaraan zij zelf een natuurlijke afwatering bood. Tot vóór de acute verzanding in onze eeuw (waarover verder meer) heeft het vette slijk of 'spier', onder meer dank zij het openen (in de winter) van de talrijke sluizen aan beken en grachten, tot bemesting gediend voor de lager gelegen gronden die aldus uitermate geschikt werden voor het hooigras.

Via haar talrijke vertakkingen en aansluitingen tot in Nederland toe vormde de Durme daarenboven een waterlopencomplex dat in diverse richtingen kon worden bevaren. Sanderus definieert haar als een *fluvius navigationi aptissimus*, dus als een rivier die, behoudens in al te droge zomers, zeer geschikt was voor de scheepvaart en daardoor de handel erg ten goede kwam (16). Zeker, in de middeleeuwen en ook nog in de moderne periode waren de vaartuigen zeer bescheiden (maximum 35 à 50 ton), maar alles moet uiteraard proportioneel worden gezien in de economische en technologische context van die tijd. Zij boden alleszins vele voordelen vergeleken bij het vervoer met wagen of kar over wegen die in de zomer mul zand waren en in de winter modderpoelen. In elk geval leren octrooien uit de eerste helft van de 15e eeuw ons dat de stad Gent veel belang hechtte aan het onderhoud en de bevaarbaarheid van haar waterverbindingen met het Land van Waas. De *Chronycke van François-Joseph de Castro*, in 1882 gepubliceerd door de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas (17), schetst als volgt de toestand :

(16) SANDERUS, *Flandria, o.c.*, p. 223 : *Secat Lokeram Dorma fluvius, navigationi aptissimus, nisi forte per aestivos dies aridiores, alveo minus profundo fit; Verheerlijkt Vlaandre, o.c.*, p. 115 : ... *bestaande de Koophandel voornamelijk in Vlas, welke niet alleenlijk naar ver afgelegen Landen in groote meenigte vervoert word, waartoe de Rivier de Durme, welke haar (= Lokeren) bespoelt, en, buiten drooge Zoomers wanneer ze weinig Water voert, tot de Scheepvaart zeer bekwaam, en tot dien Handel zeer voordeelig is.*

(17) *Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas* 9 (1882), pp. 243-397, hier pp. 299-300.

Door middel van de rivier de Moere... mitsgaders door de Zuytleede ende de riviere de Durme, wierden de leege landen van Evergem, Desseldonck, Mendonck en namentlyck van Saffelaere, Winckele, Wachtebeke, Moerbeke ende Exaerde, in tyts ontlast van de wateren, ook voor een groot deel de meerschen van Sinay, Kemseke ende Stekene, bestaende alle deze leeghten in ontrent de 20,000 gemeten landts, dese alsoo gebracht synde tot goede saeylanden ende meerschen, is oor-saeke geweest dat daer in niet alleenelyck seer veel huysen tot de landt-bouwinge nemaer ook kasteelen en lusthuysen wierden gemaekt waer door de vruchten, dewelke dese droogh gemaekte leege landen voorts-brachten, ook de gone gewassen ten hoogte van gemelde prochien en daer ontrent, met het gemak van dese riviere ende vaerden in sulcken overvloed naer Gendt quaemen dat men in die stadt een besondere graenmerckt heeft gemaekt aen het Sluyseken ten jaere 1563.

In de loop van de 16e eeuw waren intussen andere initiatieven genomen. In 1503 werd de waterloop gevormd door de zogenaamde 'Schippergracht' en de 'Burggravenstroom' (deze vertrok te Gent en kruiste de Durme-Kale te Evergem-Langerbrugge) verdiept en, ingevolge het feit dat door de verzanding van het Zwin het Lieve-kanaal in onbruik was geraakt, gaf keizer Karel in 1547 machtiging om hem verder te delven tot aan een uitloper van de Westerschelde waar twee sassen werden gebouwd, op de plaats die nu 'Sas van Gent' heet. Het graven van deze 'Sasse Vaart' (die op 4 april 1562 voor de scheepvaart werd opengesteld) betekende op termijn een ernstige ingreep in de loop van de Durme-Moervaart, waarvan de bedding tussen Langerbrugge en Rodenhuize in het nieuwe kanaal werd opgenomen. Dit nam nu zelf alle wateren op die van zijn linkeroever kwamen, maar stond eveneens in open verbinding met de Durme, die aldus steeds voldoende water kreeg gezien het kanaal te Gent gespijsd werd door de Leie en de Schelde. Dit zou aanvankelijk de scheepvaart in het Land van Waas sterk bevorderen en onder meer Lokeren economisch tot bloei brengen. De verlenging van de Stekense Vaart tot in Hulst (in 1628) zorgde voor een tweede scheepvaartverbinding met Zeeuws-Vlaanderen, naast die van de Sasse Vaart zelf. Na het Verdrag van Munster en de sluiting van de Schelde in 1648 verloor Hulst echter zijn commerciële betekenis. Maar een reglement uitgevaardigd door het hoofdcollege van het

Land van Waas op 4 juli 1682 bewijst dat van andere routes druk werd gebruik gemaakt: het handelt namelijk over een beurtschipperij vanuit Lokeren op Gent, Antwerpen en Brussel. Ook het oorspronkelijk traject van de Stekense Vaart zou nog lang zijn economische betekenis behouden. Wel zouden een eeuw later klachten opduiken over het feit dat de Moervaart blijkbaar te veel water ontnam aan het kanaal naar Sas van Gent, zodat de scheepvaart daar nu sterk werd belemmerd. Een ordonnantie van 26 augustus 1779 liet door middel van balken een sas aanbrengen aan de bruggen. Daardoor verloor de Durme een deel van haar oppervlakte en werd het stelsel van de rivier een eerste maal verstoord. Het zou daar trouwens niet bij blijven.

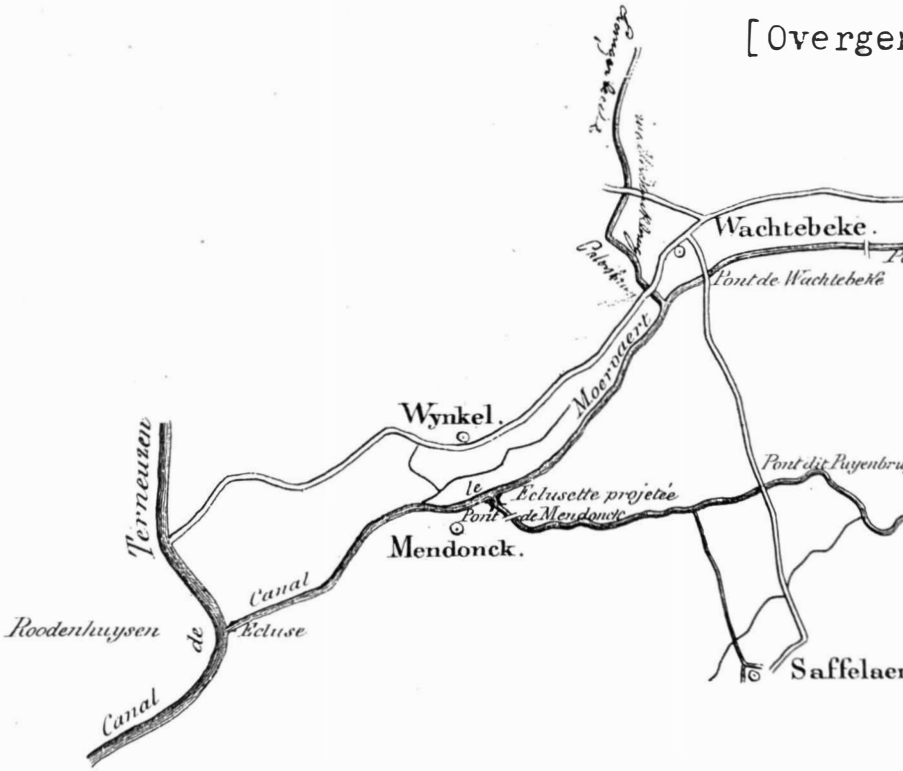
Intussen had ook de benedenloop enkele wijzigingen ondergaan. Wij vermeldden reeds dat al in de archieven van de abdij van Roosenberg sprake is van een 'Oude Durme'. In de 17e eeuw heeft de abdis van dit klooster ook een bocht laten afsnijden bij de grens Waasmunster-Lokeren, hetgeen toen tot moeilijkheden aanleiding gaf met de schepenen van Lokeren. Ook te Lokeren zelf wordt reeds in 1503 gewag gemaakt van de 'Oude Durme' (bij de grens met Zele?). In 1741 werd nog een andere bocht afgesneden ter gelegenheid van de heropbouw van de Lokerhoutbrug, later Oude Brug genoemd.

Het feit dat de Durme als getijderivier in talrijke bochten door het land kronkelde, stelde wel speciale problemen. De holle oevers werden namelijk voortdurend aangevreten, terwijl de bolle steeds maar aangroeiden. De eigenaar van de holle kant poogde zijn eigendom te beschermen door paalen vlechtwerk om verder verlies te voorkomen, terwijl die aan de bolle zijde zijn eigendom zag vergroten en na een tijd de aanslibbing ging indijken om de strook grond die hij had bijgekregen veilig te stellen. Het gebeurde dat de overheid diende in te grijpen. Elk jaar was trouwens een schouwing van de rivier voorgeschreven, te verrichten door de schout en de schepenen van de plaats of door het hoofdcollege van het Land van Waas. Zulks gebeurde ook met het oog op een onbelemmerde scheepvaart. De Durme vloede toen evenmin tussen hoge dijken, zoals later wel het geval zou zijn ⁽¹⁸⁾. Een echte probleemrivier was zij evenwel nog niet. In de 19e eeuw zou daarin wel verandering komen.

(18) VERSTEGEN, p. 268.

PLAN DE SITUATION DU MO

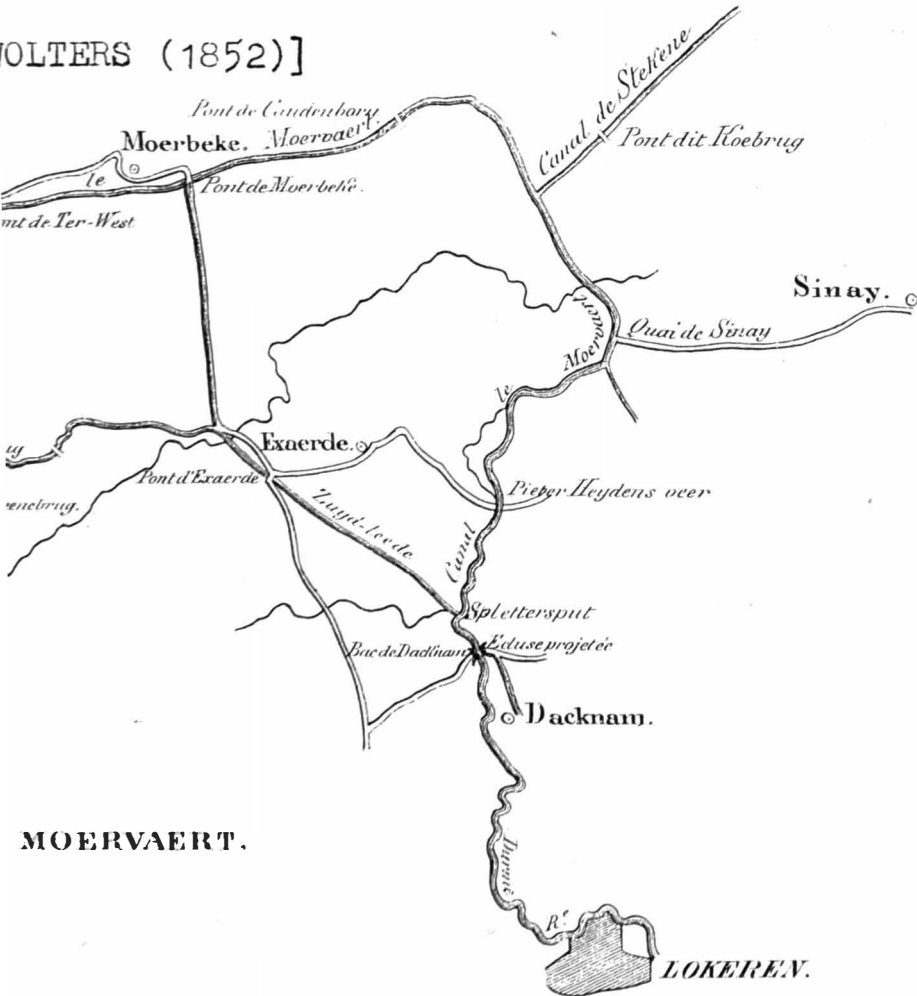
[Overger

PROFIL LONGI

ET DE LA ZUID-LEEDE.

[VOLTERS (1852)]

MOERVAERT.

II — VAN WELVAARTS- NAAR PROBLEEMRIVIER

In de eerste helft van de 19e eeuw is er inderdaad een nieuw element ingetreden dat voor de industrialisatie en de economische ontwikkeling van het Gentse en van wat later de 'Kanaalzone' zal heten, van doorslaggevende betekenis zou zijn, maar dat de Durme in de toekomst een zware slag zou toebrengen. Bedoeld is het graven van het zeekanaal Gent-Terneuzen, begonnen in 1825 en voltooid in 1827 (dus onder het Hollands Bewind), waarbij grotendeels gebruik werd gemaakt van de bedding van de Sasse Vaart. Om de verbinding met de Moervaart te regelen, bouwde men toen ook een sluis op de rechteroever van het kanaal, namelijk te Rodenhuize. Maar dit betekende voor de Durme een levensgevaarlijke aderlating, doordat haar hydrografisch bekken plots zeer sterk werd verkleind. De rivier werd immers afgesneden van haar bronnen en beroofd van haar bovendebiet, vermits het water van de Kale en van de Lieve (die via een 'siphon' of hevelduiker onder de Brugse Vaart liep) haar niet meer regelmatig zou bevoorraden.

Dit feit ligt aan de basis van een verzandings- en aanslibbingsproces dat met de jaren acuter zou worden en rechtstreeks veroorzaakt werd door het gebrek aan evenwicht tussen het afgaande en opkomende tij. Het water van het opkomende tij komt namelijk met geweld de Durme binnengestroomd, beladen met zand en slib uit het Zeescheldebekken. Indien nu bij eb dit water met dezelfde snelheid zou terugvloeien, dan zouden het zand en slib ook weer worden meegenomen. Mede omwille van de menigvuldige bochten en kronkels die de loop van de Durme bepalen, verloopt de ebstroom echter veel langzamer, zodat het zand en vervolgens het slib de tijd hebben om niet alleen bij vloedkentering maar ook tijdens de langdurige eb in de rivierbedding te bezinken. Zulke wanverhouding tussen eb en vloed wordt in normale rivieren voor een groot deel geneutraliseerd dank zij het 'opperwater' dat door regens in het stroomgebied terecht komt via grachten en beken en dat bij dalende tij het door de vloed aangebrachte zand en slib weer afvoert. Door de tussenkomst van dit bovendebiet moet de ebafvoer normaal zelfs aanzienlijker zijn dan de vloedtoevoer, anders gezegd het uitschurend vermogen is dan groter dan het materiaalafzettend vermogen van de vloed (de grootte van de ebafvoer is de maatstaf voor wat men het hydraulisch vermogen van een rivier noemt). Maar de Durme was geen

'normale' rivier meer nadat het kanaal Gent-Terneuzen haar van een groot deel van haar opperwater had beroofd en aldus haar bovendebiet verwaarloosbaar klein had gemaakt. Het gezegde dat „iedere druppel water aan het bovendebiet van een rivier onttrokken, een druppel meer zand in haar bedding betekent” (19), is inderdaad volkomen toepasselijk gebleken op de Moervaart en de Durme.

De overheid heeft toen het probleem wel ingezien en dacht het te kunnen oplossen door de sluis van Rodenhuize op geregelde tijdstippen te openen om zo voldoende water uit het kanaal in de Moervaart te spuien. Doch in de praktijk was zulks moeilijk uitvoerbaar. Het is namelijk vooral in de zomerperiode dat een bovendebiet broodnodig is. Een conventie met Nederland bepaalde evenwel dat steeds een minimumpeil op het kanaal Gent-Terneuzen diende gehandhaafd, zodat de sluis gewoon niet mocht opengesteld worden. In de winter kon dit wel, maar dan was het juist minder nodig. De toestand verslechterde dan ook snel. Om voor de scheepvaart nog een voldoende diepgang te bewaren in de Moervaart, had men op verschillende plaatsen tussen Rodenhuize en Daknam afdammingen met schutbalken aangebracht, doch zulks kon b.v. niet beletten dat op het einde van het jaar 1865 in de Moervaart slechts 50 cm water stond. In 1861 had de minister van Openbare Werken een commissie samengesteld bestaande uit afgevaardigden van de Moervaarten Durmegemeenten, maar de daar gedane voorstellen om de Moervaart uit te diepen, er een sluis in te bouwen of de dijken te verhogen, werden op de lange baan geschoven. In de kamerzitting van 31 januari 1866 stelde volksvertegenwoordiger De Baets voor om door middel van een hevelduiker onder het kanaal Gent-Terneuzen het opperwater van de vroegere bovenloop aan de Moervaart en de Durme terug te geven, maar het Rijk heeft dit plan steeds afgewezen omwille van de hoge kostprijs, ook toen er in de tachtiger jaren van vorige eeuw opnieuw werd op aangedrongen.

Vooraf te Lokeren volgde men met grote bezorgdheid de geleidelijke verkommering van de Durme. Lokeren dankte zijn bloei aan zijn ligging op de rivier, in een tijd waarin het water dé verkeersader en verbindingsweg was bij uitstek. Daarom was het ook uitgegroeid tot het grootste dorp van het Land van Waas, dat bovendien in het begin van de 19e eeuw van Napoleon de titel van stad kreeg. Te Lokeren

(19) QUINTYN J., *Het Scheepvaartprobleem*, p. 7.

werd de Durme in romantische bewoordingen geroemd als bron van rijkdom en welvaart en hoorde men tevens emotionele klaaglitaneïën over de toestand waarin zij verkeerde. Het in de bibliografie geciteerde verslag van schepen Maurice Van Damme, uitgesproken op het Congres der Katholieke Werken van het arrondissement Sint-Niklaas op 15 mei 1905, biedt hiervan een treffende illustratie. Men leest er het wel en wee van 'onze schone rivier', 'onze duurzame Durme', 'vruchtbaar en edelmoedig voor het nijverig Lokeren', 'de telg van een verarmd edel geslacht, onafhankelijk van Staat en Provincie, maar diep verwaarloosd' (allusie op het feit dat de Durme pas op 1 januari 1872, dit is veel later dan andere rivieren en ook veel later dan de Moervaart, door de Staat in beheer was genomen, terwijl het Provinciebestuur intussen zijn plicht tot onderhoud van de rivier niet had nagekomen), verder over de 'stad die als eretitel de naam voert van Durmestad' en over 'de liefde die iedere zoon der Durmestad zijn Durme toedraagt'.

Maar sommige paragrafen uit zijn betoog laten vermoeden dat de Durme op het einde van vorige eeuw te Lokeren zoveel 'milieuproblemen' veroorzaakte als de Dender te Dendermonde anno 1979: *Langs Roodenhuyze krijgen wij enkel water wanneer wij het niet nodig hebben; immers, het is slechts bij overvloed van water in Schelde en Leie, dat men de waters aldaar laat springen; maar de overvloed van water in de Schelde gaat gepaard met overvloed van water in de Durme; men begrijpt dus zeer gemakkelijk dat wij alsdan het water van de Terneusche vaart niet behoeven. Wat meer is: het water dat men ons verschaft is somtijds het vuile water der Leie, het drabbige, stinkende Leiewater, dat in onze rivier alle leven komt vernietigen, de visschen doodt bij duizendtallen, en dagen lang de streken langs de oevers, van verpestende uitwasemingen vervult. Bij ieder jaar hebben wij te Lokeren en elders het schouwspel, hoe talrijke lieden zich haasten om de doode en stervende visschen te grijpen, die aan de oppervlakte van het zwarte water komen drijven... Men zal mij wel niet tegenspreken, wanneer ik beweer dat het eten van deze visch nu juist niet strekken kan tot bevordering der openbare gezondheid (2°).*

Intussen was bovendien, door een beslissing van de gemeenteraad van 4 oktober 1880, de 'Statiebrug' te Lokeren koste-

(20) VAN DAMME, pp. 16-17.

loos afgestaan aan de Staat. Deze liet daar echter in 1885 een rechttrekking van de rivier uitvoeren en meteen ook een nieuwe brug bouwen. Op die manier werden aan de scheepvaart 175 meter kaaimuren ontnomen, hetgeen heftig protest uitlokte bij schippers en nijveraars. De in 1886 opgetrokken nieuwe kaaimuur dreigde snel onbruikbaar te worden. We laten nogmaals Maurice Van Damme aan het woord: *Eilaas, reeds in 1889 bevond men onbetwistbaar, dat het verleggen van de bedding onzer Durme geen zegen zou aanbrengen! Het kon niet anders; de brug was gebouwd over een gebogen deel van de bedding der rivier, een deel waarvan de doorsnede het gewone overschrijt: hieruit moest natuurlijk volgen dat een deel der bedding langsheen den bolronden oever — rive convexe — 't is te zeggen langsheen den linker-oever, aan 't verslijken ging. En inderdaad, de aanslijkingen die zich op dit punt in de bedding der rivier vormden, hadden weldra den nieuwgebouwdenden kaaimuur ongenaakbaar gemaakt voor de scheepvaart.*

Ondanks vele protesten bij de overheid bleef die toestand aanslepen: *De ontzaggelijke aanslijkingen zetten hunnen verderfelijken arbeid voort, en maken het aan de schippers schier onmogelijk nog aan te landen; de scheepvaart verliest dus van haren bloei en wordt eerder kwijnend, de handel lijdt onder deze verlamming, en de vroeger zóó bedrijvige kaaien der stad, waar men, om zoo te spreken, de openbare welvaart in volle leven zag, zijn verlaten, omdat zij ongenaakbaar geworden zijn. Bij dit alles kwam nog steeds de vreeze, uit deze opeenhoopingen van het slijk der rivier kiemen te zien stijgen, die de stad vergiftigden en met ziekten dreigden* (21). Men had herhaaldelijk baggerwerken uitgevoerd en ook een laag kalk in de bedding van de rivier gestrooid, doch de aanslijking aan de Statiebrug nam in 1893 reeds toe met 2 cm per etmaal en bereikte zelfs het peil van het hoge tij. Het Rijk is toen overgegaan tot het beplanten van de slijkplaat met wijmen of wissien, hetgeen belachelijk voorkwam midden in de stad. Dit alles bracht geen oplossing, integendeel: *Juist door de beplanting was de aanslijking, in 1896, reeds aanzienlijk vermeerderd, zij gebeurde nu op nog grootere schaal; elk watergetijde bracht tusschen de hooge rietstammen al de bederfelijke lichamen, door de rivier tot daar meegespoeld; het wegstroomend water nam ze niet meer terug mede, en daar in het midden der stad, tusschen het dichtste der bevolking, gebeurde het ontbindingsproces van*

(21) *Ibidem*, pp. 27 en 29.

doode visschen en hondenkrengen! Het slijk vormde als eene soort van kom, waar het water staan bleef als in eenen poel en bedierf. Zelfs de jonge wissen bedierven erin... (22). Het vaarwater werd steeds smaller en de enige doorvaart aan de brug, die tot aan het draaiende deel in het slijk zat, had nog slechts een breedte van 8 m. Schepen Van Damme stelde voor de Durme te saneren door rectificaties, zowel te Waasmunster en Tielrode als te Lokeren zelf. De belangrijkste rechtekkingen zouden pas veel later gebeuren, maar toch heeft men in 1910 reeds de bedding tussen de Statiebrug en de spoorweg te Lokeren verlegd (in de hoop aldus het euvel van de aanslibbing bij de brug te verhelpen), samen met de aanleg van een nieuwe weg van de Markt naar de Heirbrug. Op de opgevolde oude bedding en de grond tussen de oude en de nieuwe werd een park aangelegd.

Voordien, in 1897, had men al een kromming rechtgetrokken nabij de Splettersput te Daknam en rond hetzelfde tijdstip had men tussen Hamme en Tielrode, op de plaats 'Hoogen Acker' genaamd, een voor de scheepvaart hinderlijke rots doen springen. Ondanks de vele klachten die toen, vooral van Lokerse zijde, werden geuit en die niet altijd wars waren van enige overdrijving, kan men algemeen stellen dat tot kort voor de eerste wereldoorlog de Durme en de Moervaart bevaarbaar werden gehouden in voor die tijd aanvaardbare omstandigheden, dit onder meer dank zij herhaalde baggerwerken. Op die scheepvaart moeten we thans nader ingaan.

Tot omstreeks 1914 werden Durme en Moervaart over hun gehele lengte bevaren en vormden ook vanuit dit oogpunt één waterloop. De Zuidlede had voor de scheepvaart slechts een geringe betekenis. Het kanaal van Stekene, sinds 22 november 1853 eigendom van deze gemeente, was in de jaren 1854-56 herdolven, maar moest in 1901 opnieuw worden uitgebaggerd. Het had belang voor de steenbakkerijen van Stekene zelf (volgens M. Van Damme werden langs het kanaal jaarlijks 25 miljoen stenen vervoerd naar alle delen van het land, ook hooi, hout en vlas), maar reeds op het einde van de vorige eeuw was hier de concurrentie van de spoorwegen voelbaar. Voor wat de Durme zelf betreft, wezen we reeds op het belang van de binnenhaven te Lokeren. Men heeft beweerd dat vóór 1914 daar regelmatig schepen kwamen met een lading koopwaar van 300 à 400 ton, hetgeen een diepgang van 1,90 tot 2,35 m veronderstelt. Deze cijfers slaan

(22) *Ibidem*, p. 30.

wellicht op enkele der grootste schepen die tot daar voeren, want een officiële statistiek van het jaar 1913 levert de volgende gegevens op voor Lokeren en Hamme :

	Hamme	Lokeren
Aantal aanleggende schepen :	1.500	1.000
Tonnage geloste goederen :	100.000 T.	55.000 T.
Gemiddelde tonnage per schip :	67 T.	55 T.

(In 1903 zou de gemiddelde tonnemaat te Lokeren nochtans 73 zijn geweest, tegen 35 in 1890).

De omstandigheden waarin die scheepvaart verliep waren wel moeilijk. Wij citeren nogmaals Maurice Van Damme : *Bij de monding onzer rivier, tusschen Hamme en de Schelde, is de richting der Durme op sommige plaatsen zóó gebrekkig, dat de schepen van eenen zekeren diepgang somtijds uren en uren moeten liggen wachten, alvorens hunnen weg te kunnen voortzetten* ⁽²³⁾. Ingenieur J. Quintyn geeft nog meer details : *Nemen we een schip kolen van 350 T. (een spits, diepgang ± 2,20 m) dat in 1913 de Durme kwam ingevaren. Het werd met een sleepboot tot Hamme of Waasmunster gebracht, naar gelang de tij (zeer dikwijls zette het schip in kwestie al een deel van zijn lading af te Hamme), waar het bijna tot 's anderendaags moest wachten op den vloed. In den regel werd aldaar een loods aan boord genomen en werd vervolgens van den opkomenden vloed gebruik gemaakt om het schip, getrokken door twee à drie werklieden, tot Lokeren te sleepen alwaar de aankomst moest gebeuren tegen het oogenblik van hoogwaterstand te Lokeren. Bij ongunstige tij geraakte men alzoo niet verder dan de Oude-Brug waar het dikwijls gebeurde, dat een deel der lading afgezet werd om vervolgens tot aan de stadskaaï te geraken, die wat verder opwaarts ligt. Dit alles zonder te spreken van het lossen met gangen van 12 m en meer, het naar de kaaï toetrekken van het schip bij opkomend water, enz. Men kan zich voorstellen hoe lang een dergelijk transport duren moest en met welke kosten : in het jaar 1913 was het tarief voor het traject Antwerpen-Lokeren ongeveer 3 fr. per ton !* ⁽²⁴⁾.

Toch moet men ook hier de algemene toestand van de toenmalige scheepvaart in acht nemen en de eisen die daaraan werden gesteld volgens de normen van die tijd. Ondanks de problemen die er ongetwijfeld waren, was en bleef de Durme een welvaartsrivier, en niet alleen voor Lokeren,

(23) *Ibidem*, p. 42.

(24) QUINTYN J., *Het Scheepvaartprobleem*, p. 5.

waar naast het Centrum (polyvalent) ook nog aanlegplaatsen bestonden aan de Oude Brug (stenen) en op 'Den Oever' (aal), maar ook voor Hamme, Waasmunster en Zele. Het textielcentrum Hamme, dat destijds ook een stoombootdienst op Anwerpen had, bezat benevens de grote kaai nog een tweetal kleinere losplaatsen. Daaraan moet men nog twee kaaien (beide oorspronkelijk toebehorend aan de familie Van Hecke) toevoegen te Hamme-Sint-Anna, waar aal, kalk, kolen en steen werden gelost. Waasmunster had een kille ten oosten van de vroegere brug (dus vóór de rechttrekking van 1934), waar vlas, veevoeders en bouwstoffen werden verscheept en waar ook af en toe een mosselschip aanlegde. De komst van zo'n schip werd aan de bevolking 'uitgebeld'. Vóór de oorlog 1914-1918 kostte een emmer mosselen een halve frank, later 5 fr. Zuster E. Verschelden, één van de vier nog in leven zijnde 'Victorinen' van de Roosenbergabdij ⁽²⁵⁾ herinnert zich nog dat de Waasmunsteraars van deze mosselvoorrading per schip dankbaar gebruik maakten. Verder was er daar een losplaats voor kolen dicht bij Hamme ('De Koolputten'), de zogenaamde 'débarcadère' van het textiel-fabriek 'Manta' met daarnaast de kille van de familie Bruggemans (aal en bouwmaterialen), het zogenaamde 'kaaiken' met veer te Sombeke en een aalkaai op de wijk 'Den Ham' (naar Lokeren toe).

Te Zele waren er vier loskaaien (Durmen en Hoek) :

— de kaai van de familie Windey, ter hoogte van de Donkerputstraat (vroeger Biezestraete). Reeds in 1774 is sprake van 'den Donkerput, op welke mest, beir, kalk, sloop-hout, etc. gelost en verkocht wordt' ⁽²⁶⁾. Nog in het eerste kwart van deze eeuw was genoemde kaai bekend voor het lossen van aal (die, naar hardnekkig wordt beweerd, door de boeren werd 'geproefd' en voldoende 'pikant' moest zijn...). De aalputten waren gelegen tussen de Durme en het huis van Achiel

(25) De in de dertiende eeuw gestichte abdij van Roosenberg (later, in 1660, door H. Prévost de le Val *la reine des abbayes* genoemd) was een kanunnikessengemeenschap van de orde van Saint-Victor te Parijs (Saint-Victor was een bekend centrum van middeleeuwse filosofie en theologie). Buiten Waasmunster zijn in onze eeuw alle Victorinen-abdijen uitgestorven. Om het voortbestaan van Roosenberg te verzekeren, werd enkele jaren geleden door Rome een fusie toegestaan van de nog overblijvende kanunnikessen met de diocesane congregatie van de Maria-zusters van Sint-Franciscus. In de nieuwe abdij zijn momenteel nog 11 religieuzen.

(26) D. WATERSCHOOT, *Beschryvinge van de princelyke en yver-rycke Parochie van Zele, 1774*, p. 17.

Windey. Een kasseiweg dwars door Durmenbroek verbond de kille met de straat;

— de kille van Victor Suy, ter hoogte van de 'Brandstraete' (later Kapellestraat, nu Schoolstraat), waar eveneens aal werd verhandeld;

— een dubbele kaai aan de kille van Zele-Hoek (de verbrede uitmonding van de Lokerenbeek, reeds in 1772 vermeld als één der kleine uitstulpingen van de Durme). De dijk die onmiddellijk naast de Durme liep, noemde men de 'somerdijck' en daar waar hij langs de kille kronkelde kreeg hij in de volksmond de naam 'speckdijk' (27). Twee kaaien werden er uitgebaat, één door de fam. De Ridder en een andere door de fam. De Keyzer (voordien Baert).

De 'kille van Keyzers' (aan de herberg 'De Nieuwe Kaei') was de belangrijkste en heeft ook het langst standgehouden. Van oudsher legden ook daar 'beerschepen' aan die aal aanvoerden vanuit Antwerpen. Zij waren met zeilen uitgerust en voeren op eigen kracht tot vóór Waasmunster, waarna zij vanop de dijken door 'boottrekkers' werden voortgesleept. Ook in de Hoek lagen achter de kaai ruime aalputten waar de boeren zich konden bevoorraden. Deze handel heeft geduurd tot omstreeks het einde van de twintiger jaren, toen op chemische meststoffen kon worden overgeschakeld. Maar ook binnenschepen met een lading van 100 à 200 ton kolen kwamen tot aan de Hoek en bezorgden Kamiel en later Louis De Keyzer een bloeiende kolenhandel. Bovendien legden kalkschepen uit Doornik aan (er was zelfs een kalkschuur voor het blussen van de kalk), terwijl talrijke (gemotoriseerde) schepen elk 75 à 100 ton bakstenen aanbrachten uit de steenbakkerijen van Tielrode, Steendorp en Boom. Aangezien men enkel bij hoogwater kon varen en de eb veel langer duurde dan de vloed, moest een gemeerd schip wachten tot het volgende tij om af te varen, en zelfs een tij overslaan wanneer het niet tijdig was gelost (daarom werd er te Zele-Hoek wel eens 's nachts gelost). Men diende er bovendien rekening mee te houden dat bij springtij en meer bepaald bij stormtij de vloed één tot uitzonderlijk twee uur vroeger kwam aanzetten. De grote bedrijvigheid aan de kaaien maakte van Zele-Hoek een belangrijke en bloeiende wijk en bezorgde het nodige cliënteel aan het twintigtal cafés die er werden uitgebaat. Ook het huis van Achiel Windey aan de Donkerput was een café, waar ter gelegenheid van Durmen-kermis volksspelen werden gehouden.

((27) QUINTIJN E., p. 33.

Uit deze opsomming moge blijken dat, alleszins tot enkele jaren na de eerste wereldoorlog, het welvaartscheppend karakter van de Durme het haalde op het probleemkarakter van de rivier. Daarin zou nochtans spoedig verandering komen, met alle gevolgen van dien, nu niet alleen voor de scheepvaart, maar ook voor de afwatering van de Durmestreek en met betrekking tot het overstromingsgevaar. Een aantal specifieke factoren hebben deze ongunstige evolutie in de hand gewerkt :

a) de verhoging van de hoogwaterstanden in de Schelde ($\pm 0,25$ cm in de loop van de eerste helft van de 20e eeuw), althans de relatieve verhoging ervan, gezien de hele streek ten noorden van de Schelde tot aan de kust aan zeer verschillende verzakkingen onderhevig is (aan de monding van de Durme zelf bedroeg deze inzakking sinds de 13e eeuw $\pm 1,5$ m tegenover het niveau van de Noordzee). Het gevolg voor de Durme zelf was niet alleen een hogere gemiddelde hoogwaterstand maar ook een hogere gemiddelde laagwaterstand, vooral in het opwaartse deel van de rivier, namelijk het hydrografisch bekken van de Moervaart (en het kanaal van Stekene met de daarin uitmondende Molenbeek die diverse gemeenten van het Waasland bespoelde) en de Zuidlede, dat nu zijn opperwater nog moeilijk in deze waterlopen kon lozen, vermits de omliggende weiden en meersen zich beneden het laagwaterpeil bevonden. Het overtollig water kon dus alleen nog door verdamping verdwijnen, hetgeen weer een aanzienlijk verlies meebracht voor het bovendebiet van de Durme dat, zoals men zich herinnert, reeds zo zwaar was geamputeerd door het graven van het kanaal Gent-Terneuzen. De aanzanding zou dus onvermijdelijk nog grotere proporties aannemen, gezien het onevenwicht tussen eb en vloed weer was vergroot. Daarbij komt nog de omstandigheid dat de Durme in de Schelde uitmondt op een plaats waar de dwarssecties van deze stroom bijzonder groot zijn (merkelijk groter dan die van de Durme zelf) en waar de gemiddelde tijschommeling meer dan 4 m bedraagt. De Durme zou dus sterk de invloed ondergaan van om het even welke regimeverandering in de Schelde zelf, inzonderheid bij stormtijden. Vooral bij hevige noordwestenwind wordt in de Noordzee en dus ook in de Schelde een uitzonderlijk vloeddebiet gestuwd dat zich meteen doet gevoelen in de grillige Durme en daar snel tot gevaarlijke hoogwaterpeilen aanleiding geeft. Zulks vermeedert niet alleen het risico van overstromingen, maar stimuleert ook telkens gevoelig de aanslibbing, vermits bij spring- en stormvloed een maximale hoeveelheid zand

wordt aangevoerd waarvan een groot deel niet meer afvloeit (een afvloeiing die bovendien wordt gehinderd door de eigenaardige oriëntatie van de Durmemonding zelf, die stroomopwaarts in plaats van stroomafwaarts is gericht).

b) het uitzonderlijk droge jaar 1921 (naar het schijnt het droogste sinds eeuwen). Het debiet van de Durme is in de loop van dat jaar omzeggens nul geweest en het vloeddebiet heeft dus, zonder omgekeerde actie door een niet bestaand groter ebdebiet, een enorme massa zand en slib afgezet.

Tegen deze verslechtering van de toestand van de Durme rees spoedig protest. Zo schreef de secretaris van de afdeling Lokeren van het Vlaams Economisch Verbond in het jaar 1930 het volgende : *Terwijl men zich overal inspant om een zoo groot mogelijk aantal plaatsen met het bestaande stroom- en kanalen-net te verbinden; terwijl men honderdtallen miljoenen uitgeeft om nijverheidsstroken met nieuwe waterwegen te voorzien, wordt, in het Land van Waes, een eeuwenoude rivier, door de schuld der openbare besturen, met ondergang bedreigd. De Durme, die vroeger den aanvoer toeliet van miljoenen kilogram koopwaren maandelijks naar Lokeren en omstreken, vervalt stilaan tot een beek. Vóór den oorlog, ja zelfs tot in 1922, kwamen te Lokeren schepen met 3/400 ton lading; nu komen enkel nog met moeite de kleine beurtscheepjes met 70/80 ton koopwaar en zelfs deze laatste overblijfselen van de eens zoo drukke scheepvaart zijn ernstig bedreigd. De nijverheden van Lokeren en omstreken worden jaarlijks voor miljoenen benadeeld door het buiten gebruik stellen van den goedkoopsten waterweg dien de Durme hun zou bieden voor den aanvoer hunner grondstoffen. Nieuwe nijverheidsinrichtingen blijven ver van Lokeren; men heeft er immers geen belang bij ze aan een onbruikbare rivier op te bouwen* (28).

De vergelijking van de cijfers van 1930 met die van 1913 bevestigen inderdaad de gevoelige achteruitgang van de scheepvaart op Lokeren, in tegenstelling tot Hamme, waar in 1930 nog schepen met 2,40 m diepgang, dus met \pm 500 ton lading, konden aanleggen :

<i>Lokeren</i>	1913	1930
Aantal aanleggende schepen :	1.000	570
Tonnage geloste goederen :	55.000 T.	32.000 T.
Gemiddelde tonnage per schip :	55 T.	56 T.

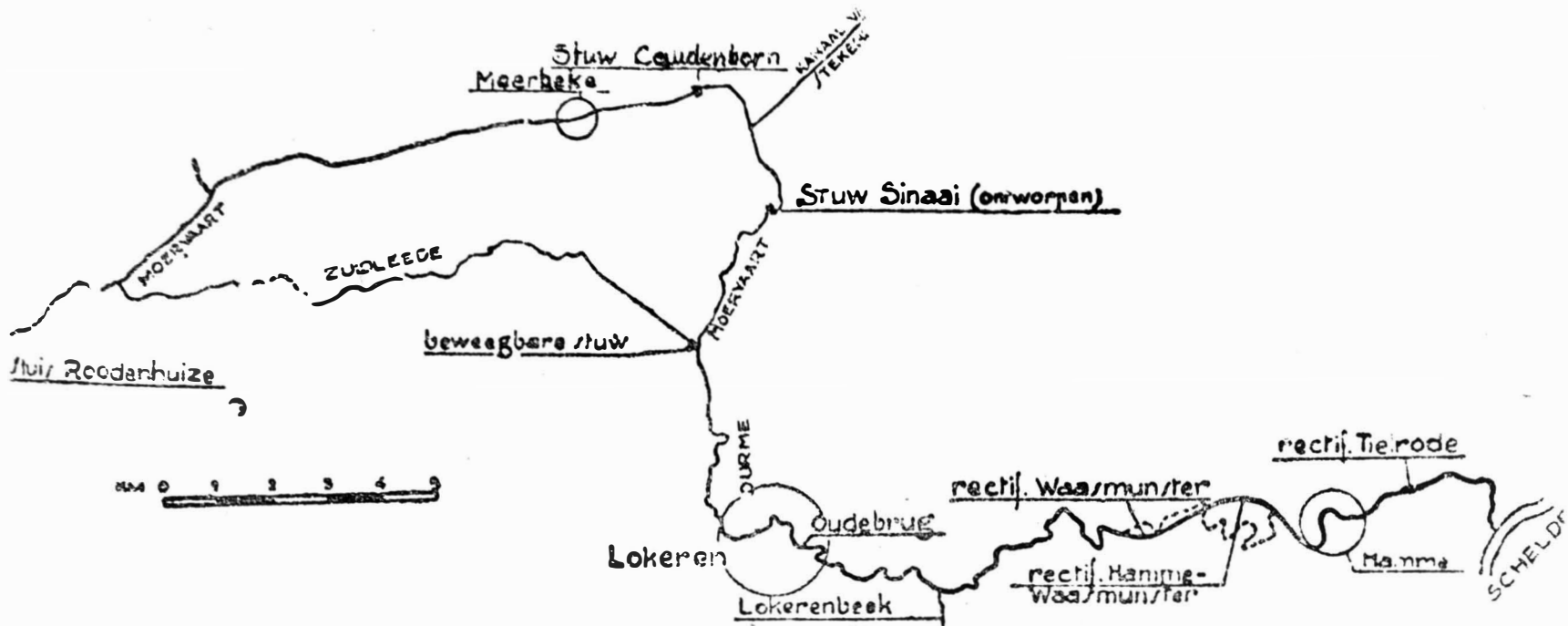
(28) VAN DRIESSCHE (1930), p. 2.

Na de eerste wereldoorlog werden Durme en Moervaart ook niet meer over hun hele lengte bevaren, wel in twee vakken : Tielrode-Lokeren (Durme) en Rodenhuize — kanaal van Stekene (Moervaart). Het traject Lokeren — kanaal van Stekene alsmede de Zuidlede waren dus ten aanzien van de scheepvaart dode vakken geworden. In de twintiger jaren schrikten hoe langer hoe meer schippers ervoor terug tot Lokeren te varen, en van diegenen die het waagden hebben sommigen ernstige averij opgelopen vanwege de scherpe bochten en de zandbanken.

Het probleem werd nochtans ten allen kante grondig bestudeerd. In de dertiger jaren heeft het Rijk uitgebreide modelproeven laten verrichten in het hydraulisch laboratorium van Berlijn door de *Preussische Versuchsanstalt für Wasserbau und Schiffbau*, dit om het vermoedelijk effect na te gaan van dijkophogingswerken, rectificaties, potpolders en baggerwerken in de Durme. Ook werd gedacht aan kanalisatie, waarbij de monding van de Durme te Tielrode zou worden afgesloten door middel van een combinatie sluis-stuw. Hiervan is nochtans steeds afgezien omdat als stelregel werd aanvaard dat zulks een grondige, zelfs rampzalige verstoring zou meebrengen van het regime van de Zeeschelde. Met het oog op de scheepvaart te Antwerpen moet namelijk de voortplanting van de tijgolf in het Scheldebekken optimaal worden verzekerd, hetgeen impliceert dat een zo groot mogelijk vloeddebiet dient te worden behouden met inbegrip van de Durme (die dus dienst doet als vergaarkom of 'slijkbak' voor de Schelde). Parallel daarmee bestonden er sinds het einde van de 19e eeuw en vooral tijdens de twintiger jaren van de 20e eeuw plannen voor de aanleg van een kanaal Rodenhuize-Kallo of Rodenhuize-Burcht, waardoor een betere en kortere scheepvaartverbinding moest worden tot stand gebracht tussen de havens van Gent en Antwerpen. Maar ook dit project werd steeds op de lange baan geschoven. (Men vreesde trouwens dat zo'n kanaal aan de Durme weer een deel van haar stroomdebiet zou ontnemen).

Uiteindelijk werden door de overheid de volgende maatregelen getroffen :

- a) baggerwerken : in 1930 (Daknam — Lokeren Oude Brug), in 1933 (idem, + Lokerenbeek-Waasmunster, alsmede de Moervaart en de Zuidlede), in 1934 (Waasmunster-Hamme, Lokerenbeek — Oude Brug) en in 1935 (Hamme-Tielrode, met verwijdering van de restanten van een eiland aan de monding);
- b) rectificaties : van februari 1931 tot februari 1934 te Waas-

[Overgenomen uit J. QUINTYN (1945)]

munster; van februari 1935 tot september 1935 te Hamme-Tielrode; van april 1935 tot mei 1937 tussen Hamme en Waasmunster. Door deze rechttrekkingen werden er te Hamme en Waasmunster nu nog bestaande meanders afgesneden ('Oude Durme') en werd het traject van de monding tot Lokeren met 2,5 km ingekort. De rechttrekking tussen de grote kaai en de Oude Brug te Lokeren, gepland sinds 1936 maar geschorst in 1941, werd tenslotte slechts in 1956 uitgevoerd;

- c) het aanleggen van bemalingsinstallaties met het doel de waters van meersen en polders in het rivierbed over te pompen, hetgeen zowel de rivier als de landbouw moest ten goede komen. Niettegenstaande de financiële tegemoetkomingen van de Staat, hebben de belanghebbende landeigenaars daarvan in onvoldoende mate gebruik gemaakt.

Men kan niet ontkennen dat de uitgevoerde werken tijdelijk resultaten hebben opgeleverd. In 1938 herhaalde het V.E.V. van Lokeren zijn klachten over de toestand van de rivier, maar de vergelijking van respectievelijk het lengteprofiel van de Durme in 1878 en de dwarsprofielen van 1913 met die van 1938 tonen aan dat de rivier in 1938-39 in een merkkelijk gunstiger situatie verkeerde ten aanzien van de scheepvaart dan vóór 1914. Zij had een hogere gemiddelde hoogwaterstand en dus meer diepgang, en een lagere gemiddelde laagwaterstand, hetgeen de afwatering enigszins vergemakkelijkte. Daarenboven waren de meest hinderlijke bochten verdwenen zodat de Durme tussen de monding en Waasmunster nu de allures van een mooie en 'normale' rivier had aangenomen. Theoretisch was de Durme dus weer bevaarbaar voor schepen tot 300 à 400 ton. En toch kwamen in 1938-39 te Lokeren alleen nog scheepjes met een tonnemaat van ten hoogste honderd. Dit bewijst dat de achteruitgang ook verband hield met de gewijzigde economische omstandigheden, waaraan de Durme zich, alle inspanningen ten spijt, toch niet meer kon aanpassen. Het is in hoofdzaak omdat een transport met schepen van 300 à 400 ton op de manier van vóór de eerste wereldoorlog niet meer commercieel verantwoord was (men kon elders zeer gemakkelijk bevrachting vinden, de spoorwegen, buurtspoorwegen en gewone wegen kwamen veel goedkoper uit, en de Durme schoot hoe dan ook tekort tegenover de hogere eisen inzake tonnage, motorisatie en snelheid) dat men in feite mocht zeggen dat 'de Durme niet meer bevaarbaar was voor grote spitsen'. Bij alle jammerklachten werd te weinig rekening gehouden met deze econo-

mische factor, wat niet zelden tot onrealistische overwegingen leidde. Ir. J. Quintyn schreef daarover in 1945: *...sommige persorganen hebben evenwel vóór dezen oorlog zich al eens meer bezondigd aan zuiver fantastische cijfers en beweringen die weinig of geen steek hielden. Citeren we als voorbeeld het blad, dat koelbloedig eischte dat werken zouden uitgevoerd worden die zouden toelaten de Durme toegankelijk te maken voor Rijnschepen!* (29).

De doleanties konden echter niet baten. Te Zele-Hoek b.v. werden net vóór de tweede wereldoorlog de laatste schepen met steen gelost. Nadien werd deze materie nog enkele jaren per tram vervoerd. Bij het uitbreken van de oorlog in mei 1940 lagen nog dertien binnenschepen in de kille gemeerd. 'Twaalf ervan vertrokken in de volgende maanden, doch Petrus Van den Bosch en zoon Aloïs uit Lokeren weigerden met hun 320 ton metende aak voor de bezetter te varen. Aloïs werd op 25 september 1942 te Lokeren in hechtenis genomen als politieke gevangene, ter dood veroordeeld op 22 oktober 1943 te Hamein en onthoofd te Görden-Brandenburg op 22 november 1943' (30). Gedurende en na de oorlog legden nog enkele lichters aan, geladen met 85 à 90 ton brandhout ('spriet'). Het waren de schepen van Cesar en Karel Van Holle uit Lokeren die het laatst de verzande inham zijn binnengevaren. Tijdens de oorlogsjaren waren trouwens geen onderhoudswerken meer uitgevoerd zodat de verzanding weer onrustwekkend was toegenomen en de Durme op- en afwaarts Lokeren bij laagwater veeleer op een beek geleek. De aanslibbing was gewoon onstuitbaar geworden: in 1948 moesten de grootscheepse baggerwerken die over heel de lengte van de rivier (de Moervaart inclus) waren gepland, worden stopgezet omdat men constateerde dat de uitgebaggerde plaatsen na enkele dagen opnieuw waren toegeslibt. Na de oorlog had men specialisten van de Nederlandse Rijkswaterstaat ter plaatse uitgenodigd, maar dezen waren de mening toegedaan dat de rivier niet meer te redden viel bij gebrek aan bovendebiet. De Moervaart (die door het construeren van een beweegbare stuw aan de monding van de Zuidlede, het inleggen van een balkenstuw aan de brug van Caudenborn en later van nog een andere stuw te Sinaai, meer en meer op een 'kanaal' ging gelijken) en het kanaal van Stekene bleven in de naoorlogse jaren nog enig commercieel belang behouden (Moervaart: scheepswerf en suiker-

(29) QUINTYN J., *Het Scheepvaartprobleem*, p. 4.

(30) QUINTIEN E., pp. 34-35.

fabriek; kanaal van Stekene : bouwstoffenindustrie), maar de scheepvaart ging er bestendig in dalende lijn (nog 36.000 ton in 1971) en is er nu zo goed als onbestaande. Te Lokeren vroeg conducteur G. De Vogelaere in 1950 nog een 'oplossing voor onze scheepvaart, welke vroeger belangrijk was en nu niet meer mogelijk is', maar dit klonk volkomen utopisch. Aan de grote kaai te Hamme heeft de scheepvaart het langst stand gehouden, maar een kleine tien jaar geleden is ook daar de laatste schipper ermee gestopt. Op dit ogenblik wordt de Durme bij hoogwater uitzonderlijk nog eens bevaren door boten met een geringe diepgang ('ponten') die tot vóór de brug van Waasmunster stenen vervoeren met het oog op de versterking van de dijken. Ter hoogte van de Donkerputstraat te Zele-Durmen ligt er reeds sinds vele jaren een dergelijke pont (eigendom van de firma De Brandt), die echter volledig is ingeslijkt en niet meer kan worden weggetrokken. Anderzijds varen sommige beoefenaars van watersport te Hamme wel eens de Durme op (tot aan de Mirabrug), hetgeen ook gebeurt aan de andere zijde, op de Moervaart en de Durme tot Lokeren, waarbij de bestuurders van de bootjes er dan zelf moeten voor zorgen dat de bruggen worden opengedraaid, vermits er geen bruggewachters meer zijn. Te Lokeren ligt midden in de stad nog een groot schip vastgemeerd, dat wordt gehurd door een vereniging van kanovaarders.

Intussen is na de tweede wereldoorlog alle aandacht uitgegaan naar twee andere nefaste gevolgen van de snel voortschrijdende verzanding, namelijk de moeilijke afwatering en de overstromingen. Deze laatste kwamen uiteraard ook vroeger voor : zelfs in middeleeuwse bronnen is reeds sprake van indijking. Tot vóór 1935 verkeerden die dijken in precaire toestand, onder meer door de aanwezigheid in de dijklichamen van talrijke vermolmde en bouwvallige vloeisluisjes toebehorend aan private personen, gemeenten en wateringen. De rectificatiewerken in de dertiger jaren hadden voor gevolg dat een grotere en snellere vloedgolf in de Durme kwam ingestroomd, zodat meteen ook de dijkbreuken en overstromingen toenamen, vooral bij spring- en stormtijden. De weer spectaculair opgedreven verzanding tijdens de oorlogsjaren en later (gemiddeld 100.000 m³ per jaar tegen 24.000 m³ tussen 1887 en 1927) kon de toestand alleen nog verergeren. Zij verhoogde immers de bodem van de rivier en dus ook de gemiddelde laag- en hoogwaterstanden. De gemiddelde laagwaterstand tussen 1930 en 1940 te Lokeren bedroeg 2,65 m, de gemiddelde hoogwaterstand 4,75 m. In 1950 waren die

cijfers reeds respectievelijk $\pm 3,40$ m en boven 5,20 m. Bij een stormtij in maart 1951 bereikte het waterpeil zelfs 5,93 m. Het is onbegonnen werk te becijferen hoeveel keren het Durmewater in al die jaren te Hamme, Waasmunster, Zele en Lokeren over de dijken is gespoeld, of hoeveel malen in die dijken bressen werden geslagen, die dan met zandzakjes of 'vaderlandertjes' werden gedicht om niet zelden bij het volgende hoge tij alweer te begeven. Alleen de oeverbewoners weten hoeveel bange uren zij hebben doorgemaakt telkens als een springtij samenviel met een krachtige noordwestenwind. Mevrouw Louis De Keyzer-Steeman uit Zele-Hoek vertelde ons dat zij vaak genoeg slapeloze nachten heeft gekend omwille van dreigende overstromingen, te meer daar zij bij schade aan hun kaai de kosten zelf moesten dekken. Nog 15 jaar geleden heeft hun huis gedurende 8 weken 'ondergestaan'. De bekendste overstromingen in de Durmestreek waren die van november 1936, toen koning Leopold III een bezoek bracht aan de geteisterde gemeenten (Hamme, Sint-Anna, Zele-Durmen, Zele-Hoek, Waasmunster, en enkele dagen nadien ook Lokeren), februari 1953 (de beruchte overstromingsramp die in Nederland vele slachtoffers maakte) en 1965-66, toen Waasmunster andermaal zwaar werd getroffen (sindsdien werd daar tussen de oprit naar de brug en de Neerstraat een zware schutdam opgeworpen die tevens dienst doet als omleidingsbaan). Maar daarnaast zijn er nog vele andere plaatselijke dijkbreuken geweest die vaak niet geringe schade toebrachten aan huizen en landerijen.

De watersnood werd nog vergroot door het feit dat, ingevolge de verhoging van de Durmebedding, de beken en riolen niet meer in de rivier konden lozen (de sluizen waren toegeslijkt door het aangeslibte zand), zodat bij overvloedige regens en sneeuwval hele gebieden onder water liepen. Te Lokeren had men in 1949-1950 een nieuwe automatische sluis gebouwd aan de monding van de Oudeboslede, een beek die vanaf Destelbergen een gebied met meer dan 4.000 ha moest afwateren, maar korte tijd nadien was zij reeds onbruikbaar. In de stad geraakten op de duur kelders en straten onder water. In de winter van 1955 was dit zelfs het geval met een groot deel van de bewoonde kern, toen na veelvuldige sneeuwval een plotse dooi optrad. De landbouw leed jaarlijks aanzienlijke verliezen (inzonderheid te Lokeren, Daknam en Eksaarde) door het voortdurend onder water staan van de graslanden en de verzuring van de grond ⁽³¹⁾.

(31) Cf. VAN SLIJCKEN, p. 153.

Sinds jaar en dag ontbrak het nochtans niet aan plannen en maatregelen. Tussen 1936 en 1955 zijn haast alle opeenvolgende ministers van Openbare Werken naar Lokeren gekomen om zich ter plaatse persoonlijk van het probleem te vergewissen. En nog lang nadien kon men telkenjare in het stadsverslag van Lokeren een hoofdstuk lezen gewijd aan het Durmevraagstuk. Met referentie naar de destijds in Berlijn gedane proefnemingen waren vóór en na de oorlog langsheen de Durme 'potpolders' aangelegd, dit zijn vergaarkommen waarin vooral in de winter bij gier- en stormtijden het overtollige water kon worden opgevangen. Zij waren omsloten door ringdijken die het overgelopen water beletten de landbouwgronden en de bewoonde gedeelten te bereiken, en voorzien van sluisjes die toelieten het water bij lage tij terug in de Durme te lozen. In het begin beantwoordden die potpolders aan het doel waarvoor ze waren geconcipeerd, maar het duurde niet lang of zij waren achterhaald door de evolutie van de toestand en sommige ervan werden eigenlijk nooit gebruikt. Men nam trouwens parallel zijn toevlucht tot gedeeltelijke uitbaggeringen en vooral tot herhaaldelijke verhogingen en versterkingen (onder meer door een isolerende asfaltlaag) van de Durmedijken zelf (over de hele lengte van de rivier) en van de kaaimuren te Lokeren. Reeds in 1938 waren deze laatste verhoogd tot het peil van + 6 m. In het begin van de vijftiger jaren werd dat voor de dijken te Lokeren + 6,50 m.

Men begon toen ook weer proefnemingen te doen, ditmaal in het Waterkundig Laboratorium van Brugge en Wegen te Borgerhout. Daartoe werd een natuurgetrouw model van de Durme gemaakt op basis van de lengte- en dwarsprofielen en van het gemiddelde tij in 1948. Op 30 januari 1956 werd vóór die maquette het hele Durmeprobleem nog eens uiteengezet, in aanwezigheid van de toenmalige minister van Openbare Werken Omer Van Audenhove, door de heer Willems, kabinetschef van de minister en directeur-generaal van Brugge en Wegen. Deze laatste ging uit van de thesis dat mogelijke werken aan de Durme moesten beantwoorden aan twee doelstellingen : 1) het behoud van de Durme als tijrivier voor het Schelderegime; 2) het verzekeren van de afwatering van haar hydrografisch bekken. Baggerwerken konden volgens hem slechts een tijdelijke oplossing brengen, vermits de oorzaak van de aanzanding er niet door werd weggenomen. Begin 1954 had men aan de Durmemonding een leidam in klei onder water aangelegd ten einde aldus een deel van het rollend zand tegen te houden. Om de tweede doelstelling te

verwezenlijken werden volgende maatregelen in overweging genomen :

- a) het aanleggen van de bestaande potpolders hetzij als bestendige zijdelingse vergaarkommen met overlaatlidjk, hetzij als schorren;
- b) het ophouden, hetzij bij ieder tij, hetzij enkel bij zware tijen, van het vloedwater om dit op een gepast ogenblik bij dalend tij te laten werken als waterspoeling;
- c) de kalibrering van de Durme, waarbij doorstromingsprofielen worden verwezenlijkt, waardoor het snelheidsverloop van vloed en eb onder oogpunt van resulterend zandtransport gunstiger is dan nu;
- d) in de boven-Durme een vergaarkom aanleggen gevoed door de Leie- en Scheldewateren, toegevoerd langs het kanaal Gent-Terneuzen en de Moervaart, met lozing bij hoge tij in de Durme.

Willems kondigde aan dat de doelmatigheid van deze oplossingen verder zou worden uitgetest in het Laboratorium van Borgerhout. Maar van dit alles is weinig in huis gekomen. Men begon wel met het graven van een grote spaarkom te Lokeren, namelijk potpolder VIII, maar dit werk werd zelfs niet voltooid en genoemde potpolder fungeert nu als natuurreservaat (het bekende 'Molsbroek'). De situatie was namelijk inmiddels weer dermate uit de hand gelopen, vooral te Lokeren (cf. *supra*), dat men niet meer op de resultaten van de proefnemingen kon wachten. Lokeren greep nu zelf naar radicaler middelen, namelijk de afdamming van de rivier. Een eerste maal is dit al gebeurd in 1955 aan de Oude Brug, waardoor het opwaarts gedeelte dat door de stad vloeide aan de schommelingen van de getijden werd onttrokken en het waterpeil daar nu bestendig op 4,60 m bleef. Omdat de lozing van beken en riolen nu vanzelfsprekend totaal uitgesloten was, wierp men een tweede dam op te Daknam, dit in afwachting van de bouw van een pompstation aan de Zelebaan en de aanleg van een overstortkanaal door de stad, dat de afwatering van het gebied van de Oudeboslede zou regelen. Het traject van de Durme dat Lokeren doorkruiste was bovendien uitgebaggerd en dus omgevormd tot een vaste waterkom waarvan het peil dank zij de pompen aan de Oude Brug tot 3,80 m werd teruggebracht. Tevens werd een eerste geul gegraven om de lozing weer mogelijk te maken. Eens het pompstation en het omleidingskanaal voltooid, was de waterellende verdwenen en kon de dam te Daknam worden weggenomen. De Durmerivier was nu in twee stroken gesneden :

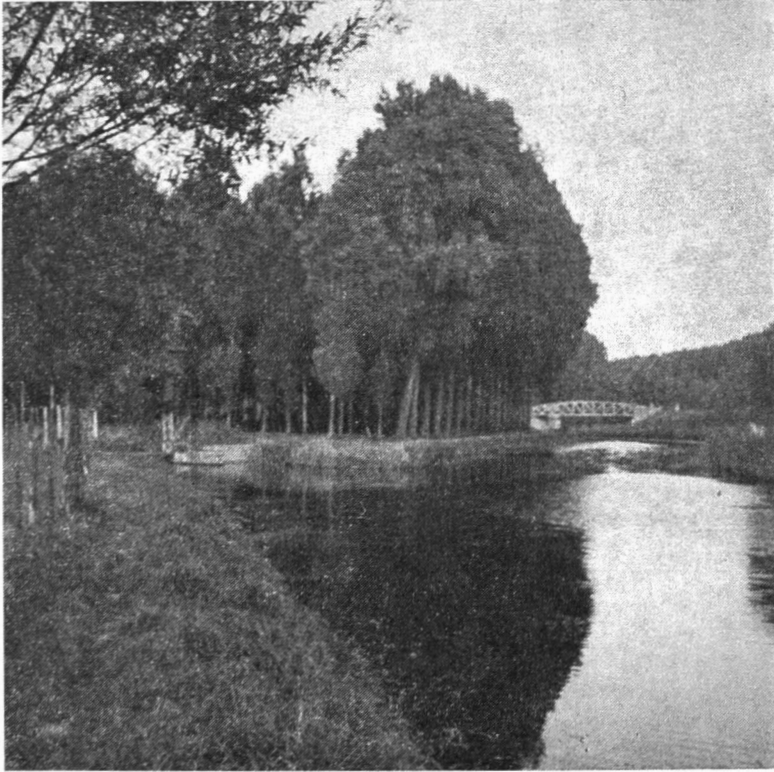
1) een opwaartse tot aan de dam te Lokeren, die in rechtstreekse verbinding stond met de Moervaart (en later, na het verwijderen van de sluis van Rodenhuize, ook met het kanaal Gent-Terneuzen), met een bestendig waterpeil van 4,60 m (in de winterperiode eventueel oplopend tot 4,80 m);

2) een afwaartse (vanaf de Oude Brug), die aan de getijden onderhevig bleef maar die, ingevolge de zoveelste ingreep in het stroomgebied, onmiddellijk zodanig begon te verzanden dat over honderden meters haast geen rivier meer te bespeuren viel. In 1967 heeft men de dwarsdijk dan verplaatst naar 'Den Oever' en in 1973 naar de grens met Zele, ter hoogte van de verbrandingsoven van Lokeren. De toegeslikte gedeelten werden telkens uitgegraven en bij het opwaartse deel gevoegd. Al deze afdammingen hadden dan weer een dubbel gevolg : enerzijds een toenemende verzanding van de benedenloop (Waasmunster en Hamme), anderzijds nog een stijging van het hoogwaterpeil zodat de dijken weer moesten worden opgehoogd en de potpolders helemaal onbruikbaar werden. Dr. Paul Limpens uit Zele heeft terecht vraagtekens geplaatst achter de wettelijkheid van al die afdammingen te Lokeren ⁽³²⁾, doch er werd nooit officieel verhaal tegen ingebracht.

Voor de afwatering had men sinds lang al zijn toevlucht genomen tot diverse pompinstallaties waarvan het verhang na verloop van tijd dikwijls te klein bleek en die dus door zwaardere pompen moesten worden vervangen. Zoals te Lokeren werden ook op andere plaatsen langsheen de Durme uiteindelijk echte pompstations opgericht die via gekalibreerde overstortbeken zorgen voor de afwatering van de omliggende gemeenten. Men zal zich herinneren dat te Zele-Hoek de oude 316 m lange betonnen kaaimuur, die in 1938 rond de kille was gebouwd, in oktober 1969 werd gesloopt om plaats te maken voor een steeds breder wordende vergaarkom die op haar beurt uitmondt in een 40 m brede 'wachtkamer'. Deze geeft uit op een modern pompstation dat, via de gekalibreerde Lokerenbeek en via de afvoerbeek die uit de richting Hamme komt, de sanering verzekert van ongeveer 5.000 ha landbouwgronden alsmede de afwatering van een stroomgebied dat onder meer de Donkgemeenten omvat. De capaciteit van dit pompstation is groter dan eigenlijk vereist was, omdat men het aanvankelijk ook voor een deel van Lokeren had voorbestemd, doch deze stad heeft liever zelf haar eigen pompsysteem verder uitgebouwd. Ver-

(32) Cf. *Jaarboek van de Heem- en Oudheidkundige Kring van Zele*, 1976-1977, p. 75.

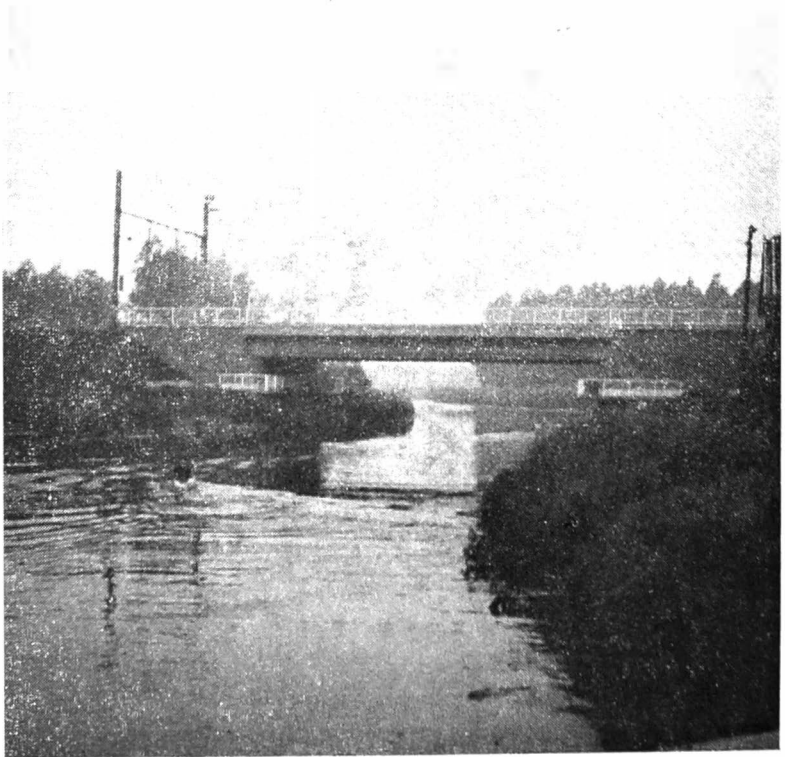
melden we tenslotte dat het Rijk de kosten van het pompstation volledig op zich heeft genomen : men erkende namelijk te Brussel dat de overheid zelf schuld had aan de ontreding van de waterhuishouding van de Durmestreek, doordat ze destijds het kanaal Gent-Terneuzen heeft laten graven...

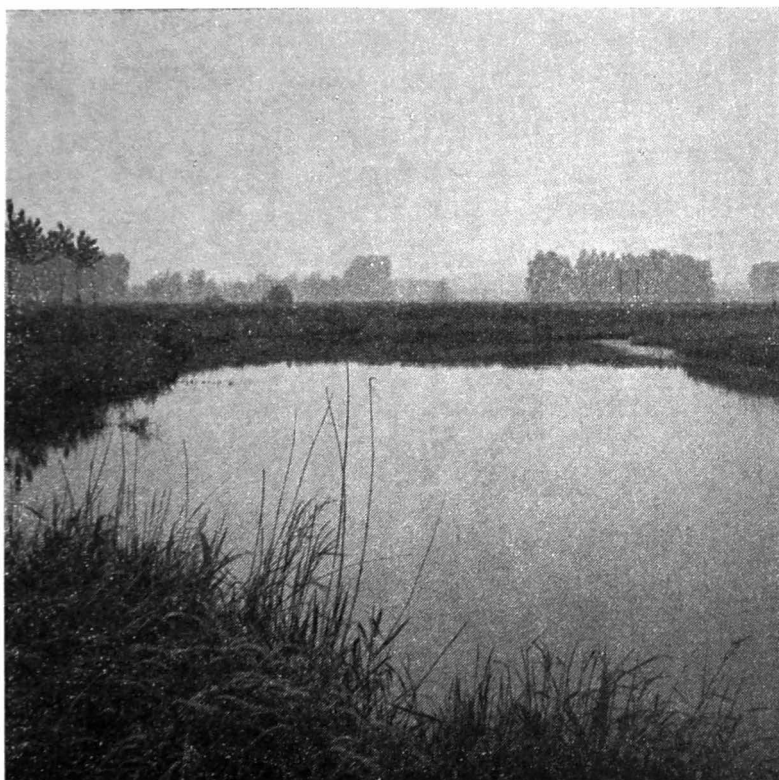
Het begin van de huidige Durme te Daknam-Lokeren, bij de samenvloeiing van de Moervaart en de Zuidlede. Rechts in de verte ziet men de vroegere spoorbrug over de Moervaart (het afgeschafte traject Lokeren-Moerbeke van spoorlijn 57, die ook Zele aandoet, traject dat nu is omgevormd tot een druk benut wandel- en fietspad).

III — DE DURME NU EN IN DE TOEKOMST

Wij zijn hiermee aan het einde gekomen van ons historisch overzicht. Hoe staat het vandaag de dag met de Durme en hoe ziet haar toekomst eruit, zo zij überhaupt nog een toekomst heeft? De huidige Durme, dus vanaf de monding (die op 2 m hoogte ligt) tot de samenvloeiing van de Moervaart en de Zuidlede bij de 'Splettersput' te Daknam-Lokeren (op 4 m hoogte) is 23,8 km lang. De Moervaart vanaf Daknam tot aan het kanaal Gent-Terneuzen meet nog eens 21 km. Het verval van de Durme bedraagt nauwelijks 10 cm per km. Zij telt 22 polders (onder andere het Bulbier, het Naubroek, het Weijmeersbroek) en twee afgesneden meanders (te Hamme en te Waasmunster). Ondanks alle rectificaties komen in de loop van de Durme nog 77 kronkels voor

De Durme onder de spoorbrug te Lokeren.

*De dwarsdijk op de Durme
ter hoogte van de verbrandingsoven te Lokeren.*

(vaststelling van de heer B. Moens uit Waasmunster). Enkele breedten :

Tielrode :	120 m
Hamme (brug) :	100 m
Waasmunster (brug) :	86 m
Donkerputstraat (Zelee-Waasmunster) :	42 m
Lokeren (Oude Brug) :	22 m
Lokeren (markt) :	21 m
Lokeren (Heirbrug) :	23 m
Daknam (brug) :	18 m

Dit zijn echter de afstanden tussen de dijken en men moet zich daaromtrent geen illusies maken. Immers, zo de Durme opwaarts van de dwarsdijk te Lokeren een nette, ordentelijke rivier is met stilstaand water, dan biedt zij afwaarts Lokeren een erbarmelijke aanblik, althans bij laagwater. De verzanding neemt nog steeds toe en bij lage tij is de Durme zelfs te Hamme één, zij het dan brede slijkbak met weinig water. Onder de E3 is zij nog een simpel beekje dat verder verdwijnt tussen het struikgewas en het riet. Bij hoogwater is zij echter vanaf Waasmunster tot de monding een mooie, zelfs machtige rivier (over de grote tijverschillen : cf. *infra*) die bij giertij wel eens dreigend kan worden en zelfs te Zele-Durmen 's winters nog kan overlopen. In het kader van het 'Sigmoplan' ter beveiliging van het Scheldebekken tegen stormvloed (begroting 1979 : 693 miljoen) zijn verdere dijk-

De Durme tussen de dwarsdijk en de E3.

De Durme onder de E3.

versterkingen in uitvoering te Waasmunster (begroting 1979 : 120 miljoen). Uit de brief die wij ontvingen van hoofdengineer-directeur E. Casteleyn van het Bestuur der Waterwegen te Antwerpen blijkt dat nog beperkte uitbaggeringen zijn voorzien als zandwinning om hogere en bredere rivierdijken mee op te bouwen ⁽³³⁾. Tevens wordt nog studiewerk verricht voor een eventuele stormvloedkering ter hoogte van de Durmemonding. In een recent verleden heeft men gedacht aan een afdamming van die monding, waarbij wel water van de Durme in de Schelde zou kunnen vloeien, maar niet meer omgekeerd. Een dergelijk plan, dat van de Durme een tij-loze rivier zou hebben gemaakt, wordt evenwel nu niet meer weerhouden. Blijkbaar acht men deze oplossing nog

(33) De laatste uitbaggering te Hamme dateert van ongeveer tien jaar geleden. Met het uitgehaalde zand werden het Meulebroek en het industriepark opgespoten.

altijd nadelig voor de Schelde. In 1954 heeft volksvertegenwoordiger Maurice Dewulf uit Zelzate in een krantenartikel twijfels geuit in verband met dit 'dogma'. Volgens hem redde de Durme zelfs toen de Schelde niet meer, vermits ook daar de verzanding van het bovenvak (Gentbrugge-Wetteren) al zodanig was dat schepen van 300 ton nog bezwaarlijk konden varen. Maar juist door die verzanding, die nu nog steeds doorgaat (en al veel vroeger dan Wetteren) is het gevaar voor overstromingen toegenomen. En in dit verband vreest men niet ten onrechte de geringste verstoring van het regime van de stroom, vermits de Durme bij vloed toch nog altijd een massa water uit de Schelde opvangt.

Maar er zijn nog andere plannen. Men zal zich herinneren dat reeds rond 1890 en vooral in de jaren 1920-1930 ont-

*De Durme bij de tijpost
ter hoogte van de Schoolstraat te Zele.*

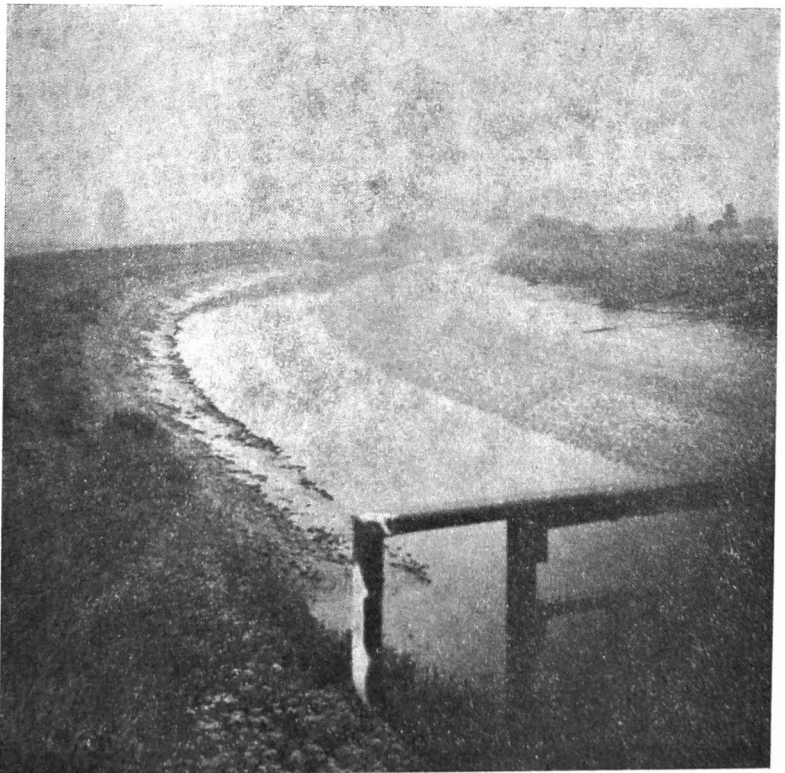

Tijkering te Zele-Durmen, met plots opkomend 'mascaret'.

werpen waren gemaakt voor een kanaal dat de havens van Gent en Antwerpen op kortere afstand met elkaar zou verbinden. In feite is deze gedachte nog ouder, vermits al in 1868 de gemeenteraad van Lokeren kennis nam van een ontwerp van kanaal dat vanaf de Noordzee (Nieuwpoort, Oostende of Blankenberge) via Brugge, Gent en Lokeren naar Tielrode zou lopen om daar in de Schelde uit te monden ⁽³⁴⁾. Deze voornemens werden nooit uitgevoerd, maar de plannen doken weer op in de vijftiger en vooral de zestiger jaren van onze eeuw. Men sprak weer van een reusachtig duwvaartkanaal tussen Antwerpen en de Noordzee (Boudewijnkanaal). Een voorloper en tevens onderdeel van deze nieuwe verbinding was het zogenaamde 'plan-Van den Daele' voor een binnenscheepvaartkanaal (voor schepen tot 2.000 ton, maar eventueel uit te breiden tot een zeekanaal voor vaartuigen tot

(34) VAN DAMME, p. 40.

8.000 ton) tussen Terdonk-Mendonk (Rodenhuize) en Tielrode-Temse. Er werden drie verschillende tracés voorgesteld, maar het kanaal zou in elk geval grotendeels parallel lopen met de Durme en dus de rivier zelf als tijrivier laten bestaan. De voordelen die men erin zag hadden niet alleen betrekking op de kortere havenverbinding als dusdanig, maar ook op de industrialisatie en de waterhuishouding van het Waasland. Op het einde van de jaren zestig hebben enkele Gentse economen echter de rendabiliteit van zulk een investering onder de loep genomen en kwamen tot de slotsom dat die rendabiliteit erg twijfelachtig was. In het Waasland werd overigens krachtig geprotesteerd en actie gevoerd, vanuit overwegingen die onder meer te maken hadden met het natuur- en milieubehoud en met de bescherming van de landbouw. De gemeente Waasmunster b.v. zou naast de Durme nog eens middendoor gesneden worden door dit ka-

Laagwater te Waasmunster (vanop de brug)

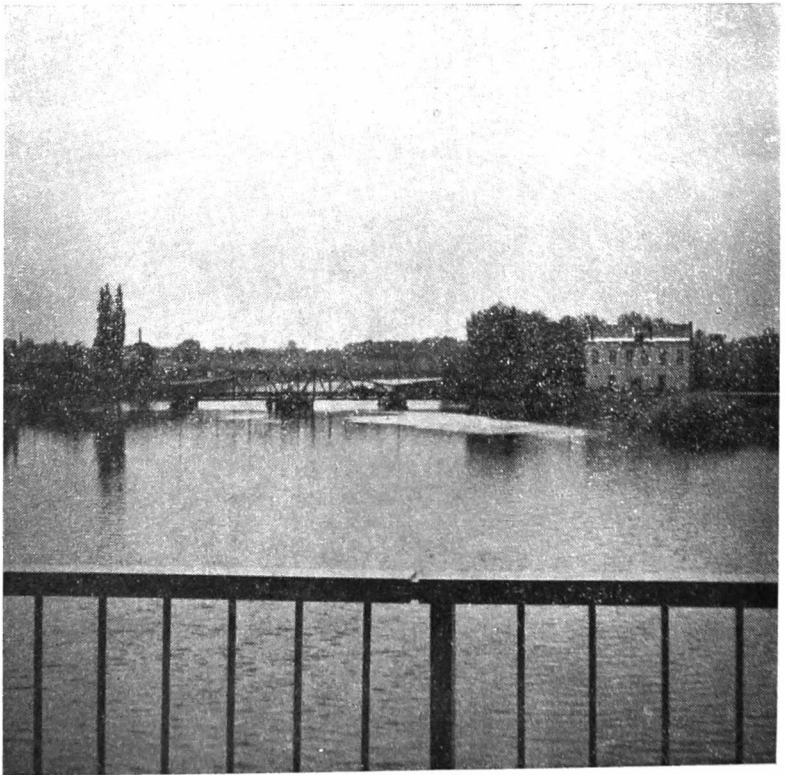
De brug van Waasmunster bij hoge tij.

naal. De tegenstanders hebben lang gedacht dat het project definitief was geschrapt, maar dit blijkt niet het geval te zijn. Op de Dienst van de Zeeschelde wordt immers bevestigd dat 'het project van een kanaalverbinding Mendonk-Tielrode niet verlaten is' en dat 'onderzoek aan de gang is om dienaangaande enig besluit te formuleren'.

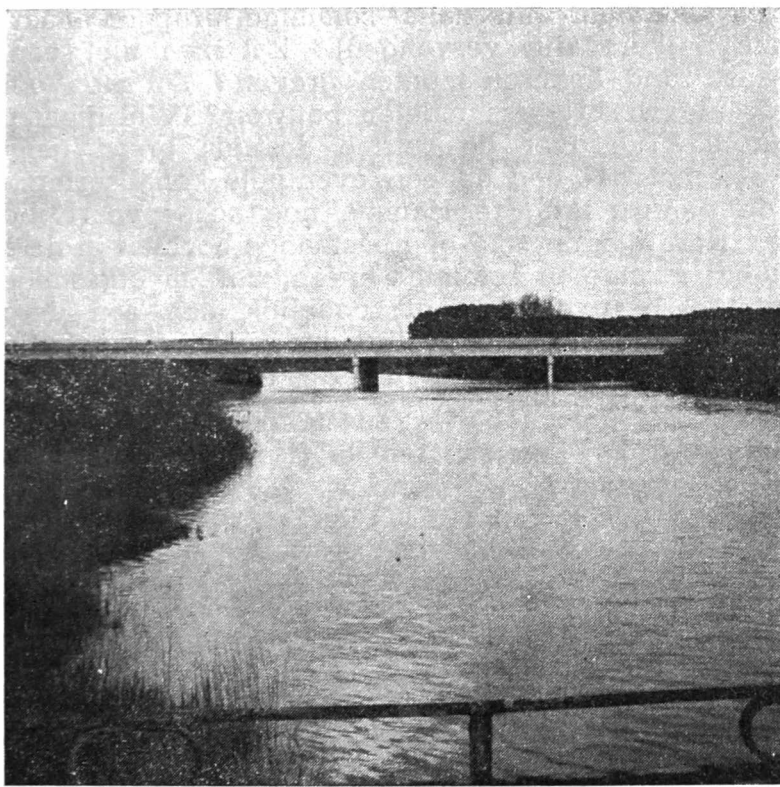
Er is zelfs meer. In zijn vergadering van oktober 1979 heeft de beheerraad van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor Oost-Vlaanderen namelijk een voorstel goedgekeurd tot kalibrering van de Moervaart en de Durme (die dan bevaarbaar zouden worden voor schepen tot 2.000 ton) en dit als *alternatief* voor de uitdieping en de kalibrering van de Zeeschelde tot Gentbrugge. Een document dat ons door de heer E. Minnaert, eerste adviseur bij de GOM van Oost-Vlaanderen te Gent, werd toegestuurd, vermeldt als positieve

punten van deze oplossing : Met dit kanaal zou een veilige en moderne waterwegverbinding ontstaan tussen de twee grootste Vlaamse havens. Gezien een reeds bestaand tracé (dit van de nauwelijks gebruikte Moervaart-Durme) kan gevolgd worden, dienen de kosten niet hoog op te lopen en dient er niet veel grond verloren te gaan. De afstand tussen Terdonk en Tielrode is ruim 5 km korter dan Merelbeke-Tielrode. Belangrijker is ongetwijfeld de tijdwinst. Er dient evenwel een oplossing gevonden te worden voor de doortocht van Lokeren. Niet alleen loopt de Durme dwars door de stad, er zijn bovendien veel overgangen waaronder de E3 en de spoorlijn Gent-Antwerpen.

Een grondige kosten- en batenanalyse, inclusief een oorsprongs- en bestemmingsonderzoek van de binnenscheepvaart, zal moeten aantonen of dit kanaal een doelmatig alternatief

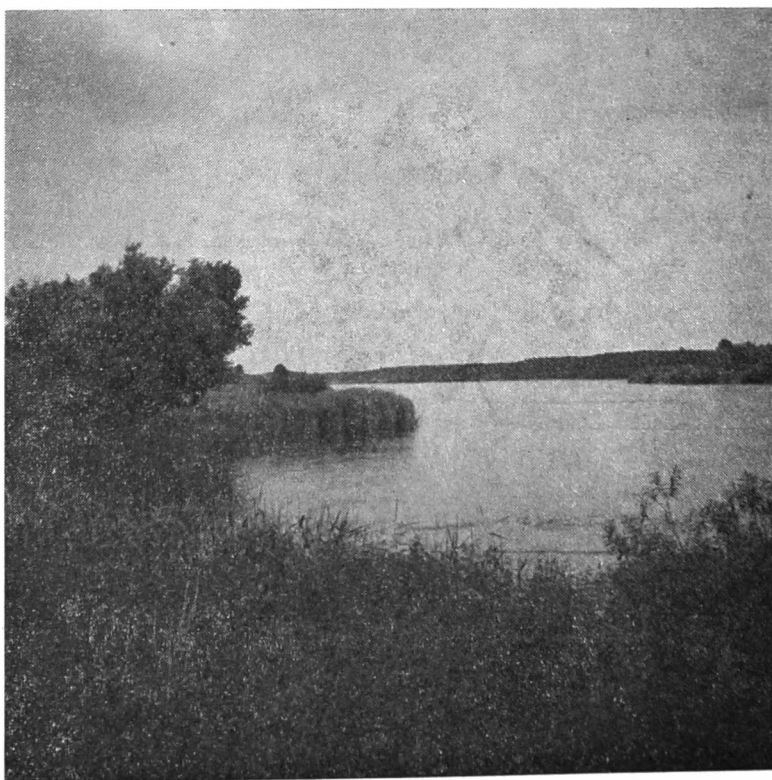
De Mirabrug te Hamme bij hoge tij.

De nieuwe brug te Hamme, gezien vanop de Mirabrug.

zou zijn voor de Zeeschelde tussen Gent en Tielrode. Daarboven zal nog moeten blijken of dit voorstel van Oost-Vlaanderen zal worden aanvaard door de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen en zal worden opgenomen in het 'Vlaams Plan 1981-1985'. In elk geval ligt het laatste woord bij de regering (meer bepaald de Vlaamse deelregering) en iedereen kent de budgettaire toestand van het land... Maar nu reeds kunnen enkele inhoudelijke vragen worden gesteld. Ongetwijfeld zou een volledige kalibrering van de Durme zelf (hetgeen in feite iets anders is dan een nieuw kanaal) de algehele verkommering van de rivier kunnen voorkomen. Doch zal zij, vermits een stuw of sluis te Tielrode niet wenselijk is, na verloop van tijd niet opnieuw verzanden? Kan men dit verhinderen door op een of andere wijze aan de Durme terug voldoende opperwater te geven? Is een voor 2.000-tonners bevaarbaar kanaal dwars door

Lokeren denkbaar (nu zelfs sommige bruggen daar door gewone duikers zijn vervangen)? Zal men niet een soort ringvaart rond Lokeren moeten graven? Zal men ook niet diverse nieuwe bruggen moeten bouwen? (Wel dient gezegd dat de E3-brug over de Durme destijds breed genoeg is gebouwd met het oog op een eventuele kanalisering en dat ook de nieuwe brug te Hamme nog scheepvaart mogelijk maakt). Kan men de vele nog bestaande bochten in de Durme behouden of moeten sommige ervan worden afgesneden? Is de binnenscheepvaart op dit ogenblik nog een dergelijke investering waard? Men kijkt dus met belangstelling uit naar de beslissingen die uiteindelijk terzake zullen genomen worden...

*De monding van de Durme in de Zeeschelde
tussen Hamme en Tielrode-Temse.*

IV — ENKELE BIJZONDERE ASPECTEN

Alvorens te besluiten zullen wij nog enige aandacht besteden aan een aantal bijzonderheden die in het algemeen overzicht nog niet aan bod kwamen.

1. *Plaatselijke memorabilia*

Voor Zele zijn volgende gegevens nog interessant. Tot aan de Franse Revolutie waren er in de gemeente drie grote 'tiendenheffers' (een vorm van belasting of verpachting die teruggaat tot de Karolingische periode): de abdij van Werden, de pastoor van Zele en het kapittel van Dendermonde. Het gebied en het aandeel van elk van deze tiendenheffers was nauwkeurig omschreven. Elk tiendengebied was ingedeeld in tiendenwijken (een tiendenwijk is een geheel, omsloten door straten of door een beek, en een wisselend aantal akkers of meersen omvattend). Deze tiendenwijken (ook nog waghenie, contreie en quaertier geheten) werden als basis genomen voor de latere indeling van de gemeente in gehuchten en wijken. Het belangrijkste en omvangrijkste tiendengebied hoorde toe aan de abdij van Werden⁽³⁵⁾. Ook Durmen maakte daar deel van uit. Zoals voor de wijk zelf is er ook naamoverdracht geweest van de rivier op de tienden (meersen en landerijen). Omstreeks 1500 onderscheidde men:

- de Grootte Deurm: 104 bunder;
- de Tweede Deurm (tussen de huidige Schoolstraat en de Donkerputstraat): 33 bunder;
- de Derde Deurm (grenzend aan Hamme-Sint-Anna): 55 bunder.

Later, volgens de landboeken van 1773, was Zele ingedeeld in 59 wijken. Het *Vierde en Laeste Deel van den Ommeloper ende Caerte-boeck der Prochie van Zele, gemeten ende in proportie gesteld door den Landmeter Philippus Joannes Le Maieur* bevat de volgende tiendenwijken aan de Durme:

- de 50^e wijck genaemt den Hoeck;
- de 51^e wijck genaemt het eerste deel van de eerste ofte groote Durm-Thiende, begrensd door de Polderbeke;
- de 52^e wijck genaemt IIe deel van de eerste ofte groote Durm-Thiende, tussen Polderbeke en Roosebeke;

(35) MICHEM, pp. 70-71.

- de 53^e wijck genaemt IIIe deel van de eerste ofte groote Durm-Thiende, tussen Roosebeke en Brandstraete;
- de 54^e wijck genaemt de Vischgraete, met de Kielle van Nonnegotte (= de latere 'kille van Keyzers');
- de 55^e wijck genaemt Durmenbrouck;
- de 56^e wijck genaemt de tweede Durm-Thiende, tussen Brandstraete en Donkerputstraetjen;
- de 59^e wijck genaemt de derde Durm-Thiende.

Bij Daniël Waterschoot vinden we in 1774 de namen van de wethouders van Durmenbroek: *Sr. Petrus Landuyt*, Borge-meester; *Sr. Petrus Hoogewys*, eerste Schepen; *Sr. Joannes Goossens*, *Jan Baptist Landuyt*, *Joseph Batens*, *Andries Mertens*, *Daniël Famaey* ⁽³⁶⁾. In Durmenbroek is in 1572 reeds sprake van 'den Donckeren put' en van het 'Wielken', in 1772 van een 'partie schorren genaemt den Eekwiel' (een wiel is in oostelijk Waasland en in de Antwerpse polders een kolk achter een dijk geslagen bij dijkdoorbraak) ⁽³⁷⁾.

Voor wat Hamme betreft, is vermeldenswaard het bij Sanderus overgeleverde verhaal dat daar in de Durme ooit een dijbeen van een mens is gevonden, dat tweemaal zo groot was als van een normaal mens ⁽³⁸⁾. Over het winnen van 'schorren' op de Durme in het middeleeuwse Hamme vernemen we een en ander bij A. Wyffels: 'Naarmate de afdamming van de rivier de Durme vorderde, ontstonden schorren die door het angespoelde slib langzamerhand verhoogden. In de 13e eeuw deed de heer van Dendermonde afstand van de bestaande schorren ten voordele van de inwoners van Hamme. In de schenkingsoorkonde stond bovendien gestipuleerd dat alle gronden die nog op de rivier zouden gewonnen worden, aan de gemeente zouden toebehoren. Zo ontstonden de zogenaamde gemeenteschorren, waarvan de opbrengst gedeeltelijk onder de inwoners van Hamme werd verdeeld' ⁽³⁹⁾. Voor de jaren 1732-1744 maakt Wyffels allusie op een proces voor de Raad van Vlaanderen tussen Maria-Theresia van den Eechoute, weduwe van Mark-Antoon, baron du Mont, en haar dochters enerzijds, en Andries Laureyns, proost van Sint-Anna, Karel en Jan Van Damme, Jan de Maesschalck en

(36) WATERSCHOOT, *o.c.*, p. 12.

(37) GYSSELING, p. 382.

(38) SANDERUS, *Verheerlijkt Vlaendre, o.c.*, p. 129; Cf. ook reeds bij LINDANUS, *o.c.*, p. 136 (+ de legende van twee reuzen die elk langs een kant van de Durme huisden).

(39) WYFFELS, pp. 5-6.

Karel Roggeman anderzijds, betreffende de afloop van de polder van het Bulbierbroek en van het hof 'Ter Penningen' in de Durme (40). Het kasteel van 'vrouw douairière du Mont', dat zich op de grens tussen Zele-Durmen en Hamme-Sint-Anna bevond en dat kort na de Franse Revolutie werd vernield (het Zeelse landboek van 1773 brengt het domein nog in kaart), zou, als men de volksmond mag geloven (?), door een onderaardse gang onder de Durme verbonden zijn geweest met het kasteel van 'Ten Rijen' te Waasmunster (bijgenaamd het 'rattenkasteel'). Wat daar ook van zij, vast staat dat de kasteelvrouw du Mont wel over een eigen kille beschikte aan de Durme.

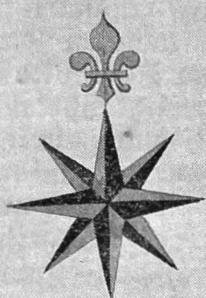
In verband met Waasmunster zouden we kunnen ingaan op bepaalde verhalen over de zogenaamde 'kaaiboeven', een ietwat te sterk woord voor de arbeiders die in vorige eeuw en in het begin van deze eeuw (vóór de rectificaties) aldaar aan de kaai werkten en die bij de Waasmunsteraars als een klasse apart bekend stonden. Wij verwijzen hiervoor echter naar de nieuwe geschiedenis van Waasmunster die momenteel in voorbereiding is op basis van de rijke documentatie van de heer B. Moens.

Met betrekking tot de eerste helft van de 20e eeuw moeten we enkel nog de aandacht vestigen op twee 'ontspanningsfuncties' van de Durme, ook bij ons. Vóór de industriële vervuiling werd er namelijk in de Durme en ook in de kille van de Lokerenbeek veel gezwommen. Mevr. L. De Keyzer weet nog dat zich in de kille af en toe tot vijftig zwemmers bevonden. Er werd daarbij wel eens aan naaktzwemmen gedaan, hetgeen meer te maken had met het feit dat menige volksjongen over geen zwembroek beschikte, dan met bewust naturisme... Destijds, toen de sluizen te Zele-Durmen nog functioneerden, zette men ze bij vriesweer soms open en liet men het broek onder water lopen, waarop de jeugd dan een waar schaatsfestijn hield.

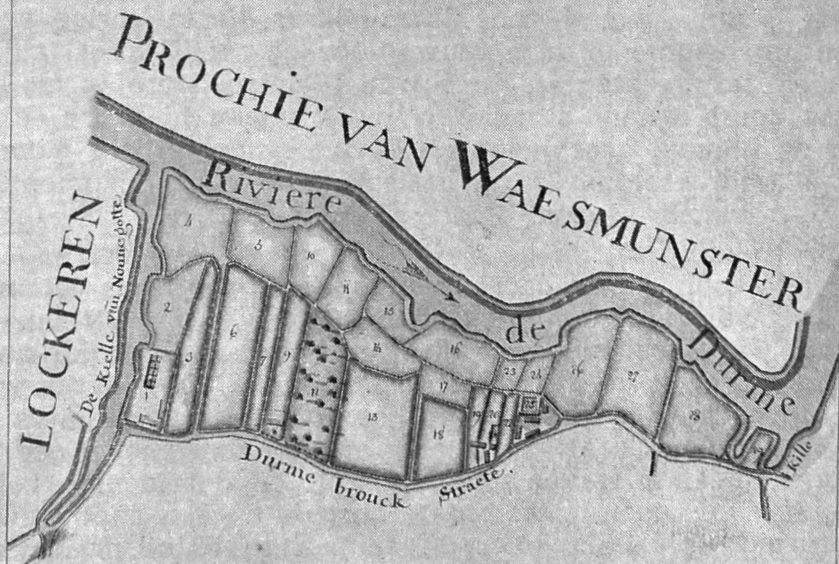
2. De getijden

Ondanks de verzanding blijft de Durme op het huidige ogenblik sterk onderhevig aan de getijden. Wij hebben trouwens vroeger reeds opgemerkt dat de Durme in de Schelde uitmond op een punt waar het verschil tussen hoge en lage tij opmerkelijk groot is. Het is b.v. ook sneller hoogwater te Waasmunster dan te Dendermonde op de Schelde. In de

(40) *Ibidem*, pp. 29-30.

54^{en} WYCK
genaemt de
Visch graete

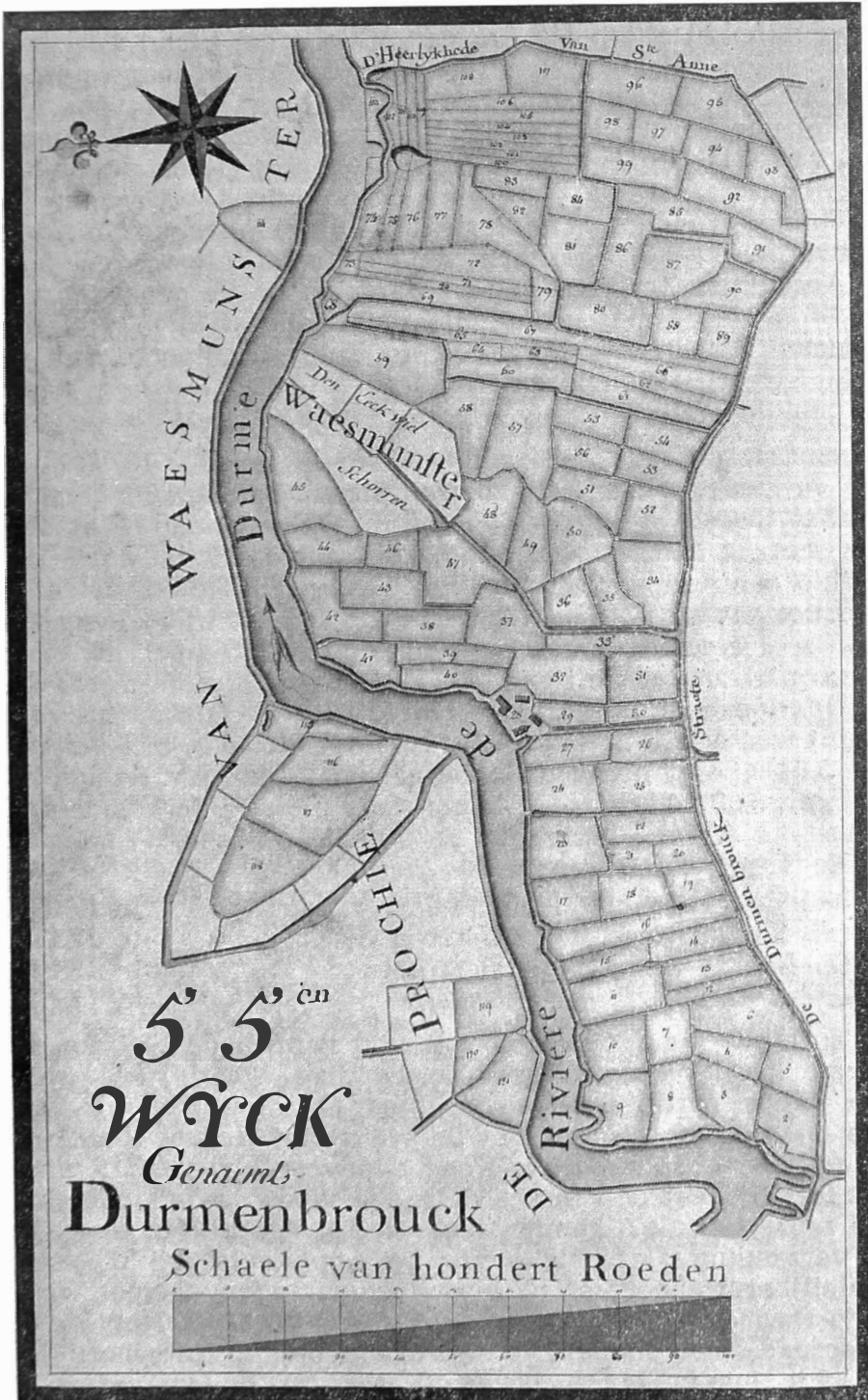

fchaele

Van Hondert Roeden.

[Overgenomen uit het Zeelse 'landboek' van 1773]

[Overgenomen uit het Zeelse 'landboek' van 1773]

Durme te Tielrode bedraagt het gemiddelde tijverskil 4,6 m en vóór Lokeren (op 118 km van Vlissingen) nog 1,4 m. Van de monding tot Lokeren stijgt het gemiddelde laagwaterpeil snel met de afstand, namelijk 3,36 m over 16 km, dus niet minder dan 21 cm de strekkende km. Al deze cijfers dateren wel van het begin van de jaren zeventig. Voor de gemiddelde cijfers inzake duur van eb en vloed en inzake de tijdstippen van hoog- en laagwater vergeleken met die van Antwerpen, raadplege men de *getijtafels* uitgegeven door de Antwerpse Zeediensten. Zij berusten op de gegevens van de tijposten of maregrafen die staan opgesteld te Tielrode, Hamme, Waasmunster en ook te Zele (ter hoogte van de Schoolstraat). In de uitgave van 1979 betreft het nog steeds de gemiddelden van de periode 1961-1970.

Uit onze eigen vaststellingen, gedaan in oktober 1979, blijkt dat er, voor wat Zele betreft, een belangrijk verschil bestaat tussen springtij en doottij. Op maandag 1 oktober was het te Antwerpen hoogwater om 11.19 h, doch met slechts een peil van 4,65 m (het was op 29 september eerste kwartier geweest). Rond 12.30 h, stroomde het water langzaam opwaarts ter hoogte van de Donkerputstraat, maar de vloed kwam niet tot aan de tijmeter aan de Schoolstraat en was dus verwaarloosbaar. Op zondag 7 oktober (twee dagen na volle maan) was er springtij te Antwerpen om 16.35 h, met een peil van 5,64 m (wat niet al te hoog is : op 13 juni b.v. haalde het springtij 5,88 m). De vloed begon toen plots op te komen (met een soort watervalletje dat de Fransen 'mascaret' noemen) op de volgende tijdstippen :

— aan de grens met Hamme-Sint-Anna :	te 17.00 h
— ter hoogte van de Donkerputstraat :	te 17.11 h
— ter hoogte van de Schoolstraat :	te 17.22 h
— onder de E3	te 17.43 h

Bij springtij komt de vloed dus nog voorbij de E3-brug. De Durme heeft daar een tweetrapsbedding, waarbij het water dan (bij springtij) het tweede niveau kan bereiken. De duur van de vloed (berekend aan de grens met Hamme-Sint-Anna en aan de Schoolstraat) bedroeg ongeveer 1 uur en 15 minuten. Het tijdsverschil tussen de snelle vloed en de trage eb is dus zeer groot. Wij kennen reeds de rol van dit fenomeen bij de verzanding. Het belang van het opperwater blijkt des te duidelijker wanneer er na overvloedige regenval veel water in de Durme wordt overgepompt : in dat geval verloopt de eb inderdaad veel sneller. In de winter kan bij springtij het verschil tussen hoog- en laagwater bij de maregraaf te Durmen nog de 2 meter ruim overtreffen.

Uit statistieken van de 19e eeuw blijkt dat de vloed zich toen deed gevoelen in de Moervaart tot aan de brug van Moerbeke en ook tot 1,2 km in de Zuidlede. Te Waasmunster was het dan één uur later hoogwater dan te Tielrode (sterk meanderend gedeelte). In de jaren dertig van de 20e eeuw tenslotte duurde de vloed te Lokeren \pm 3 uur, de eb \pm 9 uur. Twintig jaar later was dat geen 2 uur meer voor de vloed tegen ruim 10 uur voor de eb.

3. *Fauna en flora*

Tot vóór de industriële pollutie was de Durme een zeer visrijke rivier. In de middeleeuwen behoorden de visserijrechten onder meer toe aan de abdij van Baudelo en aan de heer van Pontrave (voor het gedeelte Lokeren-monding). Nog tijdens de laatste oorlog werd er volop paling gevestigd, onder meer te Zele-Hoek. In de herberg van Constant Temmerman (naar de huidige Schoolstraat toe) werd die naar het schijnt bijzonder fijn bereid en op de vrijdag van de kermisweek kwam de Zeelse burgerij daar paling eten. Vele Lokeraars deden tijdens hun kermisweek trouwens hetzelfde. Diverse andere vissoorten leefden toen in de Durme en in de daarin uitmondende beken. 'Visjes vangen' was een geliefkoosde bezigheid voor de kinderen van Zele-Durmen en Zele-Hoek, ook nog lang na de oorlog. Het lozen van industriële afvalwaters in de Durme heeft er nu alle leven vernietigd, althans in het aan de getijden onderhevige deel. Want opwaarts van de afdamming te Lokeren is de Durme opnieuw één van de zeldzame visrijke rivieren van ons land, waarvan ten andere door vissers druk gebruik wordt gemaakt. De hele Durmestreek blijft verder bijzonder waardevol op gebied van fauna (cf. diverse vogelsoorten) en flora. Wij denken hierbij meer speciaal aan de 'Oude Durme' te Waasmunster en te Hamme ('De Bunt') en aan het 'Molsbroek' te Lokeren. De Durmeboorden zijn uiteraard zeer geschikt voor vrije of georganiseerde natuurwandelingen.

4. *Bruggen en veren*

De bruggen hebben inderdaad hun eigen geschiedenis. Wij beperken ons tot een summiere opsomming ⁽⁴¹⁾ :

— De brug bij de 'Koolputten' op de grens Hamme-Waasmunster-Elversele werd ingehuldigd in 1895 (tijdens de

(41) Voor Lokeren consulteerden we VERSTEGEN, pp. 270-272.

plechtigheid overleed plots de dienstdoende burgemeester van Hamme, de heer De Kepper). Het is een ijzeren draaibrug, waarover eertijds ook de tramlijn Hamme-Antwerpen liep. Zij zal binnenkort voor het verkeer vervangen worden door een nieuwe vaste brug iets meer naar de monding toe (Hamme). De overheid zou blijkbaar de oude brug willen afbreken, doch volksvertegenwoordiger Gustaaf Boeykens heeft aan minister van Openbare Werken Guy Mathot gevraagd ze te behouden voor het strikt lokale verkeer, ook om esthetische, historische en sentimentele redenen (zij is blijkbaar nog de enige brug van dat type in ons land en werd gebruikt voor de film 'Mira') (42);

— De spoorbrug van Hamme werd gebombardeerd in de eerste wereldoorlog, nadien voorlopig, maar nooit definitief hersteld. In 1957 werd spoorlijn 56 (Dendermonde-Sint-Niklaas via Hamme, Waasmunster, Belsele) echter afgeschaft, en naderhand werden de sporen tussen Sint-Niklaas en Hamme uitbroken en werd de brug verwijderd;

— Te Waasmunster werd er, afgezien van een eventuele vroegere Romeinse brug (cf. *supra*), een eerste brug gelegd in 1517, waar tol of overgangsrecht moest worden betaald. Zij werd vernield in 1582 en daarna hersteld, om, na een tweede vernieling in 1645, te worden vervangen door een veer. Een keizerlijk decreet besliste in 1810 tot de bouw van een nieuwe draaibare brug. Zij werd een jaar later ingehuldigd met een groot feestmaal en een dansfeest in een reuzetent. Men kon toen te Waasmunster het volgende opschrift lezen :

*Waasmunster spant de croon van overoude tijden
De parochianen al moeten hun nu verblijden
Dat voor de derde reijs hier is een brug gelegd
Tot voordeel van ons al en spijt van die 't benijdt.*

De brug werd in 1890 staatseigendom en kreeg een brugdraaier. Zij functioneerde tot 1914, toen ze werd opgeblazen om de opmars van het Duitse leger te beletten. Daarna werd er een houten balansbrug gebouwd. Bij de rechttrekking werd een nieuwe vaste brug aangelegd die gedurende de oorlog weer werd vernield, maar nadien is heropgebouwd (= de huidige brug).

— Ter hoogte van de Donkerputstraat lag jaren geleden een houten loopbrugje bestemd voor de personen die de diverse pompgemalen op beide oevers moesten bedienen. Het bood

(42) Cf. *De Voorpost* van 14 september 1979.

tevens aan fietsers en voetgangers een directe verbinding tussen Zele-Durmen en Waasmunster-Ruiter. Na de vervanging van de kleine pompen door pompstations was het echter overbodig. Het is trouwens later weggespoeld door drijvend ijs.

— De brede brug van de E3 over de Durme werd in de jaren zestig aangelegd samen met de autosnelweg;

— De Lokerhoutbrug, later Oude Brug genaamd, bestond reeds vóór het midden van de 13e eeuw als een voetbrug voor mensen en dieren. Zij werd in 1572 verwoest door het garnizoen van Dendermonde en hersteld in 1574, nu ook voor wagens. Na regelmatige vernieuwingen werd ze in 1741 op een andere plaats herbouwd in steen, met een draaiend gedeelte in hout, dat ook voortdurend moest hersteld worden. Enkele jaren geleden werd deze te smalle brug vervangen door een bredere, vaste constructie;

— Aan de markt te Lokeren werd een eerste houten brug gebouwd in 1846-47 samen met de kaaimuren stroomop- en afwaarts. In 1871 werd daar een nieuwe ijzeren brug gelegd met een breedte van 2,65 m en twee voetpaden van 1,25 m. Zij werd in 1880 staats eigendom. Het Rijk bouwde dan in 1884-1885 een nieuwe, bredere brug recht op de Stationsstraat (de 'Statiebrug'), hetgeen veel klachten deed oprijzen tot de Durme daar in 1910 werd rechtgetrokken (cf. *supra*). In 1914 opgeblazen door de terugtrekkende Belgische troepen, werd de Statiebrug vervangen door een voorlopige houten brug, todat in 1920 begonnen werd met de constructie van een nieuwe, die een tiental jaren geleden op haar beurt buiten gebruik werd gesteld en nu vervangen is door twee betonnen bruggen (in feite gewone 'duikers') met eenrichtingsverkeer;

— De beide ophaalbare ijzeren spoorbruggen werden ruim tien jaar geleden, naar aanleiding van de electrificatie en ophoging van lijn 59 (Gent-Antwerpen via Sint-Niklaas en Lokeren), vervangen door een vaste spoorbrug, nu ook gebruikt door de treinen van de lijn naar Zele en Dendermonde;

— De Heirbrug, die misschien gebouwd is door de Sint-Baafsabdij te Gent, was een ophaalbrug die oorspronkelijk bestond uit drie afdelingen. Een decreet van Maria Theresia in 1778 liet ze afbreken en vervangen door een veer, dat in 1910, bij de aanleg van de buurtspoorweg naar Zaffelare, weerom werd vervangen door een brug. Bij het vernieuwen en verbreden van de rijksweg Gent-Antwerpen kwam er dichtbij een nieuwe, vaste brug. Beide bruggen werden in mei 1940 ver-

niel, en de oudste werd voorlopig hersteld tot de vaste brug na de oorlog was herbouwd;

— Verder is er nog een draaibrug te Daknam, en een aantal bruggen over de Moervaart, de Zuidlede en het kanaal van Stekene.

Naast de reeds vermelde veren die tijdelijk bepaalde bruggen moesten vervangen, waren er vroeger overzetsdiensten voor personen tussen Hamme-Kaai en Waasmunster-Sombeke (tot ongeveer 25 jaar geleden) en tussen Hamme-Bunt en de scheepswerf te Tielrode (tot circa 10 jaar geleden). Nog jaren na de eerste wereldoorlog was er ook een te Zele (tussen de Hoek en de huidige Schoolstraat, bij de herberg van de familie Temmerman-De Strooper) een overzetbootje voor mensen die langs daar naar Lokeren wilden. Zo trokken de schoolkinderen van Durmen eens op bedevaart naar Lokeren. De overzetter, zoon Temmerman (bijgenaamd 'de wonderbaren'), deed hen vooraf betalen en toen hij de klas bij de terugkeer opnieuw moest overzetten, had hij zich met het ontvangen geld reeds bedronken. De zuster-onderwijzeres was er blijkbaar niet gerust in, want zij nodigde de leerlingen uit om vooraleer in het bootje te stappen, hun akte van berouw te bidden...

5. De Durme in de literatuur

De Durme heeft uiteraard in de literatuur en de liederenschat niet dezelfde weerklank gevonden als de Schelde. De dichter Émile Verhaeren (1855-1916), die op onovertroffen wijze de Schelde en Vlaanderen heeft bezongen in het Frans, maakt slechts één toespeling op de Durme, namelijk in zijn gedicht *Le chaland* (uit *Les villes à pignons*, het vierde deel van de bundel *Toute la Flandre*, 1904-1911) :

*Sur l'arrière de son bateau,
Le batelier promène
Sa maison naine
Par les canaux
Et Mons, Tournay, Condé et Valenciennes
L'ont vu passer, en se courbant le front,
Sous les arches anciennes
De leurs grands ponts;
Et la Durme, à Tilrode, et la Dendre, à Termonde,
L'ont vu, la voile au clair, faire sa ronde
De l'un à l'autre bout des horizons (43).*

(43) É VERHAEREN, *Toute la Flandre. Extraits (Nouveaux Classiques Larousse)*, Paris, 1965, pp. 63-65.

Bewuster is de evocatie van de historische Durme bij de
aanvang van de *Roosenbergcantate*, die door Lode Ontrop
werd getoondicht ter gelegenheid van de viering van het
7- honderdjarig bestaan van de befaamde abdij te Waasmunster
op 18 juli 1937 :

*Daar waar de Durme 't wazig land besproeit
En aan haar boorden 't leven weeldrig bloeit,
Daar lieten toen langs dennebosch en heide
De herders neêdrig hunne schapen weiden,
Terwijl het moed'loos volk op barren grond
Ternauwernood een karig voedsel vond.
Naar 't 'Soete Waas', vóór zevenhonderd jaren
Kwam dan een schuit de Durme opgevaren;
Daaruit verscheen een blanke maagdenstoet,
Door God geleid, door gansch het volk begroet.*

Een ware 'zoon van de Durme' in onze eigen literatuur was
Filip De Pillecyn, geboren te Hamme op 25 maart 1891 en
overleden te Gent op 7 augustus 1962. Te zijner nagedach-
tenis werd trouwens aan de monding van de rivier, aan de
kant van Hamme, een gedenkteken opgericht. De vader van
de auteur, die overleed toen Filip zeven jaar oud was, was
ontvanger op het stoombootje Hamme-Antwerpen. Het is in
zijn (meester)werk *Mensen achter de dijk*, gepubliceerd in
1949 tijdens zijn naoorlogse gevangenschap, dat De Pillecyn
terugkeerde naar zijn jeugdijaren in de schaduw van wat hij
zelf 'de luie rivier' noemde. Daaruit dit suggestief fragment :

*Een eindje verder, in een gewarrel van slijk en riet
komen Durme en Schelde samen en stromen naar het
Noorden. Daar is het alsof een land ophoudt, mijn land
in de hoek van twee waters. Er is niets dan wind
en water en riet met hoge pluimen waar in de zomer-
hitte de karekiet slaperig zingt. Gij kunt er denken
aan de zee, de wolken zijn er soms zo groot dat zij
een heel dorp omvatten en de wind komt er van zeer
ver. Het water dat in vlugge gulpen uit de Durme
komt wordt ineens opgenomen in de brede vloed van
de Schelde; het is alsof het stilstaat vooraleer in de
stroming te verdwijnen. En in de herfst stijgen scharen
vogels uit de zompen en slaan zich met donker gekrijs
tussen de wolken en het water naar klein-Brabant
toe (44).*

(44) F. DE PILLECYN, *Mensen achter de dijk*, in : *Scheppend Proza*, II,
Leuven, 1973³, pp. 7-261, hier p. 14.

V — SLOTBESCHOUWING

Terugblikkend op deze studie, mogen wij besluiten dat de Durme in de loop van de eeuwen een rijke, maar ook 'bewogen' geschiedenis heeft gekend ⁽⁴⁵⁾, nauw verbonden met die van de bewoningscentra die ze bespoelde, of het nu gaat om het Romeinse Waasmunster-Pontrave dan wel om het moderne Lokeren, zonder onze eigen gemeente *inter Dormiram et Schildam* te vergeten. Generaties oeverbewoners hadden aan haar hun welvaart te danken, maar naarmate de tijd vorderde zijn ook de problemen alsmaar acuter geworden. Tegen deze problemen heeft men in al die jaren enorme geldsommen aangegooid, evenwel zonder ze op te lossen of althans zonder te beletten dat er nieuwe in de plaats kwamen. Wij weten nu dat de Durme werd verminkt en in feite ten dode opgeschreven doordat het kanaal Gent-Terneuzen haar van haar bronnen heeft beroofd. De enige rationele oplossing, namelijk het herstel van het contact met die bronnen via een siphonduiker onder het kanaal, voor het eerst voorgesteld in 1866, werd nooit doorgevoerd of uitgetest omwille van de hoge kostprijs. Wat zou men, achteraf beschouwd, niet hebben bespaard indien men die maatregel toch had getroffen, zeer waarschijnlijk met heel wat betere resultaten dan diegene die men nadien met allerlei lapmiddelen heeft bekomen! Het is nu echter te laat om daarover te jammeren. Het valt intussen te bezien of de Durme toch nog een nieuwe toekomst kan krijgen overeenkomstig de voorstellen van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor Oost-Vlaanderen. Een zekere hoop dat de rivier niet verder volledig zal verkwijnen, blijft dus gewettigd, maar men mag daaromtrent toch ook

(45) Het is wellicht niet oninteressant nog te wijzen op het volgende feit in de rijke geschiedenis van het waterlopencomplex Durme-Moervaart-Stekense Vaart. In 1584 namelijk, bij de aanvang van het beleg van Antwerpen, liet Alexander Farnese, hertog van Parma, een kanaal graven (de zogeheten *Parmasche Vaart*) dat vertrok boven Stekene en via het gehucht *De Trompe* naar de Schelde liep te Kallo, dat aldus langs de Moervaart in verbinding stond met Gent. De bedoeling van deze vaart, die in één winter werd gedolven, was langs de wateren van het binnenland (en dus niet langs de zee) levensmiddelen aan te voeren voor de Spaanse soldaten alsmede schepen en hout voor de zgn. (vlottende) „brug van Farnese“. Zonder de *Parmasche Vaart* zou die brug een droom gebleven zijn en zou Antwerpen op 17 augustus 1585 niet door de Spanjaarden zijn ingenomen. Men weet dat de Hollandse Staten-Generaal op die inname hebben gereageerd met de afsluiting van de Schelde (in 1648 bekrachtigd door het Verdrag van Munster) (cf. VAN DAMME, pp. 10-11).

enige skepsis aan de dag leggen ⁽⁴⁶⁾. In geval van kalibrering zonder afdamming van de monding zal men er onzes inziens toch moeten voor zorgen dat de Durme opnieuw meer opperwater krijgt, maar hoe? (Toch nogmaals deze indicatie: bij veelvuldig overpompen is dit opperwater nu wel in grotere hoeveelheid voorhanden en is de ebstroom ook heel wat krachtiger). Voorlopig kunnen we slechts eindigen met de mooie tekst die E. H. Frans Michem in 1957 inlaste in *Zele en zijn geschiedenis*, onder een schets van de Durme bij de maregraaf links van de Schoolstraat ⁽⁴⁷⁾:

Als een oud rasdier met volle schoonheid van de vormen, maar stram en slaperig loom, versleten en toch nog getooid met de sierselen van de verlopen krachten, zo dommelt de Durme tussen veel te hoge dijken in een bed van kleverig slijk, bijna toegeslibt, troebel als een plas, en toch lichtend als een rivier. Sedert eeuwen heeft ze de ommelanden overspoeld, en liet een vruchtbaar bezinksel achter, waarop nu levenskrachtige gewassen sterk en donker opschieten; waar rustig vee herkauwt, en vetgedikte melk te vergaren ligt. Achter de dijken, naar het Land van Waas toe, wuiven de hooggekruinde kanada's, kinderen van het waterland. Was hier die lastige overzet, waar 't stoeiend water de boot tegen de bedding drumde? Een keet voor de visser, een ruige boot, waarvan de bruine teer in schilfers trekt, een kruisnet en de laatste visser.

Zele-Durmen, 9 december 1979

(46) Wij moeten hier nog aanstippen dat een aantal jaren geleden de Moervaart over een afstand van ruim 1.200 m. (direct aansluitend bij de rechteroever van het kanaal Gent-Terneuzen) werd verbreed en op capaciteit van 2.000 ton gebracht. Men is daarmee echter niet meer doorgegaan.

(47) MICHÈM, p. 160bis (tekst van Dr. Marcel GRYPDONCK).

I N H O U D

Verslag over de werking van de kring : dienstjaar 1979	III
Zelevan 1979	V
Het bevolkingscijfer op 31 december 1978	VII
In memoriam	VIII
Overleden leden sinds de stichting	IX
Over wapenschilden en hun ontstaan	X
Graven naar Zeels verleden (1979)	XII
31 juni 1888 : hospitaalzusters gedecoreerd	XIV
Pieter De Decker 1812-1891	1
De Durme, vroeger en nu	53